

รายงานการศึกษาวิจัย

เรื่อง

นโยบายรัฐ : บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Policy of state : The role of community leader in natural and
environmental management, case study changwat Pra Nakorn Sri
Ayutthaya

โดย

อนพรรณ สุนทร

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กันยายน 2541

ISBN 974-639-568-8

รายงานการศึกษาวิจัย

เรื่อง

นโยบายรัฐ : บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Policy of state : The role of community leader in natural and
environmental management, case study changwat Pra Nakorn Sri
Ayutthaya

โดย

ธนพรรณ สุนทร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กันยายน 2541

ISBN 974-639-568-8

เลขหมู่
เลขทะเบียน 042 110
วัน, เดือน, ปี 16 ก.พ. 2548

บทคัดย่อภาษาไทย

การศึกษาเรื่อง“นโยบายรัฐ:บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานโยบายของรัฐที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่น ศึกษาแนวคิดและบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วงเวลาที่กำหนดเพื่อทำการศึกษาระหว่างปี 2540-2541 ผู้ศึกษากำหนดพื้นที่ตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม ตำบลบางนมโค อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการรวมตัวเพื่อจุดมุ่งหมายในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้คงความเป็นไทย โดยภูมิปัญญาชาวบ้านดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสูง ผู้ศึกษาได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นสองระดับ ได้แก่ ระดับผู้นำท้องถิ่น และระดับหัวหน้าครัวเรือน การศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์โดยกำหนดแนวคำถามสัมภาษณ์ (Structure Interview Schedule) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผลการศึกษาระดับผู้นำท้องถิ่น พบว่าผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทในการสนับสนุนให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเห็นได้จากผู้นำท้องถิ่นเกือบทั้งหมดได้จัดให้มีกิจกรรมในชุมชนโดยผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ได้รับนโยบายจากหน่วยงานระดับอำเภอ นำมาสู่การปฏิบัติกับชุมชนด้วยวิธีให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมโครงการ และผู้นำท้องถิ่นได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นด้วย เช่น การเข้ากลุ่มเกษตรกรของหมู่บ้าน การรณรงค์ การสร้างจิตสำนึก ผู้นำท้องถิ่นมีความสนใจในข้อมูลความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวิชาการ การปฏิบัติ รวมทั้งขอความร่วมมือจากหน่วยงานเพื่อให้มีการถ่ายทอดความรู้ หาแหล่งข้อมูลให้กับชุมชน และชาวบ้านในชุมชนให้การยอมรับ นำไปปฏิบัติได้ ดังจะเห็นได้ว่า ชาวบ้านมีการทำเกษตรผสมผสานเพิ่มขึ้น สามารถนำแนวคิด “ทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาดัดแปลงใช้ในพื้นที่ศึกษาได้ ผลจากการทำเกษตรผสมผสานทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น แม้การทำเกษตรเพื่อจำหน่ายเป็นจำนวนมากเกษตรกรที่มีอาชีพเกษตรกรรมยังคงทำอยู่ แต่ส่วนหนึ่งของพื้นที่การเกษตร ได้มีการทำเกษตรผสมผสานอยู่ด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ทำการแปรรูปผลผลิตในท้องถิ่นเพื่อไว้ใช้ในครัวเรือน และขยายผลผลิตให้ มากขึ้นเพื่อนำออกจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีองค์กรชาวบ้านเป็นศูนย์รวมของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมไปกับกิจกรรมอื่น ๆ

ผลการศึกษาระดับหัวหน้าครัวเรือน พบว่าหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่าง มีความสนใจเรื่อง สิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว เพราะได้รับทราบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากสื่อต่างๆ ทำให้สนใจและติดตามข่าวอยู่เสมอ หัวหน้าครัวเรือนได้แสดงความคิดเห็นว่าผู้นำชุมชนในพื้นที่มีบทบาทอย่างมาก ด้วยการให้ความสนใจมุ่งมั่นที่จะช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีต่างๆ โดยน่านโยบายของอำเภอมาปรับเปลี่ยนสู่การปฏิบัติในชุมชน เช่น การจัดให้มีกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน มีการรณรงค์ให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม และในทุกกิจกรรมมีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องสัมผัสอยู่แล้ว เช่น มีโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกต้นไม้ พัฒนาคูคลอง การอนุรักษ์

แหล่งน้ำ การช่วยกันกำจัดวัชพืช การใช้ปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี การทำไร่นาสวนผสม โครงการเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นทั้งสิ้น

ลักษณะโครงสร้างสังคมของพื้นที่ศึกษายังเป็นชุมชนชนบท ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็ง มีการให้ความรู้เชิงวิชาการกับผู้นำท้องถิ่นเพื่อนำไปผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้าน นอกจากนี้การนำนโยบายรัฐบาลไปปฏิบัติในพื้นที่ต้องทำอย่างจริงจังต่อเนื่อง ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมมากขึ้นในการช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสร้างจิตสำนึกต่อกลุ่มเยาวชน มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับเด็ก เข้าไปเผยแพร่แนะนำในโรงเรียน ซึ่งจะทำให้สะดวกโดยขอความร่วมมือจากครูในพื้นที่ให้ตระหนักและเห็นความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะจะมีความสอดคล้องไปกับหลักสูตรปัจจุบันอยู่แล้ว และผลการศึกษาพบว่าบทบาทของ ผู้นำท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชุมชน ชาวบ้านมีแนวโน้มทางบวกที่จะช่วยดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผลของการพัฒนานำพาสังคม เกษตรกรรมไปสู่สังคมกึ่งเกษตรกรรม กึ่งอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังนั้นน่าจะศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนานโยบายด้านสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ABSTRACT

A study on “Policy of state : The role of community leader in natural and environmental management, case study changwat Rhra Nakorn Sri Ayutthay” are intended to examine government policy towards environment and natural resources management at local level and to study concepts and roles of local leaders in the matter. The timeframe set for this study was a year throughout 1997-1998. Researchers used areas of Baan-Luang sub-district, Samtum sub-district and Bang-NomKo sub-district in Saena district, Ayuthaya province to conduct their study. These areas are the most suitable since people sharing the same goal of preserving their forefathers’ ways of life already assembled and these people live by what we called “local intelligence.” Also, the areas have many other factors suitable for the success of the management. Researchers divided people into two groups of levels: local leaders and household leaders. The structured interview schedule method was used to gather information in this field study.

The Result of the Study at Local Leader Level shows that the local leaders execute their role in promoting activities concerning environment and natural resources management in the communities. The evidence is their organizing activities in their communities both official and unofficial ones as followed the district policy. The aim of this policy is to have as much people as possible in the areas to participate in the activities and also must their leaders. Examples of these activities are taking part in agricultural groups formed by villagers, engaging in environmental campaigns and promoting environmental awareness amongst the locals. The study also finds that the local leaders are eager to find information on environment and natural resources management both theoretical and practical. They also seek assistance and collaboration from related government agencies in transferring information on the matter to their responsible areas and locating useful information sources suitable for the locals’ comprehension and application. The indication of this effort is, today, more and more people adopt and employ an idea of integrated agriculture and also “the new theory,” His Majesty the King’s initiative, in their agricultural areas. The outcome of this employment is the better livelihood of the people. Therefore, at present, not only are there areas of commercial farming but there are also several areas that changed into areas of integrated agriculture. The locals use products they grow in the latter areas to serve their basic household need before selling the surplus. In support to all of these activities, a local people organization was founded to be a center of the community in the matter of promoting environment and natural resources management

The Result of the Study at Household Leader Level shows that these leaders already had interest in environmental matter since they have long heard from media about several issues on environmental problems. They think that local leaders can play a significant role in this matter by committing to the environment and natural resources conservation. This can be accomplished by adopting the district administration policy and adapting it to the local use. For example, organizing activities in the community, campaigning local people to participate and also making sure that those activities will lead to understanding and implementation of environment and natural resources management in the community. These activities are, for instance, pesticide-free vegetable project, forestation project, canal development, water resources preservation, organic fertilizer substitution and integrated farming, all of which are intended to preserve and restore environmental well being.

The areas where the study was conducted are rural. Most inhabitants live a simple, unsophisticated life. Therefore, the local leaders are significant in strengthening the communities. There is a support from the government in educating these local leaders on the environmental matter so that they will combine this academic knowledge with local intelligence and ultimately advise their people. It is suggested that the committed continuation of adapting government policy for the local use is necessary. Also the promotion of local participation as well as the establishment of environmental awareness in youths of the community are also essential. Activities suitable for children should be held frequently. School can be a perfect place to educate and to develop the environmental awareness in these children. The study discloses that local leaders are important to the community. The local people have a positive attitude towards environment and natural resources conservation. However, it is indisputable that results of the development will finally lead to industrialize agriculture. Therefore, it is advisable that a study on the development of environmental policy at provincial level should be conducted in the near future.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง“นโยบายรัฐ:บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ผู้ศึกษาได้แนวคิดในการศึกษามาจากกลุ่มชุมชนของบริเวณพื้นที่ศึกษา ที่มีการรวมตัวกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานที่ดี หลังจากการพัฒนาอุตสาหกรรมที่จะนำพาประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ผู้ศึกษาได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน ปี 2539 การดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ ได้รับความร่วมมือจากนายอำเภอเสนา พัฒนาการอำเภอ พัฒนาการตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อเข้าพบผู้นำท้องถิ่น ผู้ศึกษารัฐสภาซึ่งได้รับการต้อนรับจากชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ อาจารย์โรงเรียนสาครสิทธิ์ยา ที่ได้ให้โอกาสผู้ศึกษาทราบถึงลักษณะทั่วไปของชุมชนและพาชมผลงานของบริเวณพื้นที่ศึกษา การรวมกลุ่มขององค์กรชุมชน ตลอดจนหัวหน้าครัวเรือนที่ได้เสียสละเวลาให้รายละเอียดข้อมูลต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางของการศึกษาครั้งนี้

สุดท้ายนี้ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วสันต์ พงศาพิชญ์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำในการทำงานพร้อมทั้งเร่งรัดให้งานสำเร็จลุล่วงทันเวลา งานวิจัยต้องการทีมงานที่พร้อมทำงาน ในกรณีนี้ผู้ศึกษาต้องขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานที่ได้ตั้งใจปฏิบัติงานภาคสนามเป็นอย่างดี โดยเฉพาะ นางสาวสุจิตรา ชโลดม นางสาวทิพย์วรรณ ชวัญศรีสุทธิ นางสาวอริยวรรณ เขียวกุ่มพันธ์ และน้องๆ หลายคนที่อยู่ในทีมภาคสนาม พร้อมทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้กำลังใจในการทำงาน รวมทั้งนายพันธวัศ สัมพันธ์พานิช ที่ได้เอื้อเฟื้อส่ง นายสุรพงศ์ โอวารินทร์ และนางสาวอโนชา การประเสริฐกิจ ผู้ช่วยนักวิจัย ในการจัดทำรูปเล่มรายงานฉบับนี้

นางสาวธนพรรณ สุนทร

หัวหน้าโครงการ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(3)
กิตติกรรมประกาศ.....	(5)
สารบัญ.....	(6)
สารบัญตาราง.....	(9)
สารบัญรูป.....	(11)
สารบัญแผนภูมิ.....	(12)
บทที่ 1 บทนำ.....	1-1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1-1
2. วัตถุประสงค์ของโครงการ.....	1-4
3. ขอบเขตการศึกษา.....	1-4
4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	1-4
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	2-1
1. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	2-1
1.1 นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-8.....	2-2
1.2 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายของรัฐต่อบทบาทของผู้นำท้องถิ่น เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	2-8
1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท.....	2-8
1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรชุมชนกับงานพัฒนา	2-10
1.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น.....	2-12
1.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	2-19
1.2.5 แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม...	2-23
1.2.6 แนวทางและวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	2-24
1.2.7 การดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม...	2-25
1.2.8 แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ.....	2-27
1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	2-28
2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	2-37

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.1.4 บทบาทด้านการมีส่วนร่วมในชุมชน.....	4-23
2.1.5 บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับแนวทางการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน.....	4-26
2.2 การศึกษาระดับผู้นำท้องถิ่น.....	4-30
2.2.1 พื้นที่ตำบลบ้านหลวง.....	4-30
2.2.2 พื้นที่ตำบลสามตุ่ม.....	4-33
2.2.3 พื้นที่ตำบลบางนมโค.....	4-36
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	5-1
ส่วนที่ 1 สรุปเนื้อหาจากการศึกษา.....	5-1
1.1 ผลการศึกษาระดับผู้นำท้องถิ่น.....	5-1
1.2 ผลการศึกษาระดับหัวหน้าครัวเรือน.....	5-2
ส่วนที่ 2 ข้อเสนอแนะ.....	5-2
2.1 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	5-2
2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษา.....	5-2

เอกสารอ้างอิง

ภาคผนวก ก. แบบสอบถามผู้นำท้องถิ่น

ภาคผนวก ข. แบบสอบถามหัวหน้าครัวเรือน

ภาคผนวก ค. รายชื่อผู้นำท้องถิ่น

สภามหาวิทยาลัยบูรพา
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4-1	แสดงข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือน.....	4-2
4-2	แสดงจำนวนประชากรของตำบลสามตุ่ม.....	4-11
4-3	แสดงจำนวนประชากรของตำบลบางนมโค.....	4-11
4-4	แสดงจำนวนครัวเรือน จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง และจำนวนผู้นำท้องถิ่นที่สัมภาษณ์.....	4-13
4-5	แสดงข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือน.....	4-16
4-6	แสดงระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้.....	4-17
4-7	แสดงรายได้รวมของครัวเรือน (บาท/เดือน).....	4-17
4-8	แสดงรายจ่ายรวมของครัวเรือน (บาท/เดือน).....	4-17
4-9	แสดงการติดตามเหตุการณ์และข่าวสารเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	4-17
4-10	แสดงผู้เผยแพร่ข่าวสารเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	4-18
4-11	แสดงความสนใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	4-18
4-12	แสดงการรับทราบนโยบายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่รัฐจัดทำขึ้น.....	4-18
4-13	แสดงผู้นำนโยบายของทางราชการมาเผยแพร่ให้ทราบ.....	4-18
4-14	แสดงความสามารถในการปฏิบัติตามนโยบาย.....	4-19
4-15	แสดงการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	4-19
4-16	แสดงผู้ริเริ่มให้มีการฝึกอบรม.....	4-20
4-17	แสดงความสามารถในการนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้.....	4-20
4-18	แสดงความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ของผู้นำท้องถิ่น.....	4-20
4-19	แสดงนโยบายเร่งด่วนของทางราชการเกี่ยวกับเรื่องการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีให้ต่อชุมชนในปัจจุบัน.....	4-20
4-20	แสดงความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่หัวหน้าครัวเรือนต้องการให้ผู้นำท้องถิ่นมาเผยแพร่.....	4-20
4-21	แสดงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพิษในชุมชน.....	4-21
4-22	แสดงผู้ที่ให้คำปรึกษาเมื่อเกิดปัญหาด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	4-21
4-23	แสดงการจัดทำโครงการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	4-22
4-24	แสดงผู้ริเริ่มโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	4-22
4-25	แสดงความจำเป็นในการรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม.....	4-22
4-26	แสดงวิธีการกำจัดขยะในครัวเรือน.....	4-22
4-27	แสดงการรณรงค์ของผู้นำท้องถิ่นให้ครัวเรือนร่วมทำกิจกรรม.....	4-23

สารบัญญัตราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
4-28	แสดงการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรเกี่ยวกับเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	4-24
4-29	แสดงการรวมตัวของชุมชนเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม.....	4-24
4-30	แสดงการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	4-25
4-31	แสดงการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดทำแผนงานหรือ โครงการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	4-25
4-32	แสดงการชักชวนของผู้นำท้องถิ่นให้ประชาชนในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมสิ่งแวดล้อมชุมชน.....	4-25
4-33	แสดงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนของหัวหน้าครัวเรือน.....	4-25
4-34	แสดงการเข้าร่วมและให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของหัวหน้าครัวเรือน.....	4-25
4-35	แสดงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าในชุมชน.....	4-27
4-36	แสดงการรับรู้โครงการพระราชดำริเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสม.....	4-27
4-37	แสดงการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบไร่นาสวนผสมตาม โครงการพระราชดำริ.....	4-27
4-38	แสดงการประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยวิธีทางธรรมชาติเพื่อลด ปริมาณการใช้สารเคมี.....	4-27
4-39	แสดงการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร.....	4-27
4-40	แสดงผลผลิตแปรรูปที่ได้จากการเกษตรกรรม.....	4-28
4-41	แสดงการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรภายในครัวเรือน.....	4-28
4-42	แสดงการเข้าร่วมอบรมการทำเกษตรโดยวิธีทางธรรมชาติ.....	4-28
4-43	แสดงกิจกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นได้แรงจูงใจให้ชาวบ้านในชุมชน.....	4-32
4-44	เปรียบเทียบผลดี ผลเสียของการนำนโยบายรัฐมาปฏิบัติ ในตำบลบ้านหลวง.....	4-33
4-45	แสดงกิจกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นได้แรงจูงใจให้ชาวบ้านในชุมชน.....	4-35
4-46	เปรียบเทียบผลดี ผลเสียของการนำนโยบายรัฐมาปฏิบัติ ในตำบลสามตุ่ม.....	4-36
4-47	แสดงกิจกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นได้แรงจูงใจให้ชาวบ้านในชุมชน.....	4-38
4-48	เปรียบเทียบผลดี ผลเสียของการนำนโยบายรัฐมาปฏิบัติในตำบลบางนมโค..	4-39

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
2-1	ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว..	2-35
2-2	แผนผังแบบจำลอง “ทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริ.....	2-36
4-1	แผนที่แสดงอาณาเขตและที่ตั้งของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	4-2
4-2	แผนที่แสดงอาณาเขตและที่ตั้งของตำบลต่าง ๆ ในอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	4-6
4-3	แผนที่แสดงอาณาเขตและที่ตั้งของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	4-9
4-4	แผนที่แสดงอาณาเขตและที่ตั้งของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	4-10
4-5	แผนที่แสดงอาณาเขตและที่ตั้งของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลบางนมโค อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	4-12
4-6	บทบาทของผู้นำท้องถิ่นต่อชุมชน.....	4-29
4-7	สภาพปัจจุบันในการทำไร่นาสวนผสมของประชากรในพื้นที่ศึกษา.....	4-40

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
3-1	กรอบแนวคิด “นโยบายรัฐ : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”	3-2

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่เคยได้ชื่อว่ามีทรัพยากรธรรมชาติอย่างอุดมสมบูรณ์ จนมีผู้กล่าวว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจะเห็นได้จากเดิม รายได้หลักของประเทศได้จากภาคเกษตร โดยมีข้าวเป็นสินค้าที่สำคัญที่สุดในการทำรายได้เข้าประเทศ แต่การให้ภาคเกษตรเป็นตัวนำในการพัฒนาไม่สามารถทำให้ประเทศมีความเจริญทัดเทียมกับอนารยะประเทศได้ การจะก้าวไปสู่โลกยุคโลกาภิวัตน์ดังเช่นประเทศที่เจริญแล้ว จำเป็นต้องให้ภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวนำในการพัฒนา ซึ่งแนวความคิดนี้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) จนถึงฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ทำให้เห็นว่าประเทศไทยก้าวหน้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนของมูลค่าผลผลิตภาคอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ส่งผลให้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยอยู่ในระดับแนวหน้าของภูมิภาคเอเชีย อย่างไรก็ตามแม้ว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจจะมีผลดีก็ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตของประเทศโดยรวมหลายประการ ก็ตาม แต่การขยายตัวดังกล่าวนี้ได้นำให้เกิดความไม่สมดุล ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะได้มีการระดมใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ และแร่ธาตุ อย่างสิ้นเปลืองไม่ประหยัด ยังผลให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและกระจายอยู่ทั่วทุกพื้นที่ จึงทำให้นักวิชาการเริ่มเล็งเห็นว่าการพัฒนาที่เร่งรัดให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยมียุทธศาสตร์ของการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตเพื่อการส่งออกโดยอาศัยความได้เปรียบทางด้านทรัพยากรธรรมชาติเป็นวิธีที่เหมาะสมกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม แต่มิได้หมายความว่าคนไทยและสังคมไทยจะมีความสมบูรณ์พูนสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างทั่วถึง แต่กลับทำให้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมและเรียบง่ายเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดความไม่มั่นคงของครอบครัว ชุมชน และสังคม จนทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงแนวคิด และทิศทางการพัฒนาใหม่เพื่อให้การพัฒนาสังคมไทยเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) นับเป็นก้าวแรกของการนำวิธีการใหม่ในการพัฒนาประเทศมาใช้เพื่อจัดระบบทางเศรษฐกิจและสังคมให้สามารถบรรลุถึงภาวะอันพึงปรารถนาของคนไทย ดังนั้นการพัฒนาตามแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ได้มีการปรับแนวคิดการพัฒนาจากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจมาเป็นการเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะคนเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จในการพัฒนาทุกเรื่อง และให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ช่วยทำให้คนมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เท่านั้นไม่ใช่เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอีกต่อไป นอกจากนั้นยังหันมาให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยให้องค์กรประชาชน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ราชการส่วนภูมิภาค ในทุกชุมชนมีบทบาทมากขึ้นในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ ป่าไม้ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการปรับโครงสร้างการเกษตรแบบยั่งยืน โดยให้มีพื้นที่ไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือประมาณ 25 ล้านไร่ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 สำนักนายกรัฐมนตรี) ซึ่งการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนนี้สอดคล้องกับแนวทางตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ที่ทรงมีพระเนตรที่ยาวไกล ทรงเห็นว่าการเกษตรแบบยั่งยืนจะทำให้พสกนิกรของพระองค์ มีคุณภาพชีวิตที่ดี เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนไทย แต่การจะประกอบเกษตรได้จำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำ ซึ่งปัจจุบันการเสียดุลของระบบนิเวศก่อให้เกิดความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ฝนตกไม่สม่ำเสมอ ป่าถูกทำลาย ทำให้เกิดภาวะแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภคในครัวเรือน อันถือเป็นวิกฤติที่สำคัญ ด้วยพระราชหฤทัยที่มุ่งมั่นในการช่วยเหลือและแก้ปัญหาดังกล่าว และทรงทราบด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ว่าแหล่งน้ำเป็นสิ่งสำคัญที่สุด จึงทำให้เกิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ หรือที่เรียกกันว่า ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ ร่วมมือกันพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในไร่นาของตน อันจะก่อให้เกิดการทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสานที่สามารถเลี้ยงชีพได้ตลอดปี และยังเอื้ออำนวยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการสืบสานวิถีชีวิตและวัฒนธรรมให้ยั่งยืน (ไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่, กรมส่งเสริมการเกษตร, 2540)

ในปัจจุบันถึงแม้ว่ารัฐบาลจะให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นก็ตาม แต่ปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นปัญหาที่ยากแก่การแก้ไข พื้นที่ อนุรักษ์ อีกทั้งหน่วยงานกลางมีความสามารถไม่เพียงพอที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาให้ดีขึ้น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะสำเร็จผลได้จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ หรือการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรระดับท้องถิ่น อันได้แก่กรรมการสภาตำบล กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน กล่าวคือ แต่ละตำบล หมู่บ้านจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการหาวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น

คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2535 รัฐบาลได้กำหนดนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกล่าวว่า.....ให้มีการกระจายอำนาจการจัดการสิ่งแวดล้อมจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น และประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการมากขึ้น....ปรับปรุงการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของประชาชนในชนบท โดยสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐบาลในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จัดการควบคุมดูแลให้สามารถปฏิบัติตามแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อรองรับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย, 2537) ในการนี้ “ผู้นำท้องถิ่น” ที่มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ควรจะมีบทบาทอย่างไรเพื่อทำให้นโยบายของรัฐบาลบรรลุวัตถุประสงค์

ที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้เป็นมรดกต่ออนุชนรุ่นหลัง และเป็นรากฐานสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศสืบไป

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ขึ้นไปทางเหนือประมาณ 75 กิโลเมตร เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่ม ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญซึ่งมาจากแหล่งน้ำเป็นส่วนใหญ่ แหล่งน้ำธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกษตร การชลประทาน และการขนส่ง แม่น้ำสายสำคัญได้แก่ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำน้อย แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำลพบุรี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรม เมื่อต้นปี 2533 จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนประชากรรวม 636,194 คน ประกอบด้วยอาชีพในภาคเกษตร ร้อยละ 54.97 นอกภาคเกษตร ร้อยละ 45.03 และจากการคาดประมาณจำนวนประชากรของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการใช้รูปแบบจำลองโครงสร้างประชากร ซึ่งกำหนดเป้าหมายอัตราเพิ่มของประชากรโดยรวม เท่ากับ ร้อยละ 1.1 ซึ่งพิจารณาจากอัตราการเกิด อัตราการตาย และการย้ายถิ่นปรากฏว่าในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ประชากรในภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลงเฉลี่ย ร้อยละ 1.02 ต่อปี ในขณะที่ประชากรนอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ย ร้อยละ 1.01 ต่อปี ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของภาคบริการและการเกษตรโดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม (พระนครศรีอยุธยา, 2536:22) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นเมืองที่มีเขตต่อเนื่องกับกรุงเทพมหานครและปริมณฑล การลงทุนด้านอุตสาหกรรม กระจายออกมาจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และมีการกระจายความเจริญไปสู่เมืองหลักต่าง ๆ ในภูมิภาค ปัจจุบันจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนโรงงานทั้งสิ้น 574 โรง อำเภอบางปะอินมีจำนวนโรงงาน 111 โรง รองลงมาอำเภอพระนครศรีอยุธยา 98 โรง และทุกอำเภอของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีโรงงานประเภทต่าง ๆ เข้าไปเปิดดำเนินการแล้วทั้งสิ้น (สถานการณ์อุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กุมภาพันธ์, 2537:2)

อย่างไรก็ตามเมื่อเศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวนี้ ย่อมส่งผลไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจยังคงดำเนินไปในรูปแบบของการจัดตั้ง โรงงานอุตสาหกรรม ธุรกิจการพาณิชย์ รวมทั้งมติดคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2533 ให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดท่องเที่ยว นอกจากนั้นการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เสนอให้เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมท่องเที่ยวภาคกลางตอนบน (ข้อมูลการตลาดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2535:53) ปัญหาจากการขยายตัวนี้ ได้ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่ต้องเป็นผู้รับผลกระทบโดยตรง กรณีเช่นนี้ ผู้นำท้องถิ่นจะเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รักษาสมดุลของธรรมชาติเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างไรบ้าง จึงเป็นเรื่องที่น่าทึ่งการศึกษาวิจัย

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2.2 เพื่อทราบบทบาทของผู้นำท้องถิ่นต่อการควบคุม ดูแลรักษาป้องกันและแก้ไข ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2.3 เพื่อศึกษานโยบายของรัฐที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระดับท้องถิ่น
- 2.4 เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ศึกษา

3. ขอบเขตการศึกษา

- 3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาสาระ
 - แนวคิดของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - บทบาทของผู้นำท้องถิ่นที่ปฏิบัติต่อชุมชน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่
 - พื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่ ตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม และตำบลบางนมโค อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 3.3 ขอบเขตด้านเวลา
 - ข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนามภายในปี 2541

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 4.1 เพื่อให้ประชาชนรักหวงแหนรู้สึกที่ตนเองควรมีส่วนร่วมในการช่วยอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 4.2 เพื่อคงสภาพของสภาวะแวดล้อมให้อยู่ในลักษณะสมดุล
- 4.3 เพื่อเป็นข้อมูลในการใช้กำหนดนโยบายรัฐ ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น
- 4.4 เพื่อให้ผู้นำท้องถิ่นเข้าใจถึงบทบาทของตนเองที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5. แผนการดำเนินงาน

- 5.1 พื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูล
 - พื้นที่ตำบลบางนมโค ตำบลบ้านหลวง และตำบลสามตุ่ม อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 5.2 ระยะเวลาที่ทำการศึกษา 12 เดือน

แผนการศึกษา	เดือนที่												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
• การศึกษาข้อเอกสาร	←	→											
• การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น และเตรียมงานภาคสนาม		←	→										
• กำหนดกรอบการศึกษา		←	→										
• การสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ ในการศึกษา			←	→									
• การเก็บรวบรวมข้อมูลภาค สนามในชั้นรายละเอียด						←	→						
• การประมวลผลและ วิเคราะห์ข้อมูล								←	→				
• ร่างรายงาน										←	→		
• รายงาน												←	→

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ผูกพันอยู่กับวิถีความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติอย่างใกล้ชิด ทรัพยากรธรรมชาติถือได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวไปสู่ความเป็นประเทศที่เจริญ เช่นเดียวกับประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย การพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้เจริญเติบโต โดยให้ภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวนำ ซึ่งการประกอบการในภาคอุตสาหกรรมต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี และวิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้เป็นปัจจัยนำเข้า ยิ่งภาคอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้นเท่าใด ความต้องการวัตถุดิบเพื่อการผลิตย่อมสูงขึ้น ทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และสิ่งทีหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องหาวิธีการและมาตรการเพื่อแก้ไข และป้องกันปัญหาดังกล่าว โดยการกำหนดเป็นนโยบาย หรือ มาตรการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ด้วยกำลังของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้สำเร็จ จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพาท้องถิ่นชุมชน เพื่อใช้เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับนโยบายของรัฐต่อบทบาทของผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้ศึกษาได้ประมวลเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบแนวคิด วางแผนการวิจัย ดังนี้คือ

- 1.1 นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8
- 1.2 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายของรัฐต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
 - 1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น
 - 1.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1.2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน
- 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.1 นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ที่ผ่านมาจะพบว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรก ๆ รัฐบาลมุ่งพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และปัจจัยพื้นฐานต่าง เช่น การก่อสร้างถนน เขื่อน และระบบคมนาคมต่าง ๆ สำหรับในด้านการพัฒนาคน มีการเปิดมหาวิทยาลัยขึ้นตามภูมิภาค เพื่อรองรับการเติบโตทางอุตสาหกรรม จนกระทั่งถึงช่วงปลายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) ได้มีการตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และปัญหามลพิษบ้าง แต่มาเกิดผลในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ที่มีการกล่าวถึงความสำคัญของเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมและมีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน ในที่สุดประเทศไทยก็มีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายหลักเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมฉบับแรกในปี พ.ศ.2518

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) อาจกล่าวได้ว่าการกล่าวถึงการพัฒนาวissenschaft เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมไว้ชัดเจนเป็นครั้งแรก และมีโครงการสนับสนุนการศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาวissenschaft เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าการให้น้ำหนักยังต้อยกว่าการพัฒนาในภาคอื่น ๆ ก็ตาม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-32534) มีบทที่กล่าวถึงโครงการพัฒนาวissenschaft เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อมด้วย แต่ในกรณีของสิ่งแวดล้อมนั้น โปรแกรมการพัฒนาระวมอยู่ในบทที่ว่าด้วยการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเน้นหนักในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ป่าไม้ น้ำ ดิน แร่ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาอย่างรุนแรง แต่ก็ยังขาดความชัดเจนในเรื่องการควบคุมและลดปัญหามลพิษ ต่อมาได้มีการเพิ่มเติม นโยบาย มาตรการ โครงการควบคุมและลดปัญหามลพิษไว้อย่างชัดเจนตามมติคณะรัฐมนตรี ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 นี้ จึงนับได้ว่าเป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับแรกที่มีแผนการควบคุมและลดปัญหามลพิษไว้อย่างชัดเจน นับว่าเป็นพื้นฐานของการวางนโยบาย และแผนงานเกี่ยวกับปัญหามลพิษ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ชี้ให้เห็นว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงนี้ยังคงอยู่และสูงกว่าเป้าหมายที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 กำหนดไว้มาก คือ มีอัตราสูงถึงร้อยละ 11.7 ต่อปีโดยเฉลี่ย ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวเช่นนี้ ก็คือ การขยายตัวของการส่งออก การลงทุน และการท่องเที่ยว ส่วนนโยบายของการพัฒนาในส่วนต่างๆ ได้แก่ นโยบายพัฒนาการเกษตร อุตสาหกรรม บริการ และปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ในด้านการเกษตร นโยบายในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ก็เพื่อให้เกษตรกรสามารถขยายตัวได้ในอนาคต โดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 2.7 ต่อปี ในด้านอุตสาหกรรม ไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 9.3 ต่อปี เป็นต้น การขยายตัวดังกล่าวย่อมมีผลต่อการเพิ่มปริมาณของเสียจากการผลิตและการประกอบกิจการ ที่เกิดจากการขยายตัวของภาคอื่น ๆ เช่น การขยายตัวของชุมชน ซึ่งมีแนวโน้มว่าประชากรในเขตเมืองจะเพิ่มสูงขึ้น ทำให้จำนวนประชากรอาจเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัวเมื่อสิ้นศตวรรษนี้ การขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว จน

การจัดการกับปัญหามลพิษตามไม่ทัน เป็นปรากฏการณ์ที่ทราบกันดีอยู่ว่าประเทศของเราประสบกับปัญหามลพิษในทุกด้าน ในด้านน้ำ เราต้องเผชิญหน้ากับปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำสายหลัก และน้ำชายฝั่งทะเลบางแห่งมีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานที่กำหนด อากาศและเสียงมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรง เพราะการเพิ่มอย่างรวดเร็วของปริมาณยานพาหนะ การขนส่งและการอุตสาหกรรมพื้นที่ซึ่งมีปัญหามลพิษทางอากาศและเสียงเกินค่ามาตรฐาน ได้แก่ บริเวณกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ ๆ เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น ชลบุรี หาดใหญ่ สงขลา เป็นต้น

ปัญหามลพิษและสิ่งปฏิกูลในเมืองใหญ่ เมืองกำลังประสบปัญหาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ของเสียที่เป็นอันตราย เช่น ของเสียจากโรงพยาบาล หรืออุตสาหกรรม ก็ยังไม่มีจัดการเก็บและกำจัดอย่างถูกวิธีทั่วถึง อีกทั้งสารพิษที่เป็นสารเคมีก็ได้นำเข้ามาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาอย่างกว้างขวางทั้งในภาคเกษตร อุตสาหกรรม สาธารณสุข และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในเชิงปริมาณ อัตราการป่วยของเกษตรกรเนื่องจากสารพิษเพิ่มสูงขึ้นถึง 33-39 คนต่อประชากร 1 แสนคน ในจังหวัดที่มีการเกษตรและมีการใช้สารเคมีมาก เช่น ระยอง อุทัยธานี นครปฐม สิงห์บุรี เป็นต้น การควบคุมการใช้ยังไม่สามารถกระทำได้ดีถึง

ปัญหาที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ความเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการใช้อย่างไม่ถูกวิธีก็มีปรากฏชัด เช่น การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากถูกบุกรุก และการปลูกป่าทดแทนโดยรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ ก็เป็นไปอย่างล่าช้า ในด้านการพัฒนาทรัพยากรแร่ก็ประสบกับปัญหาพื้นที่ซับซ้อนระหว่างเขตพื้นที่ที่มีแร่อุดมสมบูรณ์กับพื้นที่หวงห้ามตามกฎหมาย เช่น พื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติ พื้นที่เขตสงวนและรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ในเรื่องทรัพยากรดินปัญหาที่สำคัญก็จะเกี่ยวกับเรื่องที่ดินทำกิน ปรากฏการณ์จากการสำรวจว่ามีเกษตรกรไร้หรือเกือบไร้ที่ดินทำกินประมาณ 1.7 ล้านครัวเรือน และเป็นประเภทเช่าที่ดินทำกินประมาณ 7 แสนครัวเรือน คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 18.7 ล้านไร่ ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำเป็นเรื่องของการพัฒนาแหล่งน้ำและการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 เป็นต้นมา รัฐได้ดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่และขนาดกลางมาประมาณ 800 โครงการ แหล่งน้ำขนาดเล็กประมาณ 20,400 โครงการ และแหล่งน้ำใต้ดินอีกจำนวนมาก แต่ยังคงขาดแผนแม่บทของการพัฒนา จึงมีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งของการพัฒนาอยู่เนื่อง ๆ

ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษ ปัญหาที่มีลำดับความสำคัญสูงได้แก่ มลพิษทางน้ำ และอากาศ ประเด็นปัญหาในการแก้ไขจะเน้นเรื่องของการลงทุนระบบบำบัด และมาตรการที่ใช้ระบบการเงินและการภาษีมาสนับสนุน เช่น การใช้หลักการ “ใครเป็นผู้ก่อให้เกิดภาวะมลพิษผู้นั้นต้องเป็นผู้จ่าย” (Polluters Pay Principle หรือ PPP) โดยการตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมขึ้นแล้วและกำลังดำเนินการอยู่ขณะนี้ กองทุนจะได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล จากกองทุนน้ำมันเชื้อเพลิง และจากภาคเอกชนหรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้จ่ายเกี่ยวกับการลงทุนและดำเนินงานระบบบำบัดน้ำเสียเป็นการให้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ (พ.ร.บ. ส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 หมวดที่ 2 มาตรา 22-23) การตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อมวัตถุประสงค์ เพื่อระดมเงินทุนสำหรับการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคที่จำเป็น การฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการปรับปรุงกฎหมายระเบียบข้อบังคับ และมาตรฐานให้เหมาะสม ประเด็นปัญหามลพิษที่ควรจะได้รับ ความสนใจมากยิ่งขึ้น คือ

มลพิษจากชุมชนขนาดใหญ่ และจากเกษตรอุตสาหกรรม ซึ่งไม่ได้รับการควบคุมและการลงทุนในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาให้มากเท่าที่ควรจะเป็น (ธนพรรณ สุนทร, 2537)

ปัจจุบันการพัฒนาประเทศดำเนินมาจนถึงช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งในแผนพัฒนาฉบับนี้ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตและพัฒนาประเทศให้ยั่งยืนต่อไป จึงทำให้มีความจำเป็นต้องเร่งฟื้นฟูพร้อมกับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป้องกันสภาวะแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบท ด้วยการสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น ควบคู่ไปกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการดูแลทั้งการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนให้มีการสร้างเสริมวินัย และประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตให้เป็นไปอย่างประหยัด ได้ประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสูงสุด และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดสาระสำคัญของแผนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจนในส่วนของแผนที่ว่าด้วยเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยพลังจากองค์กรชุมชนในท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็ง ดังนั้นรัฐบาลจึงมีการสร้างเสริมศักยภาพของคน โดยกำหนดขึ้นมาเป็นแผนซึ่งบรรจุอยู่ในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องของการเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง ซึ่งจะกล่าวต่อไปพอเป็นสังเขปดังนี้ คือ

1.1.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ ประการแรกเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟู บูรณะให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน ประการที่สอง เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความสมดุลทั้งในด้านระบบนิเวศน์และสภาพแวดล้อม โดยใช้การร่วมมือจากหลายฝ่าย เพื่อให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและดูแลรักษาสภาวะแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเองด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรธุรกิจ และเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของแผนจึงมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้ 3 ยุทธศาสตร์ด้วยกัน คือ

ยุทธศาสตร์ข้อที่ 1 การฟื้นฟู บูรณะ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีแนวทางการดำเนินการประกอบด้วย

- การจัดการฟื้นฟู บูรณะ ทรัพยากรดิน ที่ผ่านการใช้ประโยชน์และขาดการดูแลรักษาโดยการ ส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งการปรับปรุงบำรุงดินด้วยวิธีการธรรมชาติ ที่เกษตรกรยอมรับและสามารถถ่ายทอดนำไปปฏิบัติได้ ส่งเสริมการนำระบบเกษตรทางเลือกในรูปแบบ

แบบต่าง ๆ มาใช้ในเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่นาทุ่งรังไร้ง และพื้นที่ผ่านการทำเหมืองแร่แล้ว โดยการให้ความรู้ ฝึกอบรม และสนับสนุนทางด้านเงินทุน เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพียงพอกับการยังชีพ ลดปัญหาการละทิ้งที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อวัตถุประสงค์นอกภาคเกษตร ตลอดจนฟื้นฟูสภาพพื้นที่ดินที่เสื่อมโทรมให้กลับสมบูรณ์

- ลดปริมาณมลพิษและการแพร่กระจายมลพิษในสภาพแวดล้อม โดยการลดและควบคุมมลพิษทางน้ำอันเนื่องมาจากกิจกรรมของชุมชน เกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ลดปริมาณมลพิษทางอากาศในเขตอุตสาหกรรมและพื้นที่ที่มีการจราจรหนาแน่น จำกัดกากของเสียและลดปริมาณมูลฝอย ลดและควบคุมสารอันตรายจากแหล่งกำเนิด

- สนับสนุนให้มีระบบบำบัดและกำจัดของเสียรวม ได้แก่ ระบบบำบัดน้ำเสียรวม และการกำจัดขยะมูลฝอย

- ส่งเสริมการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อการบำบัดของเสียและเทคโนโลยีสีเขียวในขบวนการผลิตที่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

ยุทธศาสตร์ข้อที่ 2 การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ซึ่งมีแนวทางการดำเนินการประกอบด้วย

- ปรับปรุงบทบาทของภาครัฐเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปรับปรุงทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนชุมชนในท้องถิ่น โดยรณรงค์เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน และองค์กรชุมชนให้เกิดความตระหนักถึงผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และให้ความร่วมมือในการป้องกัน และแก้ไขปัญหา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

- พัฒนาเครือข่ายสารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณชน โดยถือเป็นสิทธิในการรับรู้และใช้ประโยชน์ของผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่เกี่ยวข้องเท่าเทียมกัน

- สร้างโอกาสให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เช่น เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนตัดสินใจและติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยรัฐจัดให้มีขั้นตอนประชาพิจารณ์โครงการอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การริเริ่ม แนวคิดโครงการ จัดเตรียมโครงการ และการดำเนินโครงการ

ยุทธศาสตร์ข้อที่ 3 การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีแนวทางการดำเนินการประกอบด้วย

- บริหารจัดการเป็นระบบ ทั้งการจัดหาแหล่งน้ำเพื่อสนองความต้องการของประชาชน การดูแลคุณภาพน้ำและมลพิษทางน้ำ ตลอดจนการระบายน้ำ เช่น ให้มีการรณรงค์และเผยแพร่ให้มีการใช้น้ำอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ปรับปรุงระบบส่งน้ำและจ่ายน้ำเพื่อการชลประทาน และการอุปโภคบริโภคในชุมชนเพื่อลดการรั่วไหลของน้ำ

- ให้มีการประสานนโยบายและการจัดการด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และเหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่รวมทั้งเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และเป็นประโยชน์ต่อคนและชุมชนอย่างแท้จริง

- จัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนและพื้นที่สีเขียว โดยกำหนดนโยบายและจัดทำ แนวทางที่ชัดเจนเพื่อการรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ พื้นที่สีเขียว พื้นที่โล่ง และสวนสาธารณะในเมืองให้ได้ สัดส่วนกับจำนวนคนและการเจริญเติบโตของชุมชน รวมทั้งเพื่อเป็นการสร้างภูมิทัศน์

- รักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม โดยกำหนดให้มีการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม

- สนับสนุนให้มีการจัดการทรัพยากรแร่ที่ครบวงจร

- สนับสนุนให้มีการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยอันเกิดจากธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

- เสริมสร้างประสิทธิภาพการดำเนินงานของภาครัฐ เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งควบคุมและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

1.1.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในส่วนการเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบทเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง ซึ่งมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนไว้หลายประการด้วยกัน แต่ที่น่าน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เห็นชัดเจน ก็คือ วัตถุประสงค์เพื่อการเสริมสร้างศักยภาพของคนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบทให้มีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนอย่างมีความสมดุล ประหยัด และมีประสิทธิภาพ ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของแผนจึงมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้ 3 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ คือ

ยุทธศาสตร์ข้อที่ 1 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพชุมชน ในการพัฒนาซึ่งมีแนวทางหลักดังนี้ คือ

- การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชนบทเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในการตอบรับต่อการเข้ามาร่วมสนับสนุนการพัฒนาของภาครัฐและเอกชน โดยยกระดับความรู้ความสามารถในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของชุมชน ซึ่งมีแนวทางดังนี้

1) การเตรียมความพร้อมของชุมชน เช่น มีการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาคน เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดการและทักษะที่หลากหลาย พร้อมกับพัฒนาความเป็นผู้นำและความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน โดยการจัดการฝึกอบรม และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน

2) การเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน เช่น มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ โดยการกระจายข้อมูลข่าวสารและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตครอบครัวและชุมชน

3) การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน เช่น สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่าง ๆ และพัฒนาเครือข่ายกองทุนในระดับชุมชน เช่น กองทุนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4) การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชนในชนบท เช่น การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อมวลชน และสร้างเครือข่ายการสนับสนุนเทคโนโลยีสื่อสาร เพื่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การจัดให้มีการฝึกอบรมอาชีพต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนและท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ภายใต้ความร่วมมือขององค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น

5) การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดย สร้างความตระหนักและความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการบริหารจัดการ เผยแพร่และให้โอกาสประชาชนได้รับข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นกับท้องถิ่นจากโครงการพัฒนาของรัฐ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการประชาสัมพันธ์ตามควรแก่กรณี สนับสนุนให้องค์กรชุมชน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน มีบทบาทในการควบคุมดูแลและแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนเพิ่มขึ้น

6) การส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการจัดบริการสังคม เพิ่มบทบาท ของภาครัฐเพื่อสนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมและโอกาสในการพัฒนามากขึ้น ส่งเสริมบทบาทของภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

ยุทธศาสตร์ข้อที่ 2 การเสริมสร้างโอกาสการพัฒนาเพื่อสร้างอาชีพและการมีงานทำ ซึ่งในยุทธศาสตร์นี้จะขอกล่าวเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ เฉพาะกลุ่มเกษตรกร ในประเด็นของการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างโอกาสการมีงานทำ โดยมุ่งปรับโครงสร้างการเกษตรตามแนวทางเกษตรยั่งยืน ได้แก่ เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน และวนเกษตร เพื่อลดความเสี่ยงทางรายได้ ลดค่าใช้จ่ายของเกษตรกร ตลอดจนการฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนให้มีการนำผลิตผลทางการเกษตรมาสร้างให้เกิดมูลค่า โดยอาศัยแนวทางการพัฒนาเกษตรยั่งยืนเพื่อปรับโครงสร้างการเกษตรโดยมีแนวทางดังนี้

- พัฒนาศักยภาพของเกษตรกร ในการวางแผนการผลิตและตัดสินใจในการเรียนรู้ เพื่อปรับระบบการเกษตรไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืน โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากระบบเกษตรที่ยั่งยืน และจัดทำคู่มือทางเลือกประกอบอาชีพการเกษตรให้สอดคล้องกับพื้นที่และความต้องการของตลาด

- สนับสนุนเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมเกษตรยั่งยืนในด้านต่าง ๆ เช่น สนับสนุนการจัดหาแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นา การให้บริการด้านการตลาดที่จำเป็น โดยเน้นการให้บริการเบื้องต้นในการขนส่งสินค้าเกษตรออกสู่ตลาด การให้ข้อมูลข่าวสารการผลิตและการตลาดที่ทันต่อเหตุการณ์ เพื่อประกอบการตัดสินใจ

- ปรับระบบการส่งหลักมาเป็นผู้ประสานระหว่างผู้เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุน อำนวยความสะดวก และนำเสนอทางเลือกแก่เกษตรกรตามต้องการ และสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความเป็นไปได้ทางการตลาดเพื่อเสริมสร้างความสามารถของเกษตรกรในการวางแผนการผลิตและตัดสินใจด้วยตนเอง รวมทั้งพัฒนาบุคลากรของภาครัฐให้เข้าใจทิศทางและบทบาทของตนเองในการสนับสนุนการปรับโครงสร้างการเกษตรและสามารถดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ

- เพิ่มบทบาทของภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชนในการร่วมประสานกับภาครัฐในการสนับสนุนการปรับโครงสร้างการเกษตร โดยรัฐสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตลาดการพัฒนาความรู้ ในด้านการบริหารจัดการและถ่ายทอดประสบการณ์ในเชิงธุรกิจด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม

ยุทธศาสตร์ข้อที่ 3 การบริหารจัดการการพัฒนาภูมิภาคและชนบท ซึ่งมีแนวทางหลักคือ

- การบริหารจัดการงานพัฒนาทั่วไป เพื่อให้การแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ มีหลักการสำคัญโดยให้จังหวัดและกลุ่มจังหวัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนา

- การปรับกระบวนการทำงานของภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนให้มีลักษณะพหุภาคี เพื่อเป็นกลไกการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง และความต้องการของชุมชนมากที่สุด และนำไปสู่การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยกระบวนการทำงานร่วมกันของพหุภาคีในจุดเริ่มต้น ควรดำเนินการในระดับจังหวัดก่อน ในลักษณะประชาคมจังหวัด ซึ่งถ้าหากได้ผลก็จะขยายลงสู่ระดับอำเภอ และตำบล รวมทั้งขยายขึ้นสู่ระดับภาค เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันทั้งประเทศต่อไป ทั้งนี้ประชาคมจังหวัดจะมีลักษณะเป็นรูปแบบการรวมตัวของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อร่วมกันคิดหาแนวทางการพัฒนาในพื้นที่โดยลักษณะการจัดตั้งควรให้เป็นไปตามธรรมชาติแต่มีระเบียบทางราชการรองรับ และให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

จากที่กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ว่า แผนพัฒนาฯ ในส่วนที่ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสาระสำคัญเพื่อต้องการ ฟื้นฟู บูรณะ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และป้องกัน แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยให้ประชาชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับภาครัฐ และเอกชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานของการพัฒนาที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม แต่การพัฒนาตามแนวทางนี้ จะประสบผลสำเร็จได้จำเป็นต้องมีการเสริมสร้างศักยภาพของคน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท ซึ่งประเด็นนี้เป็นวัตถุประสงค์ประการหนึ่งในหลาย ๆ ประการที่บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาฯ ในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องของการเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบทเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างทั่วถึง ที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 สำนักนายกรัฐมนตรี)

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายของรัฐต่อบทบาทของผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายและแนวความคิดเกี่ยวกับ “บทบาท” นักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้ให้ความหมายและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทไว้ดังต่อไปนี้คือ

ความหมายของคำว่า “บทบาท” ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า หมายถึง การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525:459)

พัทธา สายหู (2516:68) ได้อธิบายว่า บทบาทหน้าที่ คือสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็น “บุคคล” และเปรียบเทียบได้เสมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็น (ละคร) อะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบท หรือไม่สมบท ก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลยในความหมายเช่นนี้ “บทบาท” ก็คือการกระทำต่าง ๆ ที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบไต่ที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น

สุพัตรา สุภาพ (2522:52) ได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาท (Status and Role) ว่า การที่เรากำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่าเป็นข้าราชการหรือตำแหน่งใด ๆ นั้น เป็นการเรียกตามสถานภาพ (Status) ของผู้นั้น สถานภาพจะเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ บุคคลมีอยู่และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น และสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่า บุคคลนั้น มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง

อุทัย หิรัญโต (2525:197) ได้อธิบายว่า บทบาทหรือหน้าที่ (Functions) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหวัง (Expected Behavior) ของแต่ละคนในกลุ่มหรือสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าว โดยปกติเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคม หรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่ง ที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน

ทิตยา สุวรรณชฎ (2510:4) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า บทบาทเป็นลักษณะของ พฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยฐานะตำแหน่ง และยังได้แบ่งบทบาทออกเป็น “บทบาทตามอุดมคติ” (ideal role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติ และ “บทบาทที่ปฏิบัติจริง” (actual role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมจะต้องปฏิบัติจริง โดยเขากล่าวว่า “บทบาทที่แท้จริง นี้เป็นผลรวมของ บทบาทตามอุดมคติ บุคลิกภาพของผู้ดำรงฐานะตำแหน่ง อารมณ์ขณะแสดง บทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่ ปฏิกริยาของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ทิตยา สุวรรณชฎ ยังได้กล่าวสรุปฐานะตำแหน่งและบทบาททางสังคมไว้ ดังนี้

- มีสถานภาพ (status) อยู่จริงในทุกสังคมและอยู่ก่อนที่ตัวคนจะเข้าไปครอง
- มีบทบาทที่ควรจะเป็น (ought-to-be) ประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง
- วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งสำคัญในการกำหนดฐานะตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น
- การทราบถึงฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้น ได้มาจากสังคมการณ์ (socialization) ในสังคมนั้น

- บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริง ๆ ของคนที่ครองฐานะตำแหน่งอื่น ๆ เพราะพฤติกรรมจริง ๆ นั้น เป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่ครองฐานะตำแหน่งที่มีต่อบทบาทที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเอง และบุคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้ามาร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (stimulus) ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคม

Broom and Selznick (1963:16) ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท บางครั้งเรียกว่า บทบาททางสังคม เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่ง เฉพาะทางสังคม เช่น การเป็นพ่อ เป็นครู ความหมายของบทบาทเป็นการกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องแสดงพฤติกรรมตามบทบาทนั้น ๆ และเขาสามารถเรียกร่องหรืออ้างสิทธินี้ได้

Broom and Selznick (1963:18) ได้กล่าวไว้ว่าตำแหน่งทางสังคมนั้น จะต้องมีการกำหนดสิทธิหน้าที่ไว้เสมอเพื่อให้รู้ว่า แต่ละคนต้องแสดงบทบาทอย่างไรบ้าง บทบาทเป็นสิ่งที่ติดตามมากับตำแหน่ง อันเป็นเครื่องกำหนดการดำรงตำแหน่งนั้น ๆ นอกจากนี้ Broom and Selznick ยังจำแนกลักษณะของบทบาทไว้ 3 ประการดังนี้

- บทบาทที่กำหนดไว้หรือ บทบาทตามอุดมคติ (Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่งไว้อย่างแน่นอนชัดเจน

- บทบาทที่ควรกระทำ (Pecieved Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรจะทำในหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรงตามบทบาทตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างกันไปแต่ละบุคคลก็ได้

- บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดัน และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ

จากการศึกษา ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท สามารถสรุปได้ว่า บทบาทหมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ของบุคคลที่สังคมคาดหวังหรือกำหนดไว้ให้ทำ โดยมีความเกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ ซึ่งบทบาทจะมีความผันแปรไปตามสภาพและตำแหน่งที่ถูกกำหนดโดยกลุ่ม สังคม หรือ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่ม หรือสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้ บทบาทของมนุษย์มีความหมายรวมถึงบทบาทตามอุดมคติ หรือบทบาทตามความคาดหวัง และบทบาทที่เป็นจริง หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมจะต้องปฏิบัติจริง

1.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำชุมชนกับงานพัฒนา

อารมณีย์ พงพันธ์ (2520:36) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาชนบท คือ องค์ประกอบเชิงมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำซึ่งมีบทบาทหลายประการในการพัฒนาชนบท เช่น บทบาทของผู้ริเริ่มโครงการหรือวางแผนโครงการ บทบาทของผู้ปฏิบัติโครงการ บทบาทของผู้ให้การศึกษาทางสังคม บทบาทของผู้ประสานงาน

สิริ เทศประสิทธิ์ (2523:75) กล่าวถึงบทบาท หน้าที่ ของผู้นำท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการพัฒนาท้องถิ่นหรือการพัฒนาชุมชน คือ

เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่นหรือชุมชน เป็นผู้ริเริ่มแนวคิด หรือสิ่งใหม่ ๆ พร้อมทั้งแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับแนวคิดใหม่ หรือสิ่งใหม่ ๆ นั้นด้วย เป็นผู้ช่วยวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน เป็นผู้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก และแรงจูงใจ เพื่อการกระตุ้นเตือน หรือยั่วยุให้เกิดการกระทำในทางสร้างสรรค์หรือการพัฒนาให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือชุมชน เป็นผู้รับฟังปัญหา ความต้องการ และความคิดเห็นของชาวบ้าน แล้วนำเสนอคณะกรรมการพัฒนาหรือผู้ที่เกี่ยวข้องนำไปเสนอ หรือเผยแพร่แก่ชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการสองทาง (Two-Way Communication หรือ Two-Way Process) อันจะยังประโยชน์แก่การวางแผนพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนโดยตรง เป็นผู้ร่วมวางแผนพัฒนาท้องถิ่น เป็นผู้ร่วมควบคุมหรือกำกับดูแลให้มีการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ เป็นผู้ร่วมติดตามผลและประเมินผลตามที่วางแผนไว้ เป็นผู้เผยแพร่ผลงานตามแผนพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน ให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ ทั้งนี้เพื่อผู้ที่รับทราบจะได้มีโอกาสศึกษา หรือ ให้ความร่วมมือในโอกาสต่อไปด้วย

ร.ต.อ. วิโรจน์ ภูจินดา (2517:87) กล่าวเกี่ยวกับบทบาทผู้นำท้องถิ่นไว้ ดังนี้

- บทบาทในฐานะผู้ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง แก่ประชาชนในหมู่บ้าน ในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเกี่ยวกับทางโลกและทางธรรม ในทางโลกนั้นจะต้องให้ความรู้ในด้านการดำรงชีพด้วยความมั่งคั่ง ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีการพัฒนาอาชีพ มีความสามัคคีระหว่างหมู่คณะและการรวมกลุ่ม ในทางธรรมนั้นจะต้องยึดคติธรรมในอันที่จะมุ่งให้ทุกคนทำดี ละเว้นความชั่วและไม่เบียดเบียนผู้อื่น

- บทบาทในฐานะผู้นำให้เกิดพลัง ผู้นำท้องถิ่นจะต้องมีบทบาทในการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องการรวมตัว รวมกลุ่ม ประชาชนเพื่อให้เกิดพลังในการพัฒนา

- บทบาทในฐานะเป็นผู้ประสานงาน และผู้แก้ไขปัญหาลำดับท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้ประสานงาน การพัฒนาต่าง ๆ ทุกระดับเพื่อให้การดำเนินโครงการพัฒนาของหมู่บ้านเป็นไปด้วยความเรียบร้อย การประสานนั้นจะต้องเป็นไปในลักษณะของการร่วมมืออย่างจริงจัง ทั้งที่จะต้องเป็นผู้ที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหา หรือข้อขัดข้องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้การพัฒนาดำเนินไปด้วยดี

ศิริชัย ไตรสารศรี (2539-23) ได้ศึกษา บทบาทหน้าที่ของผู้นำ และสรุปได้ว่าผู้นำมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับ ผู้ให้การสื่อสารติดต่อภายในองค์กรสะดวกและรวดเร็ว รักษาระดับขวัญและกำลังใจมิให้ตกต่ำ แต่ยกระดับให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ให้การร้องทุกข์ได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม ให้ผู้อื่นคล้อยตามได้ เป็นผู้บริหารได้ เป็นผู้สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อองค์กร สร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้เกิดการกระทำในทางสร้างสรรค์ เป็นผู้วางแผน ริเริ่มโครงการ ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ ผู้ให้การศึกษาด้านสังคม เป็นผู้ประสานงาน แลกเปลี่ยน วิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ รับฟังปัญหา ควบคุมกำกับดูแลให้งานลุล่วง เป็นผู้ประเมินผลและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

1.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่น

ความหมายของความเป็นผู้นำ

ไพฑูรย์ โปธิสว่าง (2529) ได้ศึกษาและให้ความหมาย ของผู้นำ (Leader) คือ บุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการทำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้นำที่สมาชิกยอมรับและให้ความเชื่อฟังปฏิบัติตาม สามารถให้ความช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ รวมทั้งเป็นจุดรวมแนวความคิด และมีอิทธิพลต่อแนวคิดของมวลสมาชิกของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ หรือของชุมชนในการทำงาน ผู้นำอาจเป็นคน ๆ เดียวกับผู้บริหารหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น กลุ่มหรือองค์กรหนึ่ง ๆ อาจมีผู้นำหลายคน นอกเหนือไปจากผู้บริหาร หรือหัวหน้าซึ่งเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง

Jack C. Plano (1973:134) ให้ความหมายว่า ผู้นำเป็นบุคคลซึ่งใช้อิทธิพลได้มากในการควบคุม และกระทำการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ผู้ได้รับอำนาจจากความมั่นคง สถานภาพด้านครอบครัว ชั้น วรรณะ ระบบหรือความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ผู้นำเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจของท้องถิ่น ชาติและชุมชน

Roderick Bell (1969:112) ให้ความหมายของผู้นำว่าเป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรร และจัดการต่อสิ่งที่ มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ที่ปรารถนาทั้งของตนเองและสมาชิกของชุมชน

T.N. Whitehead (1963:68) กล่าวว่าผู้นำคือ บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากคนอื่น ๆ ในกลุ่มและเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนะหนทางให้ผู้อื่นทำตาม โดยผู้ตามให้ความเชื่อฟัง

John M. Pfiffner and Robert V. Prestus V (1965:350) บริหารงานของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน สำหรับการศึกษากลุ่มพฤติกรรมนั้น จะเน้นความสำคัญของภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของผู้ดำเนินไปได้ก็โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือ ทั้งในลักษณะที่เป็นแบบพิธีการ (Formal) และไม่เป็นพิธีการ (Informal) ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดพลังร่วมของกลุ่ม มุ่งให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

Raymond J. Burby กล่าวว่าผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเอง สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้

สำเร็จ สิงหะวาระ (2506:48) กล่าวว่า ผู้นำคือสัญลักษณ์ (symbol) แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นผู้รับฝากไว้ (depository) ซึ่งปณิธาน และความหวังของประชาคม ผู้นำจึงเป็นเงา (image) หรือภาพสะท้อน (projection) ของประชาคม

ธรรมรส โชติคุณุช (2519:131) ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นบุคคล ซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชน ไปในทางที่ดีหรือชั่วได้

ลักษณะของผู้นำ

Fred E. Fiedler (1967:157-158) ได้สรุปว่า ลักษณะของผู้นำขึ้นอยู่กับสถานการณ์ สภาพแวดล้อม ทศนคติ และแนวความคิดของบุคคล รวมทั้งความคาดหวังและการสนองตอบของผู้ตาม ตลอดจนขึ้นอยู่กับเวลาและประสบการณ์ในการปฏิบัติงานของผู้นำ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาดำแหน่งที่อยู่ในอำนาจของผู้นำ โครงสร้างของงาน กลุ่มคนในองค์การที่มีภาษาและวัฒนธรรมแบบเดียวกัน และความสัมพันธ์ของผู้ผู้ใต้บังคับบัญชากับ

Bernard M. Bass (1950:87-89) ได้พิจารณาความเป็นผู้นำโดยแยกลักษณะของการเป็นผู้นำ 4 ลักษณะ คือ

- สถานภาพ (Status) คือ ลักษณะการเป็นผู้นำเหมือนกับความสำคัญของตำแหน่งของคน ๆ นั้น

- การยกย่องนับถือ (Esteem) ถือว่าลักษณะความเป็นผู้นำเป็นที่รวมของความสนใจ ผู้ได้รับการยกย่องนับถือ มักจะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำด้วย

- พฤติกรรม (Behavior) คือ ผู้ที่แสดงพฤติกรรมในการนำเนื่องจากหน้าที่มีตำแหน่งต่างกัน พฤติกรรมในการนำก็ต่างกันออกไปด้วย

- อิทธิพล (Influence) การเป็นผู้นำก็คือ การมีอิทธิพลเหนือคนอื่นและชักนำให้คนอื่นปฏิบัติตาม เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย

ซูป กาญจนปกร (2517) จำแนกลักษณะของผู้นำ โดยพิจารณาจากลักษณะวิธีการใช้อำนาจ เป็น 3 แบบ กล่าวคือ

- ผู้นำแบบอัตตนิยม (autocratic leaders) เป็นผู้นำที่ถืออำนาจเป็นใหญ่มีลักษณะถือตัว เชื้อมั่นในตนเองมาก บริหารงานและกำหนดนโยบายโดยใช้อารมณ์และอำนาจ วางท่าใหญ่โต ไม่ให้เกียรติคนอื่น ใช้อำนาจเป็นที่ตั้งเน้นสมรรถภาพของการทำงานของตนเอง และต้องการขยายอำนาจของตนเองออกไปในทุกวิถีทาง

- ผู้นำแบบเสรีนิยม (laissez-faire leaders) เป็นผู้นำที่ใช้อำนาจในการควบคุมการบริหารแต่น้อย บรรดาผู้ใต้บังคับบัญชาต่างก็มีเสรีที่จะวินิจฉัยสั่งการ มาตรฐานการปฏิบัติงานหรือระบบการจัดงานไม่คำนึงถึงหลักการ หรือกฎเกณฑ์เท่าใด การกำหนดนโยบายไม่มีความแน่นอน ขาดความริเริ่มและไม่มีการประเมินผลงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขแต่อย่างใด

- ผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic leaders) ถือว่าเป็นแบบผู้นำที่ดีที่สุดและอำนวยผลในการบริหารงานมากที่สุด เป็นการบริหารงานโดยยึดถือความคิดเห็นของกลุ่ม เป็นสำคัญ จะดำเนินการในสิ่งใดก็มักจะกระทำไปในนามของกลุ่ม เพราะต้องการความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย การบริหารเน้นหนักในรูปการสร้าง ความเข้าใจอันดีต่อกัน โดยเปิดโอกาสให้

มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันวินิจฉัยเลือกวิธีที่จะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ ในการปฏิบัติงาน จะเป็นไปในลักษณะของการร่วมมือประสานงานกันอย่างจริงจัง

สมพงษ์ เกษมสิน (2514:362-364) ได้ศึกษาลักษณะผู้นำจากวิธีการทำงานโดยแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

- ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ (regulative leaders) ผู้นำแบบนี้มักถือระเบียบแบบแผนเป็นสำคัญไม่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำแบบนี้คล้ายผู้นำแบบอัตตนิยม การสั่งการมักใช้กฎหมาย ระเบียบเป็นเครื่องมือ โดยยกเหตุผลในระเบียบมาใช้ในการปฏิบัติงาน มากกว่าการยกตัวเองแบบผู้นำอัตตนิยม การติดต่อสื่อสารสั่งงานมักเป็นในรูปทิศทางเดียว (one-way communication)

- ผู้นำแบบบงการ (directive leaders) ผู้นำแบบนี้ชอบปฏิบัติงานแบบใช้อำนาจ ขาดหลักมนุษยสัมพันธ์ ทำงานแบบสั่งการเพื่อแสดงถึงอำนาจ

- ผู้นำแบบจูงใจ (persuasive leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้นิยมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมพิจารณาเพื่อแสดงความคิดเห็น และเป็นการบรรเทาการต่อต้านไปด้วย การติดต่อสั่งงานเป็นแบบสองทิศทาง (two-way communication)

- ผู้นำแบบร่วมใจ (participative leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้นิยมการปรึกษาหารือ และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ยึดหลักการประนีประนอม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในฐานะผู้ร่วมงาน อาศัยศิลปะการจูงใจเพื่อประสงค์ให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้ความร่วมมือร่วมใจในการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติงาน

Ordway Tead (1936:20-25) ศึกษาผู้นำจำแนกตามลักษณะการเกิดของผู้นำ ซึ่งมีส่วนผลักดันต่อการแสดงบทบาทของผู้นำโดยจำแนกลักษณะการเกิดของผู้นำไว้ดังนี้

- ผู้นำโดยการสร้างตนเอง (self-constituted leader) เป็นผู้นำซึ่งผลักดันตนเองขึ้นไปสู่ความเป็นผู้นำ โดยมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็งและความสำนึกในตนเอง อย่างหนักแน่น กับมีกำลังใจแน่วแน่ที่จะกระทำสิ่งที่เขาเห็นว่าสำคัญให้บรรลุผล สำเร็จ ตามประวัติศาสตร์ มักมีผู้คิดว่าผู้นำประเภทนี้เป็นผู้นำโดยกำเนิด และการที่บุคคลพวกนี้เป็นพวกที่สร้างตนเองขึ้นมา จึงมีเจตนาในการแสดงอำนาจอย่างมากมายและไม่มีที่สิ้นสุด

- ผู้นำซึ่งเลือกโดยหมู่คณะ (group-selected leader) เป็นผู้นำที่เกิดจากการเลือกบุคคลในหมู่คณะเดียวกัน แล้วเสริมสร้างสถานอิทธิพลของเขาในฐานะที่เป็นผู้นำขึ้น เพราะในสังคมการเมืองในระบอบประชาธิปไตยการเลือกผู้นำเป็นวิธีที่มีผลในการจูงใจผู้ที่ถูกนำ เนื่องจากคนเหล่านั้นต่างเชื่อว่า เขาสามารถไว้วางใจการดำเนินนโยบายบริหารของผู้นำได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความต้องการได้ตัวแทนที่จะควบคุมการดำเนินกิจการทางการเมือง ผู้นำชนิดนี้จึงอยู่ในสภาพอันมีช่องทางได้รับความสำเร็จมากที่สุด มีโอกาสที่สุดในการได้มาและดำรงไว้ซึ่งการปฏิบัติตามของผู้ตาม ซึ่งตราบไต่ที่ผู้นำปฏิบัติภารกิจใด ๆ อันสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างแท้จริงแล้ว ก็เป็นที่แน่นอนได้ว่าจะต้องได้รับเลือกเป็นผู้นำอยู่เสมอ เพราะอำนาจของผู้นำลักษณะนี้เป็นการยอมรับด้วยเหตุผลเป็นพื้นฐานสำคัญ

- ผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือ (leader appointed from above) เป็นผู้นำซึ่งเข้ามาสู่ตำแหน่งโดยการแต่งตั้งโดยคณะกรรมการอำนาจหรือกรรมการบริหาร หรือโดยหัวหน้าระดับเหนือขึ้นไป ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มมิได้เป็นผู้เลือกผู้นำ แต่ผู้นำเป็นผู้รวบรวมบุคคลเข้าเป็นกลุ่ม โดยผู้นำจะต้องแสดงให้เห็นว่า ในการรับใช้หมู่คณะนั้น เขาเหล่านั้นเกิดความปรารถนาในสิ่งที่เป็นความปรารถนาขององค์กร

Murry G. Ross and Chales E. Hendry ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำไว้ 3 ประการ

- ความเป็นผู้นำเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในของผู้นำแต่ละคน (leadership as trait within individual leader) สมัยก่อนจึงเชื่อกันว่าความเป็นผู้นำเป็นผลมาจากพันธุกรรม หรือสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (leader were born not made) สิ่งที่ทำให้บุคคลกลายเป็นผู้นำนั้น เป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวของแต่ละคน

- ลักษณะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับกลุ่ม (leadership as a function of the group) ลักษณะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับโครงสร้างของกลุ่มมากกว่าแต่ละบุคคล ความเป็นผู้นำในกลุ่มถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติความต้องการของกลุ่ม กลุ่มและผู้นำเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ถ้าไม่มีกลุ่มก็ไม่มีผู้นำ แต่ถ้ากลุ่มขาดผู้นำกลุ่มนั้นก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้าได้ การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องทำหน้าที่ทั้งในการนำและการบริหาร

- ลักษณะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (leadership as a function of situation) สถานการณ์มีบทบาทต่อความเป็นผู้นำมาก สถานการณ์ที่กลุ่มกำลังเผชิญหน้าก่อให้เกิดผู้นำได้ ความเป็นผู้นำจึงขึ้นกับสถานการณ์ วัฒนธรรมชนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ

ภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership) หรือความเป็นผู้นำเป็นกระบวนการของการที่มีบุคคลใช้อิทธิพลอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ซึ่งสามารถทำให้บุคคลอื่นยอมรับฟังและปฏิบัติตาม เพื่อให้งานสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ต้องการได้ จึงเน้นคุณสมบัติ หรือความสามารถในการแสดงออกถึงความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติ ความต้องการของกลุ่มมากกว่าบุคลิกภาพของบุคคลเพียงคนเดียว และความเป็นผู้นำจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ชนบธรรมเนียม ประเพณีของกลุ่ม หรือชุมชนนั้น ๆ (ไพฑูริย์ โพธิสว่าง , 2529)

La Pierre and Framsworth กล่าวว่า ภาวะผู้นำได้แก่ พฤติกรรม ซึ่งมีผลทำให้พฤติกรรมคนอื่นยอมคล้อยตาม แทนที่จะยอมคล้อยตามคนอื่น ผู้นำจึงเป็นตัวหลักที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์การหรือหน่วยงาน ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และผลงานส่วนรวม คุณภาพและลักษณะหัวหน้างานจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคุณภาพขององค์กรหรือหน่วยงานรวมถึงต่อวิธีการปฏิบัติงานและผลงาน

Solomon Ben (1950:4-5) กล่าวถึงภาวะผู้นำว่า เป็นคุณสมบัติของการที่บุคคลใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น และสามารถทำให้บุคคลอื่นรับฟังและเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ของกลุ่มยอมทำตามคำแนะนำของเขา ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์

หน้าที่ของผู้นำ Ordway tead (1936:14-15) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ The Art of Leadership ว่า เมื่อใดบุคคลกำลังถูกอิทธิพลจูงใจให้ร่วมมือกันทำงานเพื่อความสำเร็จตามวัตถุประสงค์อันพึงปรารถนา เมื่อนั้นย่อมหมายถึงว่า ผู้นำกำลังปฏิบัติหน้าที่ของเขาอยู่

ฉะนั้นหน้าที่อันสำคัญที่สุดของผู้นำคือ การใช้อิทธิพลจูงใจผู้อื่น การเป็นผู้นำนั้นนอกจากจะใช้อิทธิพลจูงใจ ซึ่งผู้นำต้องปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว งานบางอย่างผู้นำไม่จำเป็นต้องลงมือทำเอง แต่ใช้วิธีการที่เรียกว่า การมอบอำนาจหน้าที่ (delegation of authority) งานนั้นก็สำเร็จสมประสงค์เช่นกัน ฉะนั้นการมอบอำนาจหน้าที่จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำ

L.F. Urwick (1962) เสนอว่าผู้นำมีภาระกิจเบื้องต้นอันสำคัญอยู่ คือเป็นผู้แทนขององค์กร ผู้นำจะต้องทำให้เกิดมโนภาพขึ้นในจิตใจผู้ร่วมงานในลักษณะที่ว่า เมื่อเอ่ยถึงชื่อองค์กรก็ต้องนึกถึงเขาซึ่งเป็นผู้ชักนำความมีชีวิตชีวาเข้าสู่กลุ่ม และสร้างบรรยากาศแห่งความคิดเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนำสู่การบังเกิดผล ที่มีการคาดคะเน การวางแผน การจัดองค์กร การประสานงาน และควบคุมงาน ตลอดจนการรักษาวินัยของกลุ่มองค์กร สร้างความกระจำจั่งของเหตุผลในการดำเนินงานทุกอย่าง แก่ทุกคน หน้าที่นี้คือ ผู้นำจะต้องทำหน้าที่คล้ายล่ำม

Patricia C. Haskell (1963:26-34) กล่าวถึงหน้าที่ของผู้นำไว้ว่าทำให้ผู้ร่วมงานมีความสนใจจดจ่อต่อวัตถุประสงค์ขององค์กร มีการติดต่อสื่อสารภายในองค์กรอย่างชัดเจนปราศจากข้อสงสัย ปฏิบัติต่อข้อข้องใจ หรือการร้องทุกข์ของผู้ร่วมงานด้วยความยุติธรรมรักษาขวัญและกำลังใจของผู้ร่วมงานให้สุขอยู่เสมอ และให้เขารู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าขององค์กร และทำให้ผู้ร่วมงานมีความกระตือรือร้นตื่นตัวที่จะทำงาน

บทบาทความเป็นผู้นำ จากรายงานการศึกษา ลักษณะความเป็นผู้นำของนักธุรกิจในประเทศไทย โดยคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2510-2511 พบว่า ผู้ทำจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการประสานความร่วมมือในการทำงานให้บรรลุตามเป้าหมาย และบทบาทของผู้นำจะต้องประกอบด้วย

1) การระดมความร่วมมือ (Integration) ผู้นำจะต้องทำให้ผู้ร่วมงานกระตือรือร้นพร้อมจะสนับสนุนและร่วมมือทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์

2) การประสานประชาสัมพันธ์ (Communication) การจัดให้มีการติดต่อสื่อสารที่ดี ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีมีเหตุผล ได้รับข่าวสารที่ถูกต้อง ย่อมอำนวยความสะดวกต่อการบริหารงานมาก ซึ่งการจัดให้มีการติดต่อสื่อสารที่ดีจะใช้ทั้ง 3 แบบ คือ

- การติดต่อสื่อสารจากบนลงล่าง (Downward Communication) เป็นเรื่องการสั่งการระเบียบ ข้อบังคับ นโยบาย ตามสายการบังคับบัญชาจากบนลงมาข้างล่าง

- การติดต่อสื่อสารจากล่างไปบน (Upward Communication) เป็นการเสนอรายงานผลงาน การให้ผู้ใต้บังคับบัญชาแสดงความคิดเห็นต่อผู้นำ ข้อหารือ หรือการร้องทุกข์

- การติดต่อสื่อสารตามแนวนอน (Horizontal Communication) เป็นการสอบถาม ปรีกษา ทาหรือในระดับเดียวกันตามแนวนอน เช่น หัวหน้าแผนกกับหัวหน้าแผนก เป็นต้น

3) การเน้นหนักในเรื่องผลผลิต (production emphasis) ผู้นำจะใช้ความสามารถในการบริหารงาน เพื่อให้ได้ผลผลิตบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

4) การเป็นตัวแทนของชุมชน (representation) ผู้นำจะต้องเปิดโอกาสให้ราษฎรพบปะและร้องเรียนได้ และคอยรักษาผลประโยชน์ให้กับชุมชน

5) การแสดงออกซึ่งการเป็นผู้นำกลุ่ม (fraternization) ผู้นำจะต้องกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าที่จะตัดสินใจ และพร้อมที่จะรับผิดชอบในการตัดสินใจ

6) ความสามารถในการจัดองค์การ (organization) เป็นการวางระเบียบให้กิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การสมดุลกัน โดยกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ และทรัพยากรทางการบริหารทั้งคน เงิน วัสดุอุปกรณ์ให้ดำเนินการไปสู่วัตถุประสงค์ที่ต้องการ

7) การติดตามประเมินผลและการให้รางวัล (evaluation) เป็นขั้นของการตรวจสอบว่า ผลการดำเนินงานสามารถบรรลุวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใดสนองความต้องการตามที่ได้ตั้งใจไว้หรือไม่ เพื่อที่จะทราบปัญหาอุปสรรคและวางแนวทางแก้ไขได้ ในขณะเดียวกันก็สามารถพิจารณาความดีความชอบให้รางวัลได้

8) ความคิดริเริ่ม (initiation) ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ให้สังคม

9) ความสามารถในการเข้ากับผู้อื่น (domination) ผู้นำต้องมีมนุษยสัมพันธ์ สามารถเข้ากับบุคคลต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เช่น ลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา และประชาชนผู้มารับบริการ เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิผล ประสิทธิภาพและทุกฝ่ายได้รับความพึงพอใจในทุกด้าน

ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่เด่น บุคคลที่สำคัญ เป็นคนที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ มีอำนาจและอิทธิพลเป็นที่ยอมรับในชุมชน หรือท้องถิ่น ประชาชนทั่วไปให้การยอมรับ ยอมรับฟังเชื่อถือและปฏิบัติตามบุคคลนั้นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน ผู้นำท้องถิ่นจะเป็นใครก็ได้ ทั้งบุคคลภายในชุมชนหรือนอกชุมชน อาจเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือประชาชนธรรมดา ก็ได้ เช่น เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล หมอผี หมอตำแย หมอยาสมุนไพร ผู้นำศาสนา ผู้ร่ำรวย พ่อค้า นักธุรกิจ ผู้รับเหมา นักการเมืองท้องถิ่น หัวคะแนน ผู้นำเครือข่ายติดระกูดใหญ่ ๆ ช่างฝีมือ ข้าราชการ เจ้าของที่ดิน ร้านค้า เจ้าของสวน คนเฒ่าคนแก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ (ไพฑูรย์ โปธิสว่าง, 2529)

ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลในท้องถิ่นที่มีผู้เคารพนับถือไว้วางใจหรือมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของคนในท้องถิ่น หรือชุมชนนั้น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าอาวาส หรือบุคคลที่ชาวบ้านยกย่องนับถือ เป็นต้น (จากรายงานการวิจัยประเมินผลโครงการเสริมบทบาทผู้นำท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชนบทยากจน อังนิตริชัย ไตรสารศรี, 2539)

ทิป ทิพชากร (2529:45) ได้แบ่งผู้นำท้องถิ่นออกเป็น

1) ผู้นำท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ (Formal Leader) หมายถึงบุคคลที่มีอำนาจโดยได้รับการคัดเลือก ทางราชการต่าง ๆ เป็นผู้เข้าไปดำเนินการคัดเลือกและแต่งตั้ง ได้แก่

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล ครูประชาบาล พัฒนาการ คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

2) ผู้นำท้องถิ่นที่ไม่เป็นทางการ (Informal Leader) หมายถึง บุคคลที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งที่จะใช้ภาวะความเป็นผู้นำเหนือประชาชนอย่างเป็นทางการ แต่ด้วยมีคุณลักษณะหรือฐานะ หรือการปฏิบัติงานของเขาทำให้มีอิทธิพลต่อประชาชนในด้านแบบอย่างทั้งแนวคิด และการปฏิบัติ

ผู้นำที่เป็นทางการอาจเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่ในตัวด้วย เพราะบุคคลที่จะได้เป็นผู้นำท้องถิ่นอย่างเป็นทางการส่วนมากกฎหมายและข้อบังคับให้เข้าดำรงตำแหน่งโดยวิธีการเลือกตั้ง การที่ผู้ใดจะได้เป็นกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน ต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการเลือกสรร ในกรณีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่จะได้รับเลือกย่อมจะเป็นบุคคลที่คนในหมู่บ้านยกย่องว่าสมควรเป็นหัวหน้าหรือผู้นำที่เขาพึงเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็เป็นลักษณะของผู้นำอย่างไม่เป็นทางการอยู่แล้ว

พัฒนา บุญรัตน์พันธ์ (2527:53-54) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของผู้นำชุมชน หมายถึง บุคคลที่มีบุคลิกภาพเด่นประกอบกับความสามารถพิเศษในกลุ่ม หรือท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งในแต่ละกลุ่มย่อมประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพ ความสามารถ และทักษะแตกต่างกันไป ในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกัน ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจะต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้เอง สถานการณ์จึงเป็นตัวหนึ่งที่เกิดขึ้นให้สมาชิกของกลุ่มกลายเป็นผู้นำบางคนกลายเป็นผู้ตาม ความจริงผู้นำจึงมักปรากฏขึ้นเพราะเหตุการณ์หรือสภาพแวดล้อมบีบตัว

ผศ.ดร.จิรพรรณ กาญจนจิตรรา (2523:36) ได้กล่าวเกี่ยวกับประเภทของผู้นำในชนบท ออกเป็น 2 ประเภท โดยกล่าวในเชิงโครงสร้าง คือ

1) โครงสร้างผู้นำแบบเป็นทางการ (Formal Leadership Structure) ได้แก่ ผู้มีอำนาจหน้าที่ (Authority) โดยได้รับการคัดเลือกแต่งตั้งจากทางราชการ โดยหน่วยงานราชการต่าง ๆ เป็นผู้เข้าไปดำเนินการคัดเลือกและแต่งตั้ง

2) โครงสร้างผู้นำแบบไม่เป็นทางการ (Informal Leadership Structure) ผู้นำชนิดนี้เกิดการสังสรรของชาวบ้าน อย่างไม่เป็นทางการมาเป็นเวลาช้านาน ลักษณะของกลุ่มในหมู่บ้านก็เป็นแบบปฐมภูมิ (Primary Group) จึงเพิ่มความสนิทสนมซึ่งกันและกันมีการติดต่อสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว ในระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และผลที่ตามมาคือได้มีการพัฒนาของกลุ่มแบบไม่เป็นทางการเกิดขึ้น แต่ละกลุ่มเหล่านี้ก็จะมีศูนย์กลางอยู่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งได้กลายเป็นผู้นำแบบไม่เป็นทางการในหมู่บ้านนั้น

ความสำคัญของผู้นำท้องถิ่น

เรวดี ไชยพาน (2523) ได้สรุปความสำคัญของผู้นำท้องถิ่นไว้ดังนี้ ผู้นำท้องถิ่น ทำให้งานพัฒนาชุมชน เริ่มต้นและแผ่ขยายกว้างขวางออกไปเป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่าง ๆ ที่เขาได้รับจากการพัฒนา หรือ เจ้าหน้าที่ หน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น เรื่องอาชีพ สาธารณสุข ฯลฯ ไปสู่ชาวบ้าน ในบางเรื่อง บางประเภท ผู้นำจะเป็นครูผู้สอนชาวบ้านในเรื่องเฉพาะอย่าง ผู้นำมีความรู้ความชำนาญ

พิเศษ ด้วยการจัดกลุ่มชมรม หรือจัดแปลงสาธิตเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน ผู้นำจะร่วมกับประชาชน วิเคราะห์สภาพชุมชน ปัญหาความต้องการของหมู่บ้านเพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชน ผู้นำเป็นตัว แทนประชาชนชี้แจงให้ทราบถึงปัญหาความต้องการของชุมชน และเป็นตัวประสานงานระหว่าง ประชาชนกับรัฐบาลหรือหน่วยราชการต่าง ๆ ในการทำงานในชุมชนนั้น ๆ ผู้นำจะต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารและสื่อความรู้สึกของประชาชนในความพยายามที่จะตัดสินใจทำสิ่งใด สิ่งหนึ่ง ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนในลักษณะของชุมชนที่สามารถปกครอง ตนเองได้

1.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ(Natural Resources) และสิ่งแวดล้อม(Environment) เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ ที่นักวิชาการได้ให้ความหมายและแนวคิดที่ควรศึกษาไว้ดังนี้

1) ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นเองหรืออยู่ตามธรรมชาติ ทั้งมีรูปร่างหรือไม่มีรูปร่าง ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวก แก่มนุษย์ และสภาวะธรรมชาติด้วยกันเองได้ เช่น น้ำ ประมง ป่าไม้ ดิน แร่ธาตุ สัตว์ป่า พืชพันธุ์ และมนุษย์ (วิช วิรัชนิภาวรรณ, 2535:24)

นิวัต เรื่องพาดิช (2533:40) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติไว้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) หมายถึง “สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์ สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังงานจากมนุษย์”

เกษม จันทรแก้ว (2524:4) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติไว้ว่า หมายถึง สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งนั้นยังหรือไม่ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติ

ราตรี ภารา (2538:9) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ(Natural Resources)ว่า หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ในการดำรงชีพ และสนองความต้องการของมนุษย์ได้ ได้แก่ น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า อากาศ แร่ธาตุ แสงอาทิตย์ มนุษย์ชาติเป็นต้น ดังนั้นในแง่เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งอย่างหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดการผลิต ซึ่งจะมีประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อ นำมาใช้เพื่อการ เศรษฐกิจ การใช้จึงต้องใช้ด้วยความ ประหยัดและไม่ให้สิ้นเปลือง โดยเปล่าประโยชน์ การนำมาใช้ต้องคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์พร้อมกันไป ด้วย

จากคำนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งรวมทั้ง สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่สามารถอำนวยความสะดวกต่อมนุษย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม นับว่าเป็น ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งสิ้น เช่น ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ป่า มนุษย์ ฯลฯ

2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การใช้วิธีการที่มีประสิทธิภาพ ในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ ออกมาใช้ประโยชน์ให้ได้เต็มที่ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติอำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไปโดยไม่ขาดแคลนและมีปัญหา (รัชนิกร บุญหลง, 2527:29)

3) ความหมายของสิ่งแวดล้อม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงให้ความหมายว่า สิ่งแวดล้อม คือ สภาวะรอบตัว ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของเรา (ไพโรจน์ บุญผูก, 3534: 15)

เกษม จันทรแก้ว (2525:1 อ้างใน กนก จันทรทอง, 2538) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นอยู่รอบตัวเรา (มนุษย์ สัตว์ หรือสิ่งต่างๆที่กล่าวถึง) และที่มีลักษณะทางกายภาพที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม(2537:15)ได้ให้ความหมายของคำว่า“สิ่งแวดล้อม” คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรม(จับต้องมองเห็นได้) และนามธรรม(วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้าง หรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบสิ่งแวดล้อม อาจแยกเป็นลักษณะกว้างๆ ได้ 2 ส่วน คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากร ทุกประเภทและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมืองสิ่งก่อสร้าง โบราณสถานศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

จากคำนิยามข้างต้นแสดงว่า สิ่งแวดล้อม มีความหมายและขอบข่ายกว้างขวางมาก สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวมนุษย์ อาจเป็นสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต หรืออาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น หรืออาจเป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องมองเห็นได้ หรือเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นได้ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ว่า

4) การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ การกระทำของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลง คุณภาพสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของมนุษย์เอง อันได้แก่ คุณภาพของอากาศ น้ำ และองค์ประกอบอื่นๆ ของโลก(อ้างใน กนก จันทรทอง, 2538)

5) ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติสามารถแบ่งตามลักษณะของการนำมาใช้ 3 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่1 ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่รู้จักหมดสิ้น (Non-exhausting natural resources) เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อกำเนิดมาพร้อมกับมนุษย์ มีปริมาณมากเกินกว่าความต้องการที่จะนำมาใช้ประโยชน์แต่ถ้านำมาใช้ผิดวิธีหรือขาดการบำรุงรักษาแล้วคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาตินั้นอาจเปลี่ยนไป ทำให้คุณสมบัติไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้อีก เช่น แสงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ซึ่งอยู่ในอุทกวัฏจักร ซึ่งมีการหมุนเวียนเปลี่ยนสภาพไปโดยไม่สิ้นสุด และหากทรัพยากรเหล่านี้หมดเมื่อใด มนุษย์เราก็ต้องตายและหมดไปจากโลกนี้ด้วย และด้วยเหตุที่ทรัพยากรเหล่านี้ ไม่มีราคาในท้องตลาด เป็นสินค้าสาธารณะ เป็นของฟรีในการที่จะจัดใช้ประโยชน์อย่างไรก็ได้ คุณค่าและ

คุณภาพของทรัพยากรเหล่านี้จัดลดน้อยลง เมื่อถูกใช้มาก ๆ เข้าจนเกินขีดความสามารถที่ธรรมชาติจะรองรับไว้ได้ ก็จะปรากฏเป็นปัญหาขึ้น

ประเภทที่ 2 ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting natural resources) เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้แล้วจะสิ้นเปลืองและหมดไปในที่สุด เมื่อหมดไปแล้วไม่สามารถทดแทนได้ บางชนิดอาจดัดแปลงหรือบูรณะใหม่หรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้บ้าง เช่น แร่ธาตุ ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสิ้นเปลืองมีประโยชน์ต่อมนุษย์ในแง่ความสะดวกสบาย การเป็นเครื่องทุนแรง การใช้ทรัพยากรประเภทนี้จึงต้องใช้อย่างประหยัดและระมัดระวัง

ประเภทที่ 3 ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วเกิดขึ้นทดแทนหรือรักษาให้คงอยู่ได้ (Renewable resources) เช่น น้ำที่อยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ป่าไม้ ดิน สัตว์ป่า พืชหญ้า กำลังงานของมนุษย์ เหล่านี้ เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลา หากมีการรักษาหรือจัดการให้อยู่ในระดับที่มีความสมดุลกันตามธรรมชาติ หรือหากทำลายลงก็สามารถปรับปรุงให้คืนสภาพปกติได้ แต่ต้องใช้ระยะเวลานานมาก ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการมีชีวิตของมนุษย์ เป็นทรัพยากรที่สามารถใช้เป็นปัจจัยสี่ทั้งทางตรงและทางอ้อม ถ้าขาดทรัพยากรเหล่านี้ มนุษย์อาจมีชีวิตอยู่ไม่ได้ หรือถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดขาดหายไปหรือไม่สมบูรณ์แล้ว ก็อาจมีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตอยู่ของมนุษย์ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในบรรดาทรัพยากรธรรมชาติทั้ง 3 ประเภทนั้น ประเภทที่ 1 และ 3 เท่านั้นที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ประเภทที่ 2 เป็นทรัพยากรที่เกินความจำเป็น นอกจากนี้ทรัพยากรธรรมชาติหากแบ่งโดยพิจารณาในด้านของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้นมี 7 ประเภท คือ ดิน (Soil resources) น้ำ (Water resources) ป่าไม้ (Forest resources) สัตว์ป่า (Wildlife resources) แร่ธาตุ (Mineral resources) สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ (Recreation resources) และมนุษย์ (Men resources) สำหรับประเภทสิ่งแวดล้อมสามารถแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural environment) อาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สิ่งมีชีวิต (Biotic environment) เช่น พืช หรือป่าไม้ สัตว์และมนุษย์ เป็นต้น และสิ่งที่ไม่มีชีวิต (Abiotic environment) เช่น ดิน น้ำ อากาศ ควัน เมฆ เสียง เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made environment) เช่น บ้าน ถนน สะพาน โຕ้ แก้ว วัตถุมีพิษ เสียง อารมณ์ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา การศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและสามารถมองเห็นได้ เช่น ถนน บ้านเรือน เมือง สะพาน รถ เครื่องบิน เรือ เจตีย์ วัด สิ่งก่อสร้าง หรือ สถาปัตยกรรม เป็นต้น และสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social environment) อาจสร้างขึ้นโดยตั้งใจ และไม่ตั้งใจ หรือสร้างเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกัน เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์ รวมไปถึง การทะเลาะวิวาท การส่งเสียงตำทอ พฤติกรรม ลักษณะท่าทางนั้กเลง เป็นต้น (ราตรี ภาธา, 2538:10-12)

สาเหตุที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ ถูกทำลายและสูญเสียได้ โดย มนุษย์ สัตว์ และปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งการสูญเสียเนื่องจากมนุษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เนื่องจากสาเหตุต่อไปนี้

- การเพิ่มของประชากร ปัจจุบันการเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยทั่วโลกมีแนวโน้มสูงขึ้น แม้ว่าการรณรงค์เรื่องการวางแผนครอบครัวจะได้ผลดี แต่ปริมาณการเพิ่มของประชากรก็ยังอยู่ใน อัตราทวีคูณ (Exponential growth) ความต้องการบริโภคทรัพยากรเพิ่มมากขึ้นทุกทาง การนำ ทรัพยากรมาใช้เป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิต ปัจจัยการผลิต ซึ่งนำไปสู่ความสะดวสบายของมนุษย์จะ เห็นได้จากปี พ.ศ. 2400-2480 ซึ่งเป็นยุคที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรม มีการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมายมหาศาล ยุคนี้จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ยุคประชากรระเบิด” หรือยุค ทำลาย และเมื่อประชากรของโลกเพิ่มขึ้น อาชีพต่างๆก็มีการเปลี่ยนแปลง จากการทำอุตสาหกรรมใน ครัวเรือนจะเปลี่ยนเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งต้องการวัตถุดิบป้อนโรงงานเพิ่มขึ้น ส่งผลให้มนุษย์ พยายามเสาะแสวงหาและนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ทุกวิถีทาง

- การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจนั้น ทำให้มาตรฐานในการ ดำรงชีวิตของประชากรสูงตามไปด้วย มีการบริโภคทรัพยากรจนเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตใน สังคมปัจจุบันที่เน้นระบบเศรษฐกิจการตลาด การทำเกษตรของมนุษย์จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากเดิม ซึ่งเคยทำเกษตรกรรมแบบหลากหลาย เมื่อระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนไปก็หันมาทำเกษตรกรรมแบบ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ปลูกข้าวอย่างเดียว ปลูกอ้อยอย่างเดียว ปลูกมันสำปะหลังอย่างเดียว ซึ่งต้องมีการ ทำลายป่า ต้องซื้อปุ๋ย สารพิษฆ่าแมลงเพื่อเพิ่มผลผลิต นอกจากนี้การบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจ เป็นแรงผลักดันทำให้คนบางกลุ่มฉวยโอกาสกอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายจนเสียหายหมด

- ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมให้อิทธิกรนำ ทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น การคิดค้นและนำเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยสะดวกต่อการ ใช้ งานตลอดจนประสิทธิภาพการทำงานสูง เช่น การใช้อาวุธสงครามร้ายแรง อาวุธที่มีประสิทธิภาพสูงล่า สัตว์ป่า การใช้เลื่อยจักรตัดโค่นต้นไม้ การจับสัตว์น้ำด้วยอวนตาถี่ เป็นต้น การนำเทคโนโลยีมาใช้ ดัง กล่าวนับว่าเป็นผลดีทางเศรษฐกิจ แต่ส่งผลเสียต่อการคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ

- การสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ การสร้างถนน อ่างเก็บน้ำ เขื่อน นับว่าเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ ทรัพยากรหลัก เช่น ป่าไม้ถูกทำลาย ทรัพยากรดิน น้ำ สัตว์ป่า จึงพลอยได้รับผลกระทบกระเทือนตาม ไปด้วย ทำให้มนุษย์เข้าสู่พื้นที่ป่าที่เหลือน้อยกว่าเดิม เนื่องจากการไปมาสะดวก การทำลายจึงเกิดขึ้น อย่างต่อเนื่อง เมื่อป่าเสื่อมโทรม หรือหมดไป ถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าถูกทำลาย โอกาสถูกล่ามีมากขึ้น สัตว์บางชนิดหาอาหารเป็นไปด้วยความยากลำบาก ในที่สุดก็สูญพันธุ์ไป เป็นต้น

- การกีฬา ส่วนใหญ่เกิดกับทรัพยากรสัตว์ป่า เช่น การยิงนก ตกปลา และการล่าสัตว์ เป็นต้น ถ้าทำเพื่อการกีฬาที่แท้จริงก็ไม่มีปัญหาเรื่องการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากนัก แต่เมื่อใดที่ มีการแข่งขันกันเพื่อทำสถิติด้านจำนวน ขนาดอาวุธร้ายแรงและทันสมัยจะถูกนำมาใช้มากยิ่งขึ้น สัตว์ป่า

ที่ได้มาก็จะนำส่วนหนึ่งของจำนวนที่ได้หรือบางส่วนของร่างกายไปเป็นอาหารหรือเครื่องใช้เท่านั้นส่วนที่เหลือก็จะทิ้งไว้ในป่า ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่คุ้มกับการสูญเสียชีวิตและพันธุกรรมของสัตว์ป่า

- การสงคราม ก่อให้เกิดการกระตุ้นให้นำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากขึ้น การนำทรัพยากรแร่ธาตุมาใช้ในการผลิตอาวุธและเครื่องมือต่างๆ ซึ่งสุดท้ายก็ถูกทำลายไป บางครั้งต้องเร่งขุดเจาะน้ำมันดิบเพื่อขาย แล้วนำเงินตราไปซื้อหาอาวุธที่ทันสมัยมีประสิทธิภาพการทำลายสูงมาต่อสู้ซึ่งกันและกัน ผลของสงครามคือการสูญเสียทั้งสองฝ่ายในด้านทรัพยากรมนุษย์หรือทรัพยากรอื่นๆ เช่นการทิ้งระเบิดทำลายชีวิตและทรัพยากรของมนุษย์ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติ การทำลายบ่อน้ำมันของอิรักในปี พ.ศ.2536 ทำให้สูญเสียทรัพยากรซึ่งต้องใช้เวลาเป็นล้านๆปีในการเกิดอย่างน่าเสียดายและส่งผลให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมเกือบทั่วโลก

- ความไม่รู้หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หลายๆครั้งที่คนเราทำลายสิ่งแวดล้อมเพราะความไม่รู้ถึงสาเหตุและผลกระทบ ขาดข้อมูลความเข้าใจที่ถูกต้อง ทำให้เราเข้าถึงและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน ในขณะที่นักอนุรักษ์นึกถึงสิ่งแวดล้อมในรูปของระบบนิเวศของธรรมชาติ ป่าไม้และสัตว์ป่า แต่ภาคอุตสาหกรรมกลับนึกถึงวัตถุดิบที่เป็นปัจจัยในการผลิตเป็นต้นทุน นักเศรษฐศาสตร์ จะนึกถึงทรัพยากรที่ต้องใช้ให้คุ้มค่า ชาวนาจะนึกถึงฝน ภาคท่องเที่ยวจะนึกถึงเงิน การทำการเกษตรที่ไม่ถูกต้องของเกษตรกร ฯลฯ สังคมยังขาดความเข้าใจถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะรวมทั้งเป็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ที่เมื่อเกิดความเสียหายที่ใดที่หนึ่งก็จะมีผลกระทบแก่กันและกันบางครั้งลืมไปว่าความสนุกชั่วครู่ชั่วยามของตนเป็นสิ่งที่ทำลายความเป็นธรรมชาติ และความงดงามของสถานที่

สรุปได้ว่ามนุษย์เป็นตัวการที่สำคัญที่สุดในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมีเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมที่ตรงจุดที่สุดคือการแก้พฤติกรรมของคนอันเป็นสาเหตุของปัญหา ซึ่งอาจจะได้ผลดีกว่าการใช้เทคโนโลยีตามแก้ปัญหาก็เกิดขึ้นแล้ว และที่กำลังจะเกิดขึ้น เนื่องจากความเห็นแก่ตัวและความมั่งง่ายของมนุษย์ จากสาเหตุดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ (Resource Depletion) เนื่องจากมีการใช้ทรัพยากรกันอย่างไม่ประหยัด และ ภาวะมลพิษ (Pollution) เช่นมลพิษในน้ำ มลพิษในอากาศและเสียง มลพิษในอาหาร การใช้สารเคมี ฯลฯ อันเป็นผลมาจากการเร่งรัดทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและการเพิ่มของประชากร ซึ่งเหตุและผลเนื่องมาจากปัญหาสิ่งแวดล้อม (ราตรี ภาวรา, 2538:13-14)

1.2.5 แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ณรงค์ ฐ เชียงใหม่ (2515:213) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องเกี่ยวกับทุกคน ซึ่งทุกคนควรให้ความสนใจ โดยช่วยกันป้องกันสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ในการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ เพราะดูเหมือนว่าเป็นทางออกทางเดียวเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์ สำหรับวิธีการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม ประการแรกใช้วิธีแบบสหสาขา ซึ่งต้องให้ความรู้ถึงขั้นที่เกิดมีความสำนึก ในความรับผิดชอบของตนเองต่อสถานการณ์ ประการที่สองอาศัยความร่วมมือของประชากรในท้องถิ่นในการชี้แนะแนวทางและประยุกต์ใช้ผลงานวิจัยที่ทำได้

บัณฑิต จุลาสัย (2526:150) ให้ความเห็นว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากพฤติกรรมของคนที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ได้ผลจึงจำเป็นต้องแก้ไขพฤติกรรมของคนด้วย โดยการสอนให้คนรู้เรื่องของ ภาวะ แวดล้อม และมีชีวิตอย่างสอดคล้องธรรมชาติ การทำให้คนมีจิตสำนึกที่ดี มีความรับผิดชอบต่อสังคมและด้วยจิตสำนึกเหล่านี้เองทำให้คนพัฒนาตนเองและสภาวะแวดล้อมได้อย่างถูกต้อง และสำนึกว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

นาท ตัณทวิรุพห์ และ พูลทรัพย์ สมุทรสาคร (2528: 100) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังนี้ คือ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้น จะต้องคำนึงถึงทรัพยากรทุกอย่างไปพร้อมกัน ไม่ควรพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างต่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองไปพร้อม ๆ กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น กล่าวโดยทั่วไปอาจถือว่าการอนุรักษ์นั้นเป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิตของชีวิตมนุษย์โดยแท้เพราะการอนุรักษ์เป็นรากฐานแห่งการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอดของสังคมมนุษย์นั่นเอง ในโครงสร้างการพัฒนาใดจะประสบผลสำเร็จได้โดยสมบูรณ์ ต่อเมื่อผู้บริหารโครงการจะให้ผลดีทุกอย่างทางต่อสังคมมนุษย์ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกี่ยวข้องกับทุกคน ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องในเมืองหรือในชนบท และความจริงที่ว่าประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่าการใช้ทรัพยากรในบั้นปลายจะเป็นอย่างไร อนาคตจึงเป็นสิ่งที่มืดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกันตั้งแต่บัดนี้

1.2.6 แนวทางและวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องเป็นหน้าที่ของประชากรทุกคนในการร่วมมือปฏิบัติ การเลือกใช้วิธีการอนุรักษ์นั้นขึ้นอยู่กับคุณสมบัติและปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรแต่ละประเภท ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของทรัพยากร ทั้งนี้การอนุรักษ์จึงเป็นแนวทางการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามหลักวิชาการ เพื่อให้มีใช้ในอนาคต โดยมีวิธีการดังนี้ คือ

- การถนอมรักษา (Preservation) เพื่อรักษาทั้งปริมาณและคุณภาพ ก่อให้เกิด ประสิทธิภาพสูงสุด เช่นการนำทรัพยากรทางทะเลมาใช้ หากมีจำนวนมากอาจนำมาเก็บรักษาโดยการทำปลาแห้ง ปลาเค็ม ฯลฯ การนำแร่เหล็กไปผสมกับแร่อื่นเพื่อใช้งานในลักษณะต่างๆ สามารถยืดอายุการใช้งานจากแร่เหล็กโดยตรงได้ การรักษาป่าไม้ที่มีอยู่ไม่ให้เกิดการเสื่อมโทรม เป็นต้น

- การบูรณะฟื้นฟู (Restoration of Renewal) เป็นการช่วยเหลือ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับความเสียหาย ให้มีสภาพเหมือนเดิมหรือเทียบเท่าของเดิม ซึ่งกระทำได้กับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ และทุ่งหญ้า สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประเพณี กรณีป่าไม้ที่โล่งเตียนเป็นหย่อมๆก็นำกล้าไม้มาปลูกเสริม การทำน้ำโสโครกให้สะอาดขึ้น ในการบูรณะฟื้นฟูต้อง

คำนึงถึงสมดุลธรรมชาติของทรัพยากรอื่นด้วย เพราะการเพิ่มทรัพยากรอย่างหนึ่งอาจมีผลเสียหายนต่อทรัพยากรอย่างอื่นได้

- การลดปริมาณของเสีย ใช้สำหรับทรัพยากรบางประเภทและกระทำได้ดีกับแร่ธาตุบางชนิด เพื่อลดปริมาณการใช้ทรัพยากรและลดปัญหาสิ่งแวดล้อม กระทำด้วยวิธี 7 R (หรือ 7 ข.) คือ Recycle(เวียนใช้) Reuse(ใช้อีก) Reclaim(ทำใช้) Recover(ใช้ใหม่) Repair(ซ่อมใช้) Reduce (ลดใช้สารอันตรายบางประเภท) Reject(เลิกใช้สารอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม) เช่น การนำกระป๋องหรือหม้ออะลูมิเนียม กระดาษ พลาสติกมาผ่านกระบวนการผลิตใหม่เพื่อใช้ได้อีก(Recycle) ถูกระดาษ ถูพลาสติกที่ใช้แล้วนำมาใช้อีก(Reuse) เศษผักสดนำมาทำปุ๋ย หรือแก๊ส (Reclaim) น้ำที่นำมาใช้ หล่อเย็นในโรงงานอุตสาหกรรม เมื่อเย็นตัวลงก็สามารถนำมาใช้ใหม่ได้อีกครั้ง(Recover) ในกรณีที่ใช้กระดาษซึ่งทำมาจากเยื่อกระดาษที่ต้องทำมาจากต้นไม้สักต่อหนึ่ง การใช้กระดาษอย่างไม่ประหยัด หมายถึงการทำลายทรัพยากรต้นไม้ด้วย และการผลิตกระดาษมักใช้คลอรีน ฟอกให้ขาว แม้จะเป็นสีก็ ต้องฟอกให้ขาวเสียก่อน การฟอกดังกล่าวทำให้เกิดสารพิษ “ไดออกซิน” ขึ้น ซึ่งทางโรงงานมักระบายลงสู่แหล่งน้ำ ก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตพืช สัตว์ จึงควรหันมาใช้กระดาษสีตุน(Reduce)

- การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้งาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบางประเภท ที่มีคุณสมบัติที่สามารถนำมาดัดแปลงโดยใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น การสร้างเขื่อนเก็บน้ำสามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้ ช่วยชลประทาน ช่วยลดปัญหาความแห้งแล้งหรือน้ำท่วมได้ แต่ถ้าปล่อยให้ไหลไปตามแม่น้ำลำคลอง ในที่สุดก็จะไหลสู่ทะเลเป็นการสูญเปล่า การนำโลหะมาสร้างเครื่องจักรเครื่องกลที่สามารถเป็นเครื่องทุ่นแรงหรือทำงานแทนมนุษย์ได้

- การนำสิ่งอื่นมาใช้ทดแทน (Substitution) ทรัพยากรที่มีขีดจำกัดและหมดเปลืองไป เนื่องจากการบูรณะไม่ได้และมีราคาแพง ควรจะหาทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ทดแทนกันได้และราคาถูกกว่า ได้แก่ การใช้พลาสติกแทนเหล็กในชิ้นส่วนของรถจักรยานยนต์ เช่น บังโคลน กันชน หรือส่วนอื่น ๆ การนำพลังงานแสงอาทิตย์มาใช้เพื่อให้เกิดพลังงานต่างๆ ในประเทศที่ขาดแคลนพลังงานเชื้อเพลิง เป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ แร่ธาตุให้มีอายุการใช้งานได้นานยิ่งขึ้น

- การค้นหาสำรวจทรัพยากร (Resource Inventories and Appraisal) เป็นการสำรวจค้นหาทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมากมายภายในผิวโลกมาใช้เพิ่มเติมให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ เช่น การค้นหาพลังงานจากลมและแสงแดดเพื่อนำมาใช้แทนน้ำมันเชื้อเพลิง การสำรวจขุดเจาะน้ำใต้ดินมาใช้

- การประดิษฐ์ของเทียมขึ้นใช้ เช่นการผลิตไหมเทียม ยางเทียม การสังเคราะห์สารเคมีเพื่อนำมาใช้แทนสารที่สกัดมาจากพืชที่นำมาผลิตยารักษาโรคนับว่าเป็นวิธีหนึ่งที่ลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติลงด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ (ราตรี ภาธา, 2538:16-18)

1.2.7 การดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

งานอนุรักษ์จะสำเร็จได้ผลก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายร่วมมือกันทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน ภาครัฐบาลประกอบไปด้วย ข้าราชการประจำและข้าราชการการเมือง และภาคเอกชนประกอบด้วย นักธุรกิจ ผู้ประกอบการ นักวิชาการ ผู้ชำนาญการ สื่อมวลชน องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่ โดยมีแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

- การออกกฎหมายควบคุม กฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเครื่องมือของรัฐในการนำมาปฏิบัติและจัดการกับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ ดังนั้น กฎหมาย กฎกระทรวงหรือพระราชบัญญัติต่างๆ จะบ่งบอกถึงการกระทำ ความผิดและบทลงโทษได้ เช่น พ.ร.บ. โรงงาน 2535 ในกรณีทิวศวรร ที่ปรึกษาปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการหรือจัดทำรายงานผลการตรวจสอบระบบกำจัดมลพิษ การระบายของเสียเป็นรายงานเท็จ จะต้องระวางจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือปรับไม่เกิน 2 แสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มีหลายฉบับ อาทิ กฎหมายป่าไม้ออกมาในรูปของ พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ.2484 พ.ร.บ. สวนป่า พ.ศ. 2535 พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 การดำเนินงานของรัฐบาลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งบทบาทของรัฐบาลที่พึงมีในด้านการอนุรักษ์ การออกกฎหมายในรูปแบบต่างๆ จะเป็นผลดีต่อเมื่อ เจ้าหน้าที่ของรัฐนำกฎหมายนั้นมาใช้อย่างเคร่งครัดและจริงจัง และประชาชนต้องร่วมมือในทุกวิถีทาง ซึ่งอาจเป็นในด้านการชี้เบาะแสผู้ทำลายหรือไม่กระทำความผิดเสียเอง เป็นต้น

- การให้การศึกษาแก่ประชาชน กระทำได้ทั้งในระบบและนอกระบบ สำหรับในระบบกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มทำงานด้านสิ่งแวดล้อม โดยการศึกษาอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2531 หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษานุกรณาการ ได้สอดแทรกเข้าไปในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ส่วนในชั้นอุดมศึกษาได้กระทำโดยสอดแทรกการสอนในรูปแบบวิชานิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อมศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับนอกระบบโรงเรียนควรจัดให้มีการอบรมศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ในรูปแบบของการประชาสัมพันธ์เป็นเอกสารเผยแพร่ แนะนำชี้แจงประชาชนที่พ้นเกณฑ์การศึกษาแล้ว หรือการจัดโครงการให้ประชาชนเข้าร่วม อาจกระทำในรูปของการส่งคำขวัญ เข้าร่วมประกวด เช่นในปีสิ่งแวดล้อมอาเซียน 2537 จะมีคำขวัญภาษาอังกฤษว่า "Green and Clean" (กรีน แอนด์ คลีน) คือการใช้ทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดและใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

- การใช้สื่อมวลชนเป็นสื่อกลาง เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งช่วยให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันประสบความสำเร็จ การโฆษณาทางวิทยุ โทรทัศน์ หรือสื่อมวลชนอื่นๆ ได้กระทำกันอย่างกว้างขวางเท่ากับเป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย อนุรักษ์ การให้การศึกษา แก่ประชาชนทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือสื่อมวลชนอื่นๆ ควรสร้างทัศนคติ ที่จะสะท้อนผลในทางอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เช่น เศรษฐกิจเกิดจากทรัพยากร การนำทรัพยากรมาใช้เพื่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจควรใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ฟุ่มเฟือย การสร้างความสุขด้วยการทำลายสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จะเกิดผลกระทบมาสู่ตัวเราเอง การเพิ่มประชากรเป็นการสร้างภาระต่อโลก จะต้องเตรียมให้ประชากรที่เพิ่มสามารถรับภาระการดำรงชีพของตนเองได้ โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน และ เทคโนโลยีเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งเท่านั้น

- การจัดตั้งเป็นกลุ่มชมรมหรือสมาคมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการผนึกกำลังความคิด พลังกาย พลังใจของกลุ่มผู้สนใจ รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดย ประชาชน นักเรียน นักศึกษา ได้ดำเนินงานเพื่อปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่ง

แวดล้อมในที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นของตนและประเทศชาติ เช่น กลุ่มอันดามัน กลุ่มสิ่งแวดล้อมพะเยา ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแทบทุกจังหวัด กองทุนเต็มสี่เหลี่ยมใส่เขาหลวง ชมรมพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ชมรมอนุรักษ์นกและธรรมชาติ(ประเทศไทย) สมาคมสร้างสรรค์ไทย เป็นต้น การดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรณรงค์เชิญชวนให้อนุรักษ์ ฯ ในรูปแบบต่างๆ เช่น การปลูกป่าธรรมชาติ การปลูกป่าชายเลน การปลูกป่าในที่รกร้างว่างเปล่า พื้นที่ป่าธรรมชาติ การรักษาสภาพป่าที่มีอยู่เดิมไม่ให้ถูกทำลาย การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และการแก้ไขปัญหา เช่น ร่วมกันทำความสะอาดหมู่บ้าน ร่วมกันปลูกและดูแลรักษาป่าชุมชน และแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (ราตรีภารา,2538:18-20)

1.2.8 แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจ

พจนานุกรมของ The Webster Dictionary Encyclopedia Edition (อ้างในณรงค์ชำเพชร,2534:13) ได้ให้คำจำกัดความของความรู้ว่า “เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์และโครงสร้างหน้าที่เกิดขึ้นจากการศึกษา หรือค้นคว้า หรือเป็นความรู้เกี่ยวกับสถานที่ สิ่งของหรือบุคคล ซึ่งได้จากการสังเกต ประสบการณ์ หรือจากรายงานการรับรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้ ต้องชัดเจนและต้องอาศัยเวลา”

พจนานุกรมทางการศึกษา (Carter V.Good,1973:325)ได้ให้ความหมายของความรู้ว่า “เป็นข้อเท็จจริง (Facts) ความจริง(Truth) กฎเกณฑ์ และข้อมูลต่างๆที่มนุษย์ได้รับ และรวบรวมสะสมไว้จากมวลประสบการณ์ต่างๆ”

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2520:16) กล่าวว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมขั้นต้น ซึ่งผู้เรียนเพียงแต่จำได้ อาจจะโดยการนึกได้หรือโดยการมองเห็น หรือได้ยิน จำได้ ความรู้นี้ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง และวิธีการแก้ปัญหา

ชวาล แพร่ตันกุล (2526:201) ได้ให้ความหมายของความรู้ว่า ความรู้ คือ การแสดงออกของสมรรถภาพสมอง ด้านความจำโดยใช้วิธีให้ระลึกออกมาเป็นหลัก

เชียรศรี วิวิธศิริ (2527:19-20) กล่าวว่า การเรียนรู้ในผู้ใหญ่่นั้นเกิดจากประสบการณ์ ได้แก่ การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Setting) คือ เรียนรู้จากสภาพธรรมชาติที่อยู่ใกล้ๆตัว การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ทางสังคม (Society Setting) มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียนรู้จากการอ่านหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และการเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) คือ มีผู้แทนจากสถาบันจัดลำดับการเรียนรู้อย่างมีจุดหมายและต่อเนื่อง

Bloom (1956) ได้อธิบายความหมายของ “ความรู้” ว่า “ความรู้” หมายถึงพฤติกรรม และสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งเน้นการจำ ไม่ว่าจะเป็นการระลึกถึง หรือระลึกได้ก็ตาม เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอันสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ โดยเริ่มต้นจากการรวบรวมสาระต่างๆเหล่านั้น จนกระทั่งพัฒนาไปสู่ขั้นที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้นต่อไป โดยความรู้นี้อาจแยกออกเป็น ความรู้เฉพาะสิ่งความรู้ในเรื่องระเบียบการ และความรู้เรื่องสากล เป็นต้น

นอกจากนี้ Bloom ยังได้กล่าวถึง ความเข้าใจ ว่าหมายถึง ความสามารถทางปัญญา และทักษะอันได้แก่ ความสามารถที่จะให้ความหมายของคำ (การแปล) ความสามารถในการเข้าใจ ความหมายของการคิด (ตีความ) และความสามารถในการคาดคะเนถึงสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้จากการกระทำ (การประเมินค่า) ดังนั้นบุคคลจะมีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งต้องมีองค์ประกอบ ทั้ง 3 นี้

ประกาศเพ็ญ สุวรรณ (2520:11) ได้อธิบาย “ความเข้าใจ” ว่า เมื่อบุคคลได้มี ประสบการณ์กับข่าวสารนั้นๆ อาจจะโดยการได้ฟัง ได้อ่าน หรือได้เขียน เป็นที่คาดว่า บุคคลนั้นจะทำความ เข้าใจกับข่าวสารนั้นๆ ความเข้าใจนี้อาจจะแสดงออกในรูปของทักษะหรือความสามารถ ต่อไปนี้

- การแปล (Translation) หมายถึง ความสามารถเขียนบรรยายที่เกี่ยวกับข่าวสาร นั้นๆ โดยใช้คำพูดของตัวเอง ซึ่งอาจจะออกมาในรูปซึ่งแตกต่างจากเดิม หรือออกมาในภาษาอื่น แต่ ความหมายยังเหมือนเดิม

- การให้ความหมาย (Interpretation) หมายถึง การให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ หรือ ข่าวสารต่างๆ ซึ่งอาจออกมาในรูปความเห็นหรือข้อสรุป ตามที่บุคคลนั้นเข้าใจ

- การคาดคะเน (Extrapolation) หมายถึง ความสามารถในการตั้งความคาดหมาย หรือคาดหวังว่าจะเกิดขึ้น ซึ่งความสามารถนี้จะเกิดความเข้าใจ สถานการณ์ และแนวโน้มที่อธิบายไว้ใน ข่าวสารนั้นๆ

Rosenberg and Hovland (1960:1) อธิบายว่า ความเข้าใจได้แก่ ความเชื่อหรือ ความนึกคิด (Concept) หรือการสำเนียง (Conception) ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งเป็นไปได้ทั้งทางดี และไม่ ดี ความรู้ความเข้าใจนี้ เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากกลุ่มสังคมมาสู่ตัวบุคคล เช่น ถ้ามีผู้สอนให้บุคคลเข้าใจ และรู้ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยคืออะไร ผู้นั้นก็อาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อการปกครองแบบ ประชาธิปไตย ได้

จากแนวคิดที่กล่าวมา อาจสรุปได้ว่า “ความรู้” คือ การแสดงออกของสมรรถภาพทาง สมองของบุคคลในเรื่อง ความจำ การระลึกได้ อันเกิดจากการเรียนรู้โดยการศึกษาค้นคว้า จากสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ ประสบการณ์ แล้วนำมารวบรวมสะสมไว้ โดยเริ่มจากการรวบรวมสาระต่างๆ จนกระทั่งพัฒนาไปสู่ขั้นที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ส่วน “ความเข้าใจ” หมายถึง ความสามารถในทาง ปัญญาและทักษะในการแปลความหมาย การตีความ และการประเมินค่า ของความรู้ที่บุคคล ได้รับจาก ประสบการณ์ในด้านต่างๆ ซึ่งทั้งความรู้ และความเข้าใจนี้เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากกลุ่มสังคมมาสู่ตัว บุคคล

1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.3.1 ความหมายและหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในทศวรรษที่ 1980 นับว่า เป็นช่วงที่มีการปรับความคิดบางอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมของโลก แนวคิด “ความ ยั่งยืนยาวนาน” (Sustainability) ได้กลายเป็นหลักการที่มีการอภิปรายและโต้เถียงกันมากโดยเฉพาะ อย่างยิ่ง การตีพิมพ์รายงาน “ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์โลก” (World Conservation Strategy, 1980) ได้

กระตุ้นให้เห็นความสำคัญของแนวคิดนี้ในระดับนานาชาติ ในรายงานนี้ ความยั่งยืนยาวนานเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “การใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืนยาวนาน” ซึ่งหมายถึงการนำเอาทรัพยากรมาใช้ในระดับไม่เกินกำลังการผลิตของธรรมชาติ อันจะเป็นการรักษาธรรมชาติให้อยู่ยาวนานตลอดไป โดยไม่มีการทำลายล้างระบบนิเวศ สัตว์ป่า พืชพรรณ และป่าไม้ต่างๆ

สรุปแล้ว ความคิดเบื้องต้นของแนวคิดนี้เป็นวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้เป็นไปในทิศทางของการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในระยะต่อมาได้มีการนำเอาแนวคิด “ความยั่งยืนยาวนาน” ไปเชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจสังคมหลายเรื่อง เช่น ปัญหาประชากร ความยากจน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี การอนุรักษ์พลังงาน และวัตถุดิบ รวมทั้งการสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์นั้นคือ บ่อเกิดของแนวคิดที่เราเรียกว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน” (Sustainable Development)

ในปี 1984 ได้มีการสัมมนา จัดโดย “สถาบันทรัพยากรโลก” (World Resources Institute) ภายใต้หัวข้อ “The Global Possible” ที่ประชุมได้อภิปรายเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ยุทธศาสตร์การพัฒนา และทิศทางทศวรรษใหม่ของโลก โดยมีข้อสรุปว่า ถึงแม้วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมจะขยายตัวรุนแรงมากขึ้นทุกวัน แต่สถานการณ์ก็ยังไม่สิ้นหวัง อนาคตที่ยั่งยืนของโลกเป็นสิ่งเป็นไปได้ ที่ประชุมเสนอว่า จะต้องมีการทบทวน แนวนโยบายการพัฒนาทั้งหมดและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ จะต้องมีการสร้างแนวคิดใหม่ขึ้นมาโดยมี “การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน” เป็นเป้าหมายสูงสุดในรายงาน The Global Possible มีการให้ความหมายว่า

การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน (Sustainable Development) คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ต้องการจัดการทรัพยากรทั้งธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งทรัพยากรการเงิน และวัตถุทั้งปวง ไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดการเพิ่มความมั่งคั่งและความอยู่ดีกินดี การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนานในฐานะที่เป็นเป้าหมายย่อม ปฏิเสธแนวนโยบาย และวิธีการทุกชนิดที่สนับสนุน การดำรงความเป็นอยู่ของมนุษย์ บนพื้นฐานของการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางแบบนี้มีแต่จะให้ชนรุ่นหลังต้องมีชีวิตอยู่อย่างตกต่ำ

สรุป จุดศูนย์กลางของแนวคิด “ความยั่งยืนยาวนาน” ก็คือความคิดที่จะบ่งว่า การตัดสินใจวันนี้จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่อนาคต นั่นคือ ไม่ทำลายลู่ทางที่จะรักษาหรือเพิ่มระดับความเป็นอยู่ของคนในอนาคต (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2539:125-126)

นอกจากนี้ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ยังได้เขียนบทความเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนไว้ในหนังสือวิธีวิทยาศึกษาสังคมไทยว่าด้วย วิธีใหม่แห่งการพัฒนา ที่จัดพิมพ์ขึ้นในปี 2535 โดยได้กล่าวถึงปรัชญาและหลักการพื้นฐานของการพัฒนาแบบยั่งยืนไว้ดังนี้คือ

จากประสบการณ์ของการพัฒนาที่ผ่านมา เป็นที่ประจักษ์แน่ชัดว่าแนวคิด และยุทธศาสตร์การพัฒนาตามกระแสหลัก ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ค่อนข้างจะล้มเหลว เพราะแนวทางนี้มีแนวโน้มที่จะต้องทำลายคุณภาพชีวิตและคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วยเหตุนี้จึงมีความพยายามเกิดขึ้นที่จะแสวงหาหนทางและวิธีการเพื่อนำเอาเรื่อง “การพัฒนา” และ “สิ่งแวดล้อม” มาผสมรวมกัน แต่ประสบการณ์ล่าสุดของไทยบ่งว่า แนวทางที่เน้นการจัดการทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

ธรรมชาติ ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ ในการเสนอแนะมาตรการ “การพัฒนา” ให้มีความเชื่อมโยงกับ มาตรการ “การอนุรักษ์ธรรมชาติ” ซึ่งปัญหาที่เราจะต้องตอบให้ได้คือ ทำอย่างไรให้การพัฒนามี ลักษณะยั่งยืนยาวนาน ซึ่งอาจเริ่มต้นจากความหมายของคำว่า “การพัฒนา”

ในสมัยก่อน “การพัฒนา” หมายถึง การส่งเสริมให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพื่อ นำไปสู่การเพิ่มรายได้ประชาชาติอย่างต่อเนื่อง วิธีการนี้จะส่งผลให้รายได้ของประชากรเพิ่มขึ้น ซึ่งเรียก ได้ว่า เป็นการยกมาตรฐานในการครองชีพของประชาชนทั่วไป แต่ในยุคนี้ เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่า การ พัฒนาในความหมายนี้ มีลักษณะไม่ยั่งยืนยาวนาน เพราะการสูญเสียทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมีค่อนข้างมาก ในปัจจุบัน “การพัฒนา” มีความหมายกว้างกว่าเรื่องของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การ พัฒนาจะเน้นเรื่อง “คุณภาพชีวิต” และ “คุณภาพสิ่งแวดล้อม” ที่มีเป้าหมายสูงสุดคือ การสร้างความ สุขสมบูรณ์ทางสังคม เพื่อประชาชนทั้งหมด มองในแง่แล้ว “การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน” ก็คือ การแสวงหาระบบเศรษฐกิจสังคมซึ่งมีศักยภาพสูงพอที่จะปรับปรุงและรวมทั้งรักษาคุณภาพชีวิต ให้ ดำรงอยู่อย่างยาวนานได้ และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นี้ การพัฒนาแบบยั่งยืน มีหลักการพื้นฐานที่ สำคัญที่สุด 3 ข้อ คือ

1. ให้ความสำคัญที่สุดแก่ ค่าของสิ่งแวดล้อม
2. ขยายมิติเวลา ไปสู่นาคต
3. เน้นหนักเรื่องความยุติธรรม

จากหลักการทั้ง สามข้อนี้ จะเห็นได้ว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “ความยั่งยืนยาวนาน” ทั้งสิ้น หลักการแรก เน้นมิติ แห่งความคงทนทางนิเวศ หลักการที่สอง เน้นมิติอนาคตที่ยาวไกล และ หลักการสุดท้าย เน้นมิติแห่งความยั่งยืนทางเศรษฐกิจสังคม

ดังนั้นคำนิยามที่เหมาะสมจะต้องครอบคลุม 3 หลักการดังกล่าว หากมองจากแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” คือ การพัฒนาที่สามารถพิทักษ์รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของวันนี้ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนยาวนานไปถึงอนาคต เพื่อสนองความต้องการของชนรุ่นหลัง โดยไม่ ละเลยชีวิตความเป็นอยู่ของชนรุ่นปัจจุบันด้วย ซึ่งการพัฒนา แบบยั่งยืนมีหลักการพื้นฐานสรุปได้ 3 ประการ ดังนี้คือ

1. ค่าของสิ่งแวดล้อม การพัฒนาแบบยั่งยืน จะให้ความสำคัญสูงมากแก่ค่าของ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ คุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นพื้นฐานสำคัญ ในการประกันคุณภาพชีวิตของ ผู้คนในสังคม ในขณะที่เดียวกันเราอาจกล่าวได้ว่า ธรรมชาติก็มีสิทธิที่จะดำรงอยู่เช่นเดียวกับสิทธิในการ มีชีวิตของมนุษย์

เพื่อให้ธรรมชาติดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน เราจำเป็นต้องประเมินค่าของ “บริการ” และทรัพยากรที่ธรรมชาติมอบให้แก่มนุษย์ในการประกอบการเศรษฐกิจสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ “ของฟรี” แต่ ในระยะที่ผ่านมามนุษย์มองว่า ธรรมชาติ เป็นของฟรี จึงได้มีการใช้กันอย่างสิ้นเปลือง ความเสื่อมโทรม ของธรรมชาติจึงปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวาง หลักการ “ค่าของสิ่งแวดล้อม” สามารถให้คำแนะนำที่ สำคัญหลายข้อด้วยกันคือ

- ระบบเศรษฐกิจจะต้องคำนึงถึงอยู่ตลอดเวลาเกี่ยวกับค่าของสิ่งแวดล้อม นั่นคือวิเคราะห์เรื่องประโยชน์และการสูญเสีย

- จะต้องมีการประเมินค่าของสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง และผนวกค่าเหล่านี้เข้าไปในกระบวนการวางแผนนโยบายเศรษฐกิจและการพัฒนา

- ในการประเมินผลของโครงการพัฒนา จำเป็นจะต้องมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอย่างระมัดระวังโดยหลีกเลี่ยงการทำลายระบบนิเวศ และการดำเนินโครงการที่ส่งเสริมคุณภาพทางสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ การพัฒนาแบบยั่งยืน ยังเรียกร้องให้มีการใช้ระบบราคาที่สะท้อนให้เห็นถึง “ต้นทุนทางสังคม” ที่แท้จริงในการผลิตและการบริโภค วิธีการแบบนี้ สอดคล้องกับหลักการที่บ่งว่า “ผู้สร้างมลภาวะเป็นผู้จ่าย”

2. มิติแห่งอนาคต ความยั่งยืน หมายถึง ความยาวนานของเวลา มองจากแง่แล้ว การพัฒนาแบบยั่งยืน คือการพัฒนาเพื่ออนาคต ดังนั้นในการวางแผนนโยบายและการวางแผนเราจึงต้องมองทั้งใกล้และไกล 5 ปี 10 ปี 20 ปี หรือ อาจยาวไกลกว่านั้น เพื่อให้ครอบคลุมไปถึงชนรุ่นหลังเราในอนาคต

ในการมองอนาคต จุดหลัก ไม่ได้อยู่ที่การสร้างวัตถุหากแต่เป็นการพิทักษ์รักษาความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่คงทน นั่นหมายความว่า อนาคตของลูกหลานจะต้องมี “ทุนธรรมชาติ” ไม่น้อยไปกว่าในยุคของชนรุ่นเรา

ในการพัฒนาที่ผ่านมามากคนไทยโดยเฉพาะกลุ่มนักธุรกิจ และผู้วางแผนนโยบายการพัฒนา มักคิดถึงแต่ปัจจุบันเป็นหลักใหญ่ ปัจจุบันมีความสำคัญมากกว่าอนาคต การบริโภควันนี้ สำคัญกว่าการอนุรักษ์เพื่อพรุ่งนี้ เราไม่มีการมองปัญหาข้ามเวลาไปสู่มิติอนาคต ปรัชญาการพัฒนาแบบยั่งยืนเน้นการวางแผนสิ่งแวดล้อมที่มองอนาคต การไม่แก้ไขปัญหานี้ และผลักดันไปให้อนาคตเท่ากับเป็นการกระทำที่สร้างวิกฤตการณ์มากขึ้นในระยะยาวนาน ธรรมชาติที่เสื่อมโทรมไม่อาจจะฟื้นคืนกลับสู่สภาพเดิมได้แม้ว่าจะใช้เงินจำนวนมากมายเพื่อแก้ไขสถานการณ์ก็ตาม

3. ความยุติธรรม ความยั่งยืนยาวนาน หมายถึง การส่งมอบมรดกทางสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติให้ตกทอดไปสู่ชนรุ่นหลังในอนาคต ในปรัชญาการพัฒนาแบบยั่งยืน เรามีหลักการข้อหนึ่งเรียกว่า “ความยุติธรรมระหว่างชนรุ่นปัจจุบันกับอนาคต” (Intergenerational equity) หลักการนี้บ่งว่า ชนรุ่นปัจจุบันมีภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อชนรุ่นหลัง ในการที่จะต้องมอบมรดกทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในปริมาณและคุณภาพที่ไม่ด้อยไปกว่ายุคปัจจุบัน การทำลายความสุขสมบูรณ์ของชนรุ่นหลังนับว่าเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง เมื่อชนทุกยุคสมัย ยึดถือหลักการนี้แล้ว ก็ไม่มีอะไรที่น่าวิตกเกี่ยวกับอนาคตของมนุษยชาติ

ในเวลาเดียวกัน เราก็ต้องยึดหลักการ “ความยุติธรรมภายในชนรุ่นเดียวกัน” ด้วย (Intragenerational equity) นั่นก็คือการวางแผน จะต้องมุ่งไปยังการแก้ไขปัญหาความยากจน และการสนองความต้องการของมวลชนผู้ยากไร้เป็นพิเศษ ความยั่งยืนยาวนานในที่นี้ หมายถึง การปรับปรุงและการพิทักษ์รักษาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชนผู้ยากไร้ให้ยาวนาน โดยใช้มาตรการทางเศรษฐกิจ

สังคมที่หลากหลาย รวมทั้งจะต้องมีการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้วยซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตของคนยากจน ความยุติธรรมในความหมายนี้ สอดคล้องกับการบรรลุเป้าหมายหลายๆอย่างพร้อมกัน นั่นคือ พัทธวัชร์รักษาธรรมชาติควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาความยากจนของคนรุ่นปัจจุบัน และยังมีการส่งมอบมรดกแห่งความอุดมสมบูรณ์ไปยังคนรุ่นหลังๆ ในอนาคตอีกด้วย (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2535:285-289)

วินัย วีระพัฒนานนท์ (2537:97-98) กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางที่เป็นอยู่ จะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่คุณภาพชีวิต อันเนื่องมาจากการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่คุณภาพสิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในสังคมไทย ดังนั้นจึงได้มีแนวคิดและการปฏิบัติที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เกิดขึ้น ซึ่งหมายถึงการพัฒนาที่จะส่งผลต่อมนุษย์และมวลมนุษย์ได้อย่างถาวรมั่นคง โดยมี หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้ คือ

- มนุษย์ยังต้องการอาศัยปัจจัยในการดำรงชีวิตจากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่บนโลกนี้เท่านั้น
- การดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วยกัน การดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่นและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างจะต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
- การพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นพลังสำคัญ ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม จะต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน
- การพัฒนาคุณภาพประชากร และการใช้ทรัพยากรจะเพิ่มขึ้นได้ในปริมาณที่จำกัดเท่านั้น

ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2518:92-93) กล่าวว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน หมายถึง ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่นำเอาทรัพยากรทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ มนุษย์ การเงิน และกายภาพ มาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคง ความกินดีอยู่ดี และความสุขสมบูรณ์เพิ่มขึ้น การพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้นอยู่กับการจัดการทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง และเหมาะสมด้วย โดยแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนแบ่งได้เป็น 3 มิติคือ

- แนวสังคม ซึ่งเน้นย้ำว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสนองความต้องการพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันก็หมายถึง การสนองความต้องการระดับสูงด้วยเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของแนวนี้คือ การรักษาคุณภาพชีวิตให้มีระดับสูงอย่างยาวนาน
- แนวนิเวศ เน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงาน และประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศระยะยาวซึ่งจะมีการจัดการและการรักษาระบบนิเวศ รวมทั้งการสนับสนุนให้ชีวิตทั้งหลายอยู่รอดคือเป้าหมายสำคัญที่สุด
- แนวเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่เน้นแต่เรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ นักเศรษฐศาสตร์เขียว มีแนวคิดอีกแบบคือ เศรษฐกิจที่คำนึงถึงระบบนิเวศและโลกธรรมชาติ คุณค่าทางชีวิตจิตใจสำคัญกว่าความเจริญทางเศรษฐกิจ

1.3.2 แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2518:147-148) กล่าวถึง แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืนไว้ คือ ต้องแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างรีบด่วน ความยากจนมีส่วนสำคัญก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติหรือมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ถูกต้อง สิ่งที่ต้องทำ 2 อย่างคือ แก้ไขความยากจน พร้อมทั้งหลีกเลี่ยงการทำลายธรรมชาติ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนวิธีการผลิตและบริโภคใหม่เพื่อลดแรงกดดันต่อธรรมชาติ เศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นเศรษฐกิจที่ใช้พลังงานค่อนข้างมากฉะนั้นจำเป็นต้องลดการใช้พลังงานเพื่อจะได้อนุรักษ์พลังงานไว้ใช้ในอนาคต และการที่จะเน้นการพัฒนาแบบยั่งยืน ต้องมีปัจจัยสำคัญรองรับคือ ประเทศต้องผลิตโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและเน้นการสนองความต้องการของมวลชน ต้องใช้ทรัพยากรในขีดจำกัด และต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และเป็นเทคโนโลยีที่สะอาดไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

1.3.3 ชุมชนยั่งยืน (Sustainable Community) วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2540:36-37) ได้กล่าวว่าชุมชนยั่งยืน คือ ทิศทางแห่งอนาคตที่วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นอิสระของหมู่บ้าน การพึ่งพาตัวเองได้โดยระบบการจัดการของชุมชนในการพัฒนาด้านต่างๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้ ผู้เลือกสรร ผู้วางแผน ผู้ปฏิบัติ และรับผลจากการปฏิบัติ นั้นโดยวิธีคิดที่มีพื้นฐานจากระบบคิดเดิมของชุมชน หรือภูมิปัญญาชาวบ้านผสานเข้ากับวิธีคิด และระบบการจัดการของสังคมใหม่ แนวทางการพัฒนาตนเองของชาวบ้านจึงมีคุณลักษณะเฉพาะที่ คือ

- มีความเป็นองค์กรรวมของสรรพสิ่ง เป็นพื้นฐานที่มีความเด่นชัดในแนวทางเฉพาะด้าน เป็นทางเลือก
- เห็นคุณค่าของคน และสรรพสิ่งอันหมายถึง ทรัพยากรและเทคโนโลยีต่าง ๆ ควบคู่กับการมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งไม่ได้หมายถึงระบบการจัดการงานเพียงด้านเดียว แต่มีระบบการบริหารและพัฒนาคนเป็นแกนกลางของการทำงาน
- เป็นการพัฒนาแบบครบส่วน พัฒนาทุกด้านไปพร้อมกันโดยมีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นเป้าหมายใหญ่
- เน้นการกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชน ไม่ใช่ระบบที่ให้โอกาสกับผู้ที่เหนือกว่าทางด้านเศรษฐกิจ หรือการเมือง

นอกจากนั้นยังกล่าวว่า ความยั่งยืนในความหมายของชุมชน จึงไม่แบ่งแยกหรือเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นความยั่งยืนของคนและสังคมชุมชน เพราะเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง ธรรมชาติหรือความจริงของสรรพสิ่งทั้งหมดจึงไม่แยกส่วน แต่เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน เศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการทางสังคม ก็จะเกิดความสมดุลหรือสังคมที่ยั่งยืน

ความคิดเรื่อง “ชุมชนยั่งยืน” ของชาวบ้านไม่ได้มาจากการวาดฝัน แต่เป็นการวาดหวังที่สัมพันธ์กับการปฏิบัติ ข้อเสนอต่างๆมาจากรูปธรรมที่ปฏิบัติได้ ไม่จัดหมวดหมู่ตามประเด็นทางวิชาการ ซึ่งเน้นวิธีคิดแบบใหม่ เพราะเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นเรื่องของการผลิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไข

ธรรมชาติคือความมั่งคั่ง และมีอยู่มีกินทั้งในวันนี้และในวันหน้า ไม่ใช่เรื่องของการสะสมความร่ำรวย และการบริโภคที่ไม่จำกัดขอบเขต เพราะการดำรงอยู่ของชาวบ้านไม่ใช่เรื่อง ของอำนาจทางการเมือง แต่เน้นพลังในการตัดสินใจ และการจัดการทางสังคม เพราะสิ่งแวดล้อมไม่ได้อยู่โดด ๆ แต่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต และอยู่ภายใต้ขอบเขตของสังคมชุมชน โดยมีวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์กำกับให้เกิดความสมดุล ที่ไม่ใช่เหตุผลทางด้านนิเวศวิทยาเพียงด้านเดียว แต่อยู่ในมิติของชีวิตจึงมีข้อเสนอ รูปธรรม 9 ด้านคือ ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระบบทุนชุมชน ระบบสวัสดิการชุมชน ระบบอุตสาหกรรมชุมชน ระบบธุรกิจชุมชน ระบบสิ่งแวดล้อมชุมชน ระบบการเรียนรู้ ระบบการรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านและระบบการจัดการชุมชน (ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและเครือข่าย)

1.3.4 โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นต้นมา พระองค์ทรงอุทิศเวลาในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดารเพื่อพสกนิกรของพระองค์ ด้วยการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ อันยังประโยชน์สุขแก่อำณาประชาราษฎร์ ด้วยพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น มีความ “พออยู่ พอกิน” โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจึงได้ถือกำเนิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2489 จนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีแนวทางการทำเกษตรผสมผสานภายใต้แนวปฏิบัติที่เรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” หลักการสำคัญของทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีหลักการสำคัญคือ เป็นวิธีการปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย แปลงเล็ก (ประมาณ 15 ไร่) ซึ่งเป็นอัตราถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรทั่วไป ให้เกษตรกรมีความพอเพียงที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น และมีการผลิตข้าวบริโภคพอเพียงประจำปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่ง ทำนา 5 ไร่ จะมีข้าวพอกินตลอดปี ทั้งหมดเป็นหลักสำคัญของ”ทฤษฎีใหม่” ในแปลงเนื้อที่ 15 ไร่ ให้จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนแรก เนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ (คิดเป็นร้อยละ 20) ขุดเป็นสระเก็บน้ำ ไว้ใช้ในการเพาะปลูก โดยใช้ได้ทั้งปลูกข้าว ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกพืชในน้ำและเลี้ยงปลา เพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

ส่วนที่สอง เนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ (หรือร้อยละ 70) ใช้เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมต่าง ๆ

ส่วนที่สาม เนื้อที่ประมาณ 1.5 ไร่ (หรือร้อยละ 10) ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ถนน และก่อสร้างคันดินหรือคูคลอง (รูป 2-1 รูปที่ 2-2)

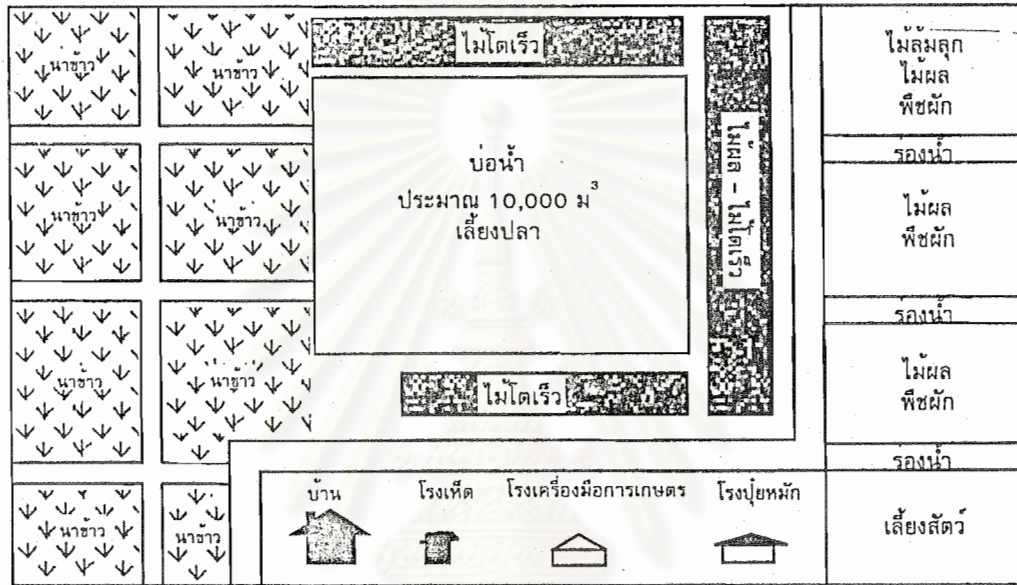
“ทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รูปที่ 2-1

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนผังแบบจำลอง "ทฤษฎีใหม่" ตามแนวพระราชดำริ พื้นที่ 15 ไร่

รูปที่ 2-2

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และคณะ (2531) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทขององค์กรในท้องถิ่นที่มีต่อการบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า องค์กรในท้องถิ่นมีความต้องการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และปฏิบัติในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น และยังพบว่าพระและครูมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และเพศชายมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง

ธัญวัฒน์ นันทชชนะวานิช (2538) สรุปผลการวิจัยเรื่อง "การพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น" พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการมีส่วนร่วมมีความสำคัญในเชิงบวกต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเกษตรกร อยู่ในระดับที่สูงมาก นอกจากนี้การได้รับข้อมูลข่าวสารก็แสดงความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับปานกลาง ในขณะที่อายุและขนาดพื้นที่ถือครองแทบจะไม่มีความสัมพันธ์เลย

ศิริชัย ไตรสารศรี (2539) ศึกษาเรื่อง "การรับรู้บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน พบว่า

1. ผู้นำท้องถิ่นในแต่ละองค์กรมีการรับรู้บทบาทด้านการรณรงค์ สร้างจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหา ด้านการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ด้านการจัดทำแผนงานและจัดทำโครงการ ด้านการมีส่วนร่วมและสนับสนุนการมีส่วนร่วม และด้านการพัฒนาระบบการวางแผนขององค์กรลักษณะที่คล้ายคลึงกัน พบว่าการรับรู้บทบาทดังกล่าวอยู่ในระดับค่อนข้างมากทั้งห้าด้าน
2. อายุของการดำรงตำแหน่งของผู้นำท้องถิ่นไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการรับรู้บทบาทในด้านการจัดทำแผนงานและโครงการ
3. การศึกษาของผู้นำท้องถิ่นไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการรับรู้บทบาท ในด้านการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ
4. การมีตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมของกรรมการสุขาภิบาล และสมาชิกสภาเทศบาลตำบลไม่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้บทบาทด้านการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนการมีส่วนร่วม
5. การมีส่วนร่วมในอิทธิพลผลประโยชน์ของผู้นำท้องถิ่น ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการรับรู้ บทบาทด้านการรณรงค์ให้เกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหา
6. การมีแหล่ง และการใช้ข้อมูลข่าวสารของผู้นำท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการรับรู้บทบาทด้านการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ

นโยบายการพัฒนาทั้งหมดและสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ จะต้องมีการสร้างแนวคิดใหม่ขึ้นมาโดยมี "การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน" เป็นเป้าหมายสูงสุดในรายงาน The Global Possible มีการให้ความหมายว่า การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน (Sustainable Development) คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ต้องการจัดการทรัพยากรทั้งธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งทรัพยากรการเงิน และวัตถุ ทั้งปวง ไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดการเพิ่มความมั่งคั่งและความอยู่ดีกินดี การพัฒนาแบบยั่งยืนยาวนาน

ที่เป็นเป้าหมายย่อมปฏิเสธแนวนโยบาย และวิธีการทุกชนิดที่สนับสนุนการดำรงความเป็นอยู่ของมนุษย์บนพื้นฐานของการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางแบบนี้มีแต่จะให้ชนรุ่นหลังต้องมีชีวิตอยู่อย่างตกต่ำ

สรุปแล้ว จุดศูนย์กลางของแนวคิด “ความยั่งยืนยาวนาน” ก็คือความคิดที่บ่งว่าการตัดสินใจวันนี้จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่อนาคต นั่นคือไม่ทำลายช่องทางที่จะรักษาหรือเพิ่มระดับความเป็นอยู่ของผู้คนในอนาคต (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2539 : 125-126)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

กรอบแนวคิดและวิธีการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

กรอบแนวคิดและวิธีการศึกษา

1. กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของบทที่ 2 ซึ่งผู้ศึกษานำมาใช้ในการกำหนดตัวแปรเพื่อศึกษานโยบายรัฐ: บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้คือ

1.1 ตัวแปรปัญหา (Problematic Variable) กำหนดให้ตัวแปรปัญหาคือ บทบาทของผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ

1.2 ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) ประกอบด้วย ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ การติดตามเหตุการณ์และข่าวสาร แหล่งข่าวที่ใช้ในการติดตามข่าวสาร การรับทราบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม การรับทราบนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรับทราบนโยบายด้านการฟื้นฟู บูรณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.3 ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ประกอบด้วยบทบาทด้านการให้ความรู้กับชุมชนในท้องถิ่น บทบาทด้านการรณรงค์ให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟูบูรณะ บทบาทด้านการให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น บทบาทด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework) (แผนภูมิที่ 3.1)

1.5 คำนิยามปฏิบัติการ

นโยบายรัฐ หมายถึง นโยบายรัฐด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ผู้นำท้องถิ่นต้องนำไปปฏิบัติหรือถ่ายทอดความรู้เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นนำไปปฏิบัติให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

บทบาท หมายถึง บทบาทผู้นำท้องถิ่นในการนำนโยบายของรัฐด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปปฏิบัติหรือถ่ายทอดให้กับประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ปฏิบัติ

ผู้นำท้องถิ่นเป็นทางการ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งจากหน่วยงานของรัฐ หรือเป็นพนักงาน เจ้าหน้าที่ผู้มีบทบาทเป็นผู้นำท้องถิ่นตามข้อกำหนดของกฎหมาย

ผู้นำท้องถิ่นไม่เป็นทางการ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการนับถือ ยกย่องจากชาวบ้านในชุมชนเพื่อเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมในท้องถิ่น ลักษณะของผู้นำชุมชนจะต้องมีแนวความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่จะช่วยกันดูแลชุมชน

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง ชุมชนที่ชาวบ้านมีการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework)

ตัวแปรอิสระ (Independent Variable)

(Problematic Variable) และ (Independent Variable)

- แหล่งข่าวที่ใช้ในการติดตามข่าวสาร
- การรับทราบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม
- การรับทราบนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการฟื้นฟู บูรณะ
- การรับทราบนโยบายด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วม
- การรับทราบนโยบายด้านการบริหารจัดการ

ตัวแปรปัญหา (Problematic Variable)

บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

- บทบาทด้านการให้ความรู้กับชุมชนในท้องถิ่น
- บทบาทด้านการรณรงค์ให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟู บูรณะ
- บทบาทด้านการให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น
- บทบาทด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในท้องถิ่น

แผนภูมิที่ 3.1 กรอบแนวคิด “นโยบายรัฐ : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

หมายถึง การใช้วิธีการตามนโยบายของรัฐที่มีประสิทธิภาพในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติออกมาใช้ประโยชน์ให้ได้เต็มที่ อำนาจประโยชน์ต่อมนุษย์ตลอดไปโดยไม่ขาดแคลน และมีผลกระทบน้อยที่สุดต่อสิ่งแวดล้อม

การจัดการสิ่งแวดล้อม

หมายถึง การใช้วิธีการตามนโยบายของรัฐในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหรือเพื่อให้การใช้ และการกระทำของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของมนุษย์ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

1.6 สมมติฐานในการศึกษา

1) ผู้นำท้องถิ่นมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้านจากการเกษตรกรรมเพื่อจำหน่ายจำนวนมาก มาเป็นการเกษตรผสมผสานที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) ผู้นำท้องถิ่นมีความสามารถในการรับทราบนโยบายของรัฐด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้านในชุมชน ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้

3) ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2. วิธีการศึกษา

2.1 แหล่งข้อมูล ในการศึกษาเรื่องนี้มีแหล่งข้อมูลที่สำคัญแยกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการศึกษาเอกสาร งานวิจัย รายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งข้อมูลของภาครัฐ และเอกชน เช่น บรรยายสรุปจังหวัด บรรยายสรุปอำเภอ แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาตำบล ฯลฯ

2.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ภายหลังจากที่ได้ศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษาแล้ว ผู้ศึกษาใช้วิธีออกสำรวจภาคสนาม ทำการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น และเพื่อเป็นการยืนยันบทบาทของผู้นำท้องถิ่นจึงทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในเรื่องนี้ด้วย

2.2 ประชากรตัวอย่างในการศึกษา ผู้ศึกษาใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างจากประชากรดังนี้

2.2.1 ผู้ศึกษาใช้วิธีเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกศึกษาพื้นที่ใน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม ตำบลบางนมโค อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันอย่างกลมเกลียวเหนียวแน่นในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้คงความเป็นไทย มีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เห็นเด่นชัด คือ มีการทำไร่นาสวนผสมเพื่อรักษาธรรมชาติ และเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสูง

2.2.2 เมื่อได้พื้นที่ที่ต้องการศึกษาแล้ว ผู้ศึกษาแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 ประเภท

ดังนี้ คือ

- ผู้นำท้องถิ่น แบ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นเป็นทางการที่ได้รับการแต่งตั้ง/เจ้าพนักงานท้องถิ่นเป็นหลัก และเสริมด้วยผู้นำท้องถิ่นไม่เป็นทางการ

- หัวหน้าครัวเรือน ผู้ศึกษาสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา หมู่ที่ 1-6 ของตำบลบ้านหลวง หมู่ที่ 1 และ 2 ของตำบลสามตุ่ม และหมู่ที่ 9 และ 10 ของตำบลบางนมโค รวมทั้งสิ้น 10 หมู่บ้าน และที่เจาะจงเลือกหมู่บ้านตัวอย่างทั้ง 10 หมู่บ้านนี้เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เด่นชัดโดยมีการจัดตั้งกลุ่มที่มีชื่อเรียกว่า “วิฒนธรรมมารวิชัย” และเมื่อได้หมู่บ้านตัวอย่างแล้วผู้ศึกษากำหนดตัวอย่างหมู่บ้านละ 10 ครัวเรือน โดยใช้วิธีการกำหนดตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sampling) รวมเป็นกลุ่ม ประชากรตัวอย่างทั้งสิ้น 100 ครัวเรือน ซึ่งการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบอุบัติเหตุ (Accident Sampling)

2.3 เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2.3.1 ผู้ศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยกำหนดแนวคำถามสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล โดยมีทีมงานผ่านการอบรมจนเกิดความเข้าใจในตัวแบบสอบถามแล้วสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างทั้งผู้นำท้องถิ่นแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน

2.3.2 เมื่อได้แบบสัมภาษณ์ครบตามจำนวนแล้ว ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งเพื่อเตรียมสำหรับการประมวลผล

2.4 การประมวลผลข้อมูล ขั้นตอนประมวลผลข้อมูลเป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่ง เนื่องจากผลของงานจะออกมาดีหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับการวางแผนการประมวลผลข้อมูลที่ต้องรัดกุมซึ่งสามารถกำหนดขั้นตอนการประมวลผลดังนี้

2.4.1 ขั้นตอนกำหนดรหัสเพิ่มฐานข้อมูล นับว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก ที่เดียว เนื่องจากการกำหนดรหัสที่ถูกต้องหมายถึงความสามารถแยกแยะรายละเอียด และสรุปผลการคำนวณได้สะดวกรวดเร็ว

2.4.2 ขั้นตอนการประมวลผล

2.4.3 ขั้นตอนสรุปและรายงานผลการศึกษา

บทที่ 4

บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. ผลการศึกษาจากเอกสาร

1.1 สภาพทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 2,547.62 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,597,900 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 15.46 ของพื้นที่ภาคกลาง มีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 11 ของจังหวัดในภาคกลาง อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ (รูปที่ 4-1)

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดอ่างทอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดสระบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี

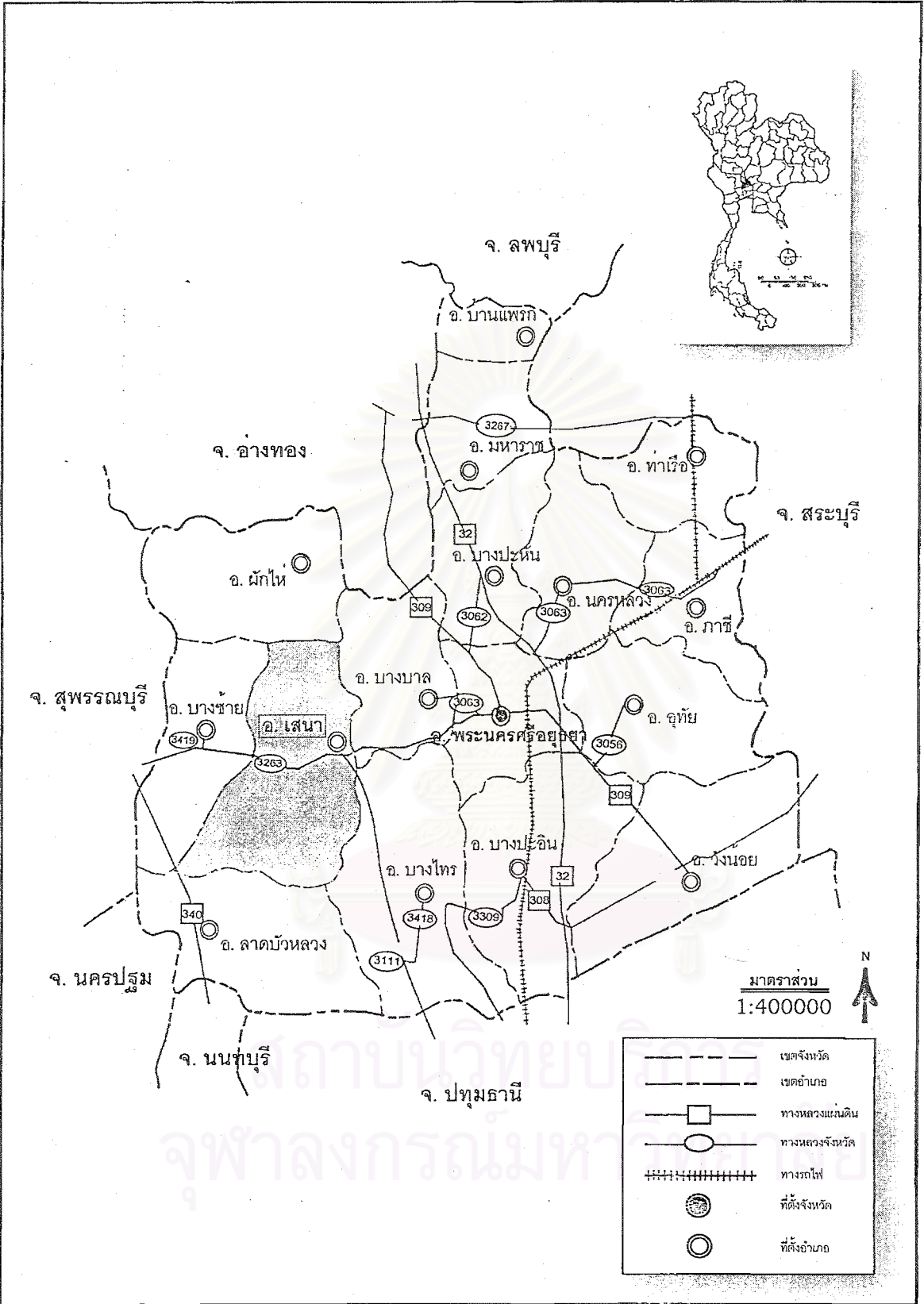
ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม นนทบุรี และปทุมธานี

จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนประชากรทั้งหมด 731,431 คน เป็นชาย 357,290 คน หญิง 374,141 คน (สำรวจ ณ วันที่ 30 เมษายน 2541) แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 16 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอกำแพงไพล อำเภอท่าเรือ อำเภอนครหลวง อำเภอบางซ้าย อำเภอบางไทร อำเภอบางบาล อำเภอบางปะหัน อำเภอบางปะอิน อำเภอบ้านแพรก อำเภอผักไห่ อำเภอภาชี อำเภอมหาราช อำเภอลาดบัวหลวง อำเภอวังน้อย อำเภอเสนา และอำเภออุทัย รวม 199 ตำบล 1449 หมู่บ้าน 4 เทศบาล และ 23 สุขาภิบาล อำเภอที่มีประชากรมากที่สุดได้แก่ อำเภอเมือง มีประชากรจำนวน 134,424 คน รองลงมาคือ อำเภอบางปะอิน มีจำนวน 69,671 คน และอำเภอเสนา จำนวน 92,782 คน (ข้อมูลสถิติสำคัญจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2541:3)

1.1.1 สภาพเศรษฐกิจจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเศรษฐกิจที่สำคัญ 3 สาขา

1) สาขาเกษตรกรรม เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดที่มีที่ตั้งและภูมิประเทศเหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม เนื่องจากเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ราบดินดอนสามเหลี่ยม แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะของดินเป็นดินเหนียว และดินเหนียวปนดินร่วน ซึ่งมีลักษณะการระบายน้ำไม่ดี ในฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขังนานทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม และสาขาเกษตรกรรมที่สำคัญมีด้วยกัน 3 ด้าน คือ

การเพาะปลูก จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการปลูกข้าวมากที่สุด โดยในปีการเพาะปลูก 2538/2539 ใช้พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปี จำนวน 1,065,034 ไร่ ปริมาณผลผลิต 186,331 ตัน ข้าวนาปรังจำนวน 305,121 ไร่ ปริมาณผลผลิต 242,916 ตัน นอกจากนั้นก็มีการใช้พื้นที่ปลูกพืชไร่

แผนที่แสดงอาณาเขต และที่ตั้งของอำเภอต่างๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 4-1

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเลี้ยงสัตว์ ในปี พ.ศ.2539 มีการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจหลายประเภท ได้แก่ ไก่ เป็ด โคเนื้อ สุกร ห่าน กระบือ แพะ แกะ และโคนม

การประมง จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี และมีคลองใหญ่น้อยอีกหลายสาย จึงเป็นแหล่งที่มีการทำการประมงน้ำจืดกันมากแหล่งหนึ่ง รวมทั้งการเลี้ยงปลา กุ้ง และกบ ในบ่อต่าง ๆ จำนวนมาก กล่าวคือ มีการเลี้ยงปลาในบ่อ เลี้ยงในร่องสวน เลี้ยงในนาข้าว เลี้ยงในกระชัง และเลี้ยงแบบผสมผสาน

2) สาขาอุตสาหกรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจังหวัดที่มีนิคมอุตสาหกรรมรวม 3 แห่ง ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร และสวนอุตสาหกรรมโรจนะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่ในเขต 2 ของการส่งเสริมอุตสาหกรรม จึงนับว่าเป็นจังหวัดที่สามารถรองรับนักลงทุนเข้ามาลงทุนได้อย่างเพียงพอ จากสถิติข้อมูลโรงงานอุตสาหกรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนถึงปี พ.ศ.2538 มีจำนวนโรงงานทั้งหมด 595 โรงงาน เงินทุน 44012.71 ล้านบาท ก่อให้เกิดการจ้างงาน 60,199 คน และจากโรงงาน 595 โรงงาน แยกเป็นโรงงานขนาดเล็ก 289 โรง โรงงานขนาดกลาง 137 โรง โรงงานขนาดใหญ่ 78 โรง และโรงสีข้าว 91 โรง และการศึกษารายละเอียดของอุตสาหกรรมต่าง ๆ พบว่า มีอุตสาหกรรมบริการมากที่สุด จำนวน 148 โรง รองลงไป เป็นอุตสาหกรรมการเกษตร จำนวน 119 โรง อุตสาหกรรมก่อสร้าง 89 โรง อุตสาหกรรมแปรรูปไม้ 71 โรง อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม 48 โรง อุตสาหกรรมโลหะ และอโลหะ 36 โรง อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม 20 โรง อุตสาหกรรมเคมีและพลาสติก 18 โรง และอุตสาหกรรมอื่น ๆ จำนวน 45 โรง

3) สาขาบริการ ในภาคบริการมีการค้าปลีกและค้าส่งเป็นธุรกิจหลัก จากข้อมูล 2535 - 2538 มีผู้จดทะเบียนประกอบธุรกิจ เป็นนิติบุคคลจำนวน 98 ราย โดยเอกชนจดทะเบียนพาณิชย์ เฉพาะอำเภอพระนครศรีอยุธยา ปี 2535-2538 เป็นจำนวนถึง 496 ราย สำหรับการบริการด้านการเงิน ในปี 2538 มีธนาคารพาณิชย์ทั้งสิ้น 56 สาขา มีสาขาบริษัทประกันภัยและประกันชีวิต 28 แห่ง มีสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ 52 แห่ง (บรรยายสรุปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2541:10)

1.1.2 ทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน ลักษณะของดินจังหวัดจำแนกตามลักษณะของกลุ่มดินได้ 6 กลุ่ม ได้แก่ ดินเหนียว ดินเหนียวปนดินร่วน ดินเหนียวปนดินทราย ดินร่วน ดินร่วนปนทราย และดินทราย.

การใช้พื้นที่และการถือครองที่ดินทางการเกษตร การใช้พื้นที่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพื้นที่ทั้งหมด 1,597,900 ไร่ จากข้อมูลปี 2536 ส่วนใหญ่เป็นที่พื้นที่เพื่อการเกษตร 73.48% ที่เหลือเป็นพื้นที่ไม่ได้จำแนก 26.52% และไม่มีพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็น 1 ใน 7 ของจังหวัดที่ไม่มีพื้นที่ป่าไม้ (ตามกฎหมายกระทรวงรวบรวมถึงกฎหมาย ฉบับที่ 1/239 พ.ศ.2538 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2539 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่มีป่าสงวนแห่งชาติด้วย)

การออกเอกสารสิทธิ ปี 2539 มีพื้นที่ออกเอกสารสิทธิแล้ว 89.16% ของพื้นที่จังหวัด เป็นเอกสารสิทธิประเภทโฉนด 99.13% และเป็นเอกสารสิทธิอื่น น.ส.3 น.ส.3ก และใบจอง 0.87%

แหล่งน้ำ

- แม่น้ำ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่านถึง ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำน้อย และแม่น้ำลพบุรี เมื่อรวมความยาวของแม่น้ำทั้งสิ้นที่ไหลผ่านจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้วจะมีความยาวถึง 199.5 กิโลเมตร

- ลำคลอง ลำคลองที่สำคัญที่ใช้ในด้านชลประทานและขนส่งสินค้ามีหลายคลอง ได้แก่ คลองบางบาล คลองบางปลาหมอ คลองบางหลวง คลองมหाराช คลองบางแก้ว คลองลาดชะโด คลองบางพระครู คลองกุฎี คลองลาดชิด คลองนาตุ คลองสระเทพ คลองพระยาบันลือ คลองขุนศรี คลองไผ่พระ คลองกกแก้ว คลองร่มไทร คลองปากกราน และคลองน้ำเค็ม

- น้ำบาดาล มีแหล่งน้ำใต้ดินที่ค่อนข้างสมบูรณ์ น้ำบาดาลในบริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีต้นกำเนิดมาจากน้ำฝนที่ตกลงมาแล้วไหลซึมลงไปไนใต้ดินโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งเป็นน้ำบริเวณรอบนอกของที่ราบภาคกลางตอนใต้ แหล่งน้ำบาดาลเกิดอยู่ในชั้นน้ำที่เป็นกรวดทราย ซึ่งวางตัวสลับกับชั้นดินเหนียว ตั้งแต่ความลึกประมาณ 15-20 เมตร ลงไป คุณภาพน้ำอยู่ในลักษณะค่อนข้างดี สำหรับในจังหวัดมีการเจาะน้ำบาดาลขึ้นมาใช้กันมาก

- แหล่งน้ำชลประทาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโครงการชลประทานทั้งสิ้น 13 โครงการ ที่ดำเนินการมาจนกระทั่งถึงในปัจจุบันมีพื้นที่ส่งน้ำ 1,472,723 ไร่ และพื้นที่ชลประทาน 1,412,618 ไร่ โครงการเจ้าเจ็ดบางยี่หนเป็นโครงการที่มีพื้นที่ชลประทานมากที่สุดคือ 282,650 ไร่ รองลงมาได้แก่ โครงการนครหลวง ผักไห่ บางบาล ตามลำดับ

แร่ธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพื้นที่ที่บดถมของดินตะกอน ไม่มีพื้นที่ภูเขา ดังนั้นแร่ธาตุที่ได้มาจากแร่ประกอบหิน จึงมีแร่ธาตุที่พอจะพบเห็น ได้แก่ ทราย ซึ่งมีทั้งทรายบก และทรายแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบก่อสร้างที่สำคัญของกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียง นอกจากนั้นยังมีดินเหนียวที่เหมาะสมต่อการทำอิฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำอิฐมอญซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่ง

1.2 สภาพทั่วไปของอำเภอเสนา

1.2.1 อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อำเภอเสนา ตั้งขึ้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2483 สมัยรัชกาลที่ 7 แบ่งเขตการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น เป็นเทศบาลเมืองเสนา 1 แห่ง สุขาภิบาล 2 แห่ง (อยู่ระหว่างยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล 1 แห่ง) และองค์การบริหารส่วนตำบล 11 แห่ง การปกครองท้องที่ประกอบด้วย 16 ตำบล (ไม่รวมตำบลเสนาซึ่งอยู่ในเขตเทศบาล) 120 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 205 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากรเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2537 คือ 57,773 คน เป็นชาย 28,270 คน และหญิง 29,503 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ประมาณ 12,689 ครัวเรือน (ไม่รวมเทศบาลเมืองเสนา)

1) สถานที่ตั้ง อำเภอเสนา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดระยะห่างจากจังหวัดประมาณ 35 กิโลเมตร ตามถนนสายอยุธยา-สุพรรณบุรีห่างจากกรุงเทพมหานคร

ตามทางหลวงสายเสนา-สามโคก-ปทุมธานี ระยะทางประมาณ 50 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดสุพรรณบุรีตามทางหลวงสายอยุธยา-เสนา-สุพรรณบุรี ระยะทางประมาณ 44 กิโลเมตร และห่างจากจังหวัดสุพรรณบุรีตามทางหลวงสายเสนา-ผักไห่-โพธิ์ทอง ระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 205.567 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม โดยลาดจากทิศใต้ไปทิศเหนือ (รูปที่ 4-2)

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอผักไห่ และอำเภอบางบาล

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอลาดบัวหลวง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางไทร

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบางซ้าย

สามารถคมนาคมติดต่อกับทุกหมู่บ้าน ทุกตำบลโดยเส้นทางถนนทุกฤดูกาล รวมทั้งติดต่อกับอำเภอใกล้เคียงได้ทุกอำเภอ สำหรับการคมนาคมทางน้ำ เคยรุ่งเรืองมาเมื่อประมาณ 15-20 ปีที่ผ่านมา มีเรือต๋วนบ้านแพนวิ่งถึงกรุงเทพมหานครทุกวัน ปัจจุบันไม่มีเรือโดยสารแล้ว แต่ยังคงมีการเดินทางโดยใช้เรืออยู่บ้างไม่มากนัก

2) ประชากร

30 เมษายน 2540	จำนวนบ้าน (หลัง)	ประชากร		
		ชาย	หญิง	รวม
อำเภอเสนา	13,780	28,058	28,901	56,959
เทศบาลเมืองเสนา	1,410	2,447	2,491	4,938
รวม	15,190	30,505	31,392	61,897

หมายเหตุ ประชากรแฝงอีกประมาณ 20,000 คน และมีอัตราการเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยร้อยละ 1/ปี

3) การประกอบอาชีพ อาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม ได้แก่การทำนา (ร้อยละ 65) ทำสวนผลไม้ นอกจากนั้นมีอาชีพสำคัญ คือ รับจ้างใช้แรงงานตามโรงงานอุตสาหกรรม มีคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมประมาณ 20,000-25,000 คน รองลงมาได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ เช่น ปลา กุ้ง โค ไก่ กบ และรับจ้างทั่วไป สำหรับการทำสวนที่สำคัญมีสวนผลไม้ ประเภทมะม่วง ขนุน มะพร้าว ส้มโอ กะท้อน และปลูกกล้วยไม้ ส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ หัตถกรรมในครัวเรือน เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่เป็นรายได้เสริมสำหรับคนที่ไม่ได้ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น เครื่องจักรสาน เป็นต้น

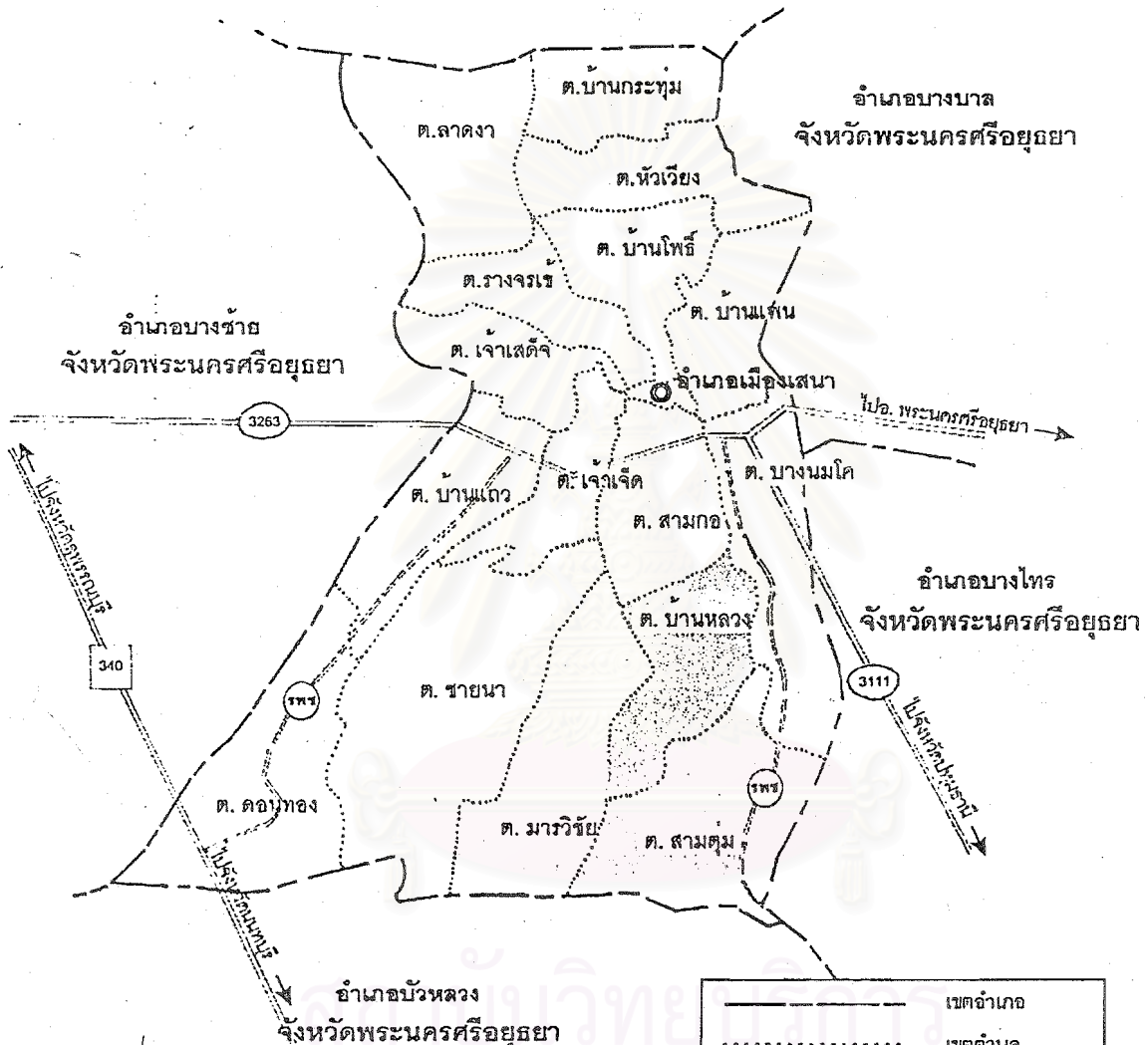
4) ทรัพยากรธรรมชาติด้านแหล่งน้ำ อำเภอเสนาแบ่งพื้นที่รับน้ำเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 รับน้ำจากแม่น้ำน้อย ได้แก่ ตำบลบ้านกระทุ่ม หัวเวียง บ้านโพธิ์ บ้านแพน เสนา รางจรเข้ บางนมโค สามกอ มีระยะทางยาวประมาณ 20 กิโลเมตร

มาตราส่วน
1:125000

อำเภอผักไห่
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

	เขตอำเภอ
	เขตตำบล
	ทางหลวงแผ่นดิน
	ทางหลวงจังหวัด
	ทางส่วนราชการอื่น
	ที่ตั้งอำเภอ

แผนที่แสดงอาณาเขต และที่ตั้งของตำบลต่างๆ ในอำเภอเสนา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 4-2

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 2 รับน้ำจากคลองชลประทาน ผักไห้ ได้แก่ ตำบลบ้านกระทุ่ม ลาดงารจรเข้ เจ้าเสด็จ และหัวเวียง รับน้ำจากคลองชลประทานเจ้าเจ็ดบางยี่หน ได้แก่ ตำบลเจ้าเสด็จ เจ้าเจ็ด สามกอ สามตุ่ม บางนมโค บ้านหลวง บ้านแกว ชายนา มารวิชัย และดอนทอง

นอกจากนั้น ยังมีคลองธรรมชาติอีกหลายสาย ที่สำคัญได้แก่ คลองมโนราห์ คลองหัวแรด คลองหัวไร่แดง คลองทางฉีก คลองสามกอ คลองปลายนา คลองขนมจีน คลองसान คลองหนองลำเจียก คลองหนองบัว คลองซุด เป็นต้น

1.2.2 นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอำเภอเสนา ปี 2541 นโยบายของอำเภอเสนาเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีอยู่ในหลายด้านด้วยกัน ดังจะเห็นว่าปี 2541 มีโครงการปลูกป่าชุมชน หน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเสนา โครงการดังกล่าวมีหลักการและเหตุผล เพื่อสร้างจิตสำนึกและส่งเสริมให้ประชาชน องค์กรประชาชนและท้องถิ่น ได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จัดการ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีอยู่ให้คงสภาพยั่งยืน ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ เพื่อเป็นทรัพยากรพื้นฐานให้ประชาชนปฏิบัติตามแนวพระราชดำริ และวัตถุประสงค์สำคัญของการส่งเสริมให้มีการปลูกป่าชุมชน ในทุกระดับครัวเรือน ของพื้นที่อำเภอเสนา คาดว่าจะปลูกได้ประมาณ 4,000 ต้น ภายในระยะเวลา 2 เดือน (เดือนกรกฎาคม - สิงหาคม 2541) ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประชาชนได้ปลูกไม้โตเร็วและไม้เศรษฐกิจไว้อุปโภคและจำหน่าย ในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำ วิธีการดำเนินการของโครงการ ได้ใช้การรณรงค์สร้างความเข้าใจและสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชน องค์กรประชาชนและท้องถิ่น ให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์จัดการ ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม โดยมีการประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การสนับสนุน (สถานีเพาะพันธุ์กล้าไม้จังหวัดสิงห์บุรีให้การสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้) ประเภทของต้นไม้เป็นไม้โตเร็ว ปลูกไว้เพื่อการใช้สอย เป็นไม้เศรษฐกิจ ปลูกบริเวณบ้านเรือน พื้นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ที่กว้างว่างเปล่า หัวไร่ปลายนา ใกล้เคียงแหล่งน้ำธรรมชาติและแนวถนนของหมู่บ้าน วัด โรงเรียน โดยประชาชนเป็นผู้ปลูกและดูแลรักษาจากการดำเนินงานของโครงการฯ สำนักงานพัฒนากรอำเภอ คาดหวังว่าจะได้รับผลดังนี้

1. ประชาชนได้ถวายเป็นความจงรักภักดี และตระหนักในพระมหากรุณาธิคุณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. ประชาชนมีจิตสำนึก และเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ให้คงสภาพยั่งยืน เพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้

3. ประชาชนมีไม้ไว้ใช้สอย บริโภค และจำหน่ายให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ

1.3 สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา โครงการวิจัยเรื่อง นโยบายรัฐ: บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของพื้นที่ของ ตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม ตำบลบางนมโค โดยมีรายละเอียดของพื้นที่ดังนี้

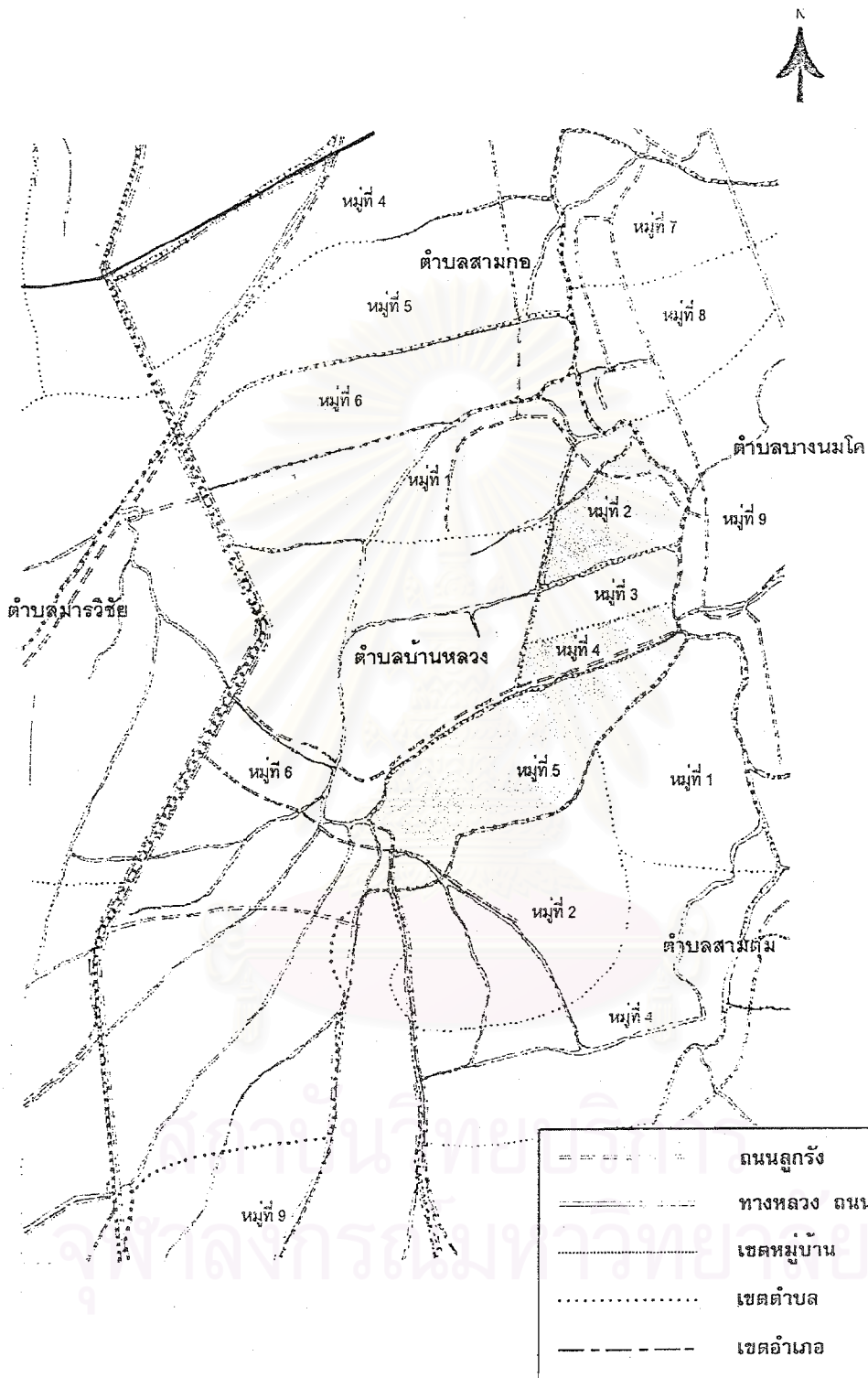
1.3.1 ตำบลบ้านหลวง มีเนื้อที่โดยประมาณ 5,657 ไร่ สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง ในฤดูฝน มีแหล่งน้ำธรรมชาติ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม มีสถานการศึกษา 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนประถมศึกษากุญชราราชวิทยาลัย และโรงเรียนมัธยมศึกษาจรัสวิทยาคาร มีสถานื่อนามัยประจำตำบล 1 แห่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ที่หลากหลาย ทั้งด้านการทำนา ปลูกพืชสวน พืชไร่ ปลูกผักปลอดสารพิษ และไม้ดอกไม้ประดับ อาณาเขตพื้นที่ของตำบลทิศเหนือ ติดต่อบ้านสามก้อ ทิศตะวันออก ติดต่อบ้านบางนมโค ทิศใต้ ติดต่อบ้านสามตุ่ม ทิศตะวันตก ติดต่อบ้าน มารวิชัย ตำบลบ้านหลวงแบ่งเขตการปกครองดังนี้ (ตารางที่ 4-1 รูปที่ 4-3)

ตารางที่ 4-1 แสดงจำนวนประชากรของตำบลสามตุ่ม

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร	จำนวนครัวเรือน
1	บ้านหลวง	637	95
2	บ้านหลวง	382	64
3	บ้านหน้าวัดมารวิชัย	113	18
4	บ้านสาคลี	131	27
5	บ้านใหม่	186	25
6	บ้านโคกจุฬา	487	93
6 หมู่บ้าน		1,936	322

ตำบลบ้านหลวง มีแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ. 2540-ปี พ.ศ.2544 ประกอบด้วย โครงการกำจัดผักตบชวา โครงการปลูกป่าชุมชน โครงการจัดอบรมการบำรุงรักษาสาธารณประโยชน์ โครงการสร้างเตาเผาขยะ สร้างสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

1.3.2 ตำบลสามตุ่ม มีเนื้อที่ประมาณ 25.43 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 15,892 ไร่ มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีสถานศึกษารวม 4 แห่ง สถานื่อนามัย 1 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม และรับจ้าง ตำบลสามตุ่มมีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อบ้านหลวงและตำบลบางนมโค ทิศใต้ ติดต่อบ้านคู้สลอต อำเภอลาดบัวหลวง ทิศตะวันออก ติดต่อบ้านช่างเหล็ก อำเภอบางไทร ทิศตะวันตก ติดต่อบ้านมารวิชัย อำเภอสนา แบ่งเขตการปกครองดังนี้ (ตารางที่ 4-2 รูปที่ 4-4) ตำบลสามตุ่มมีแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปี 2541 ประกอบด้วย ส่งเสริมการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์ ส่งเสริมการปลูกพืชคลุมดิน โครงการอนุรักษ์คลองขนมจีน โครงการอนุรักษ์แหล่งเพาะพันธุ์ปลา โครงการสร้างจิตสำนึก และตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม โครงการกำจัดผักตบชวา โครงการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้สารเคมีสำหรับเกษตรกร

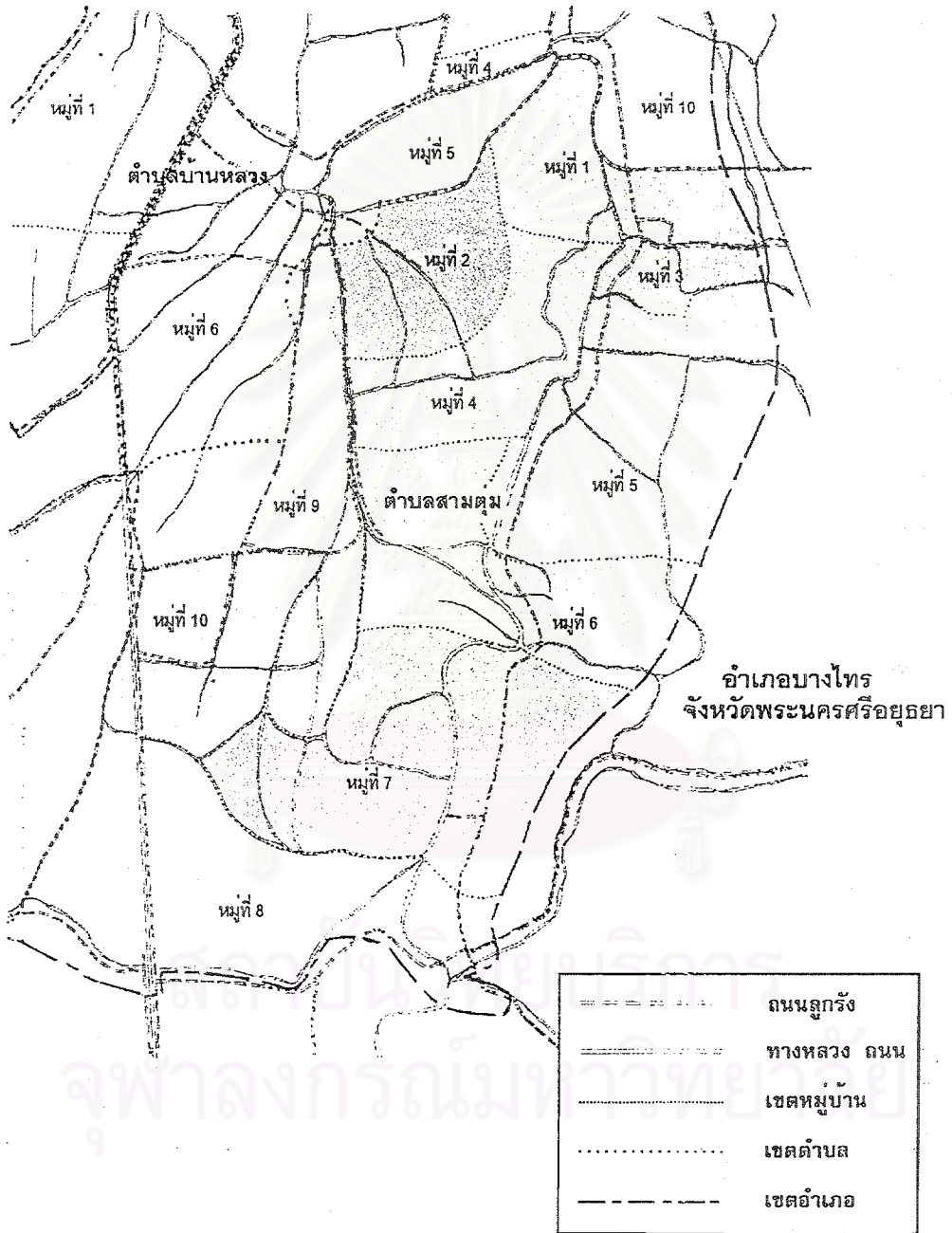
แผนที่แสดงอาณาเขต และที่ตั้งของหมู่บ้านต่างๆ
ในตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 4-3

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

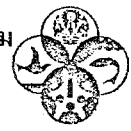

แผนที่แสดงอาณาเขต และที่ตั้งของหมู่บ้านต่างๆ
 ในตำบลสามตุ่ม อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 4-4

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-2 แสดงจำนวนประชากรของตำบลสามตุ่ม

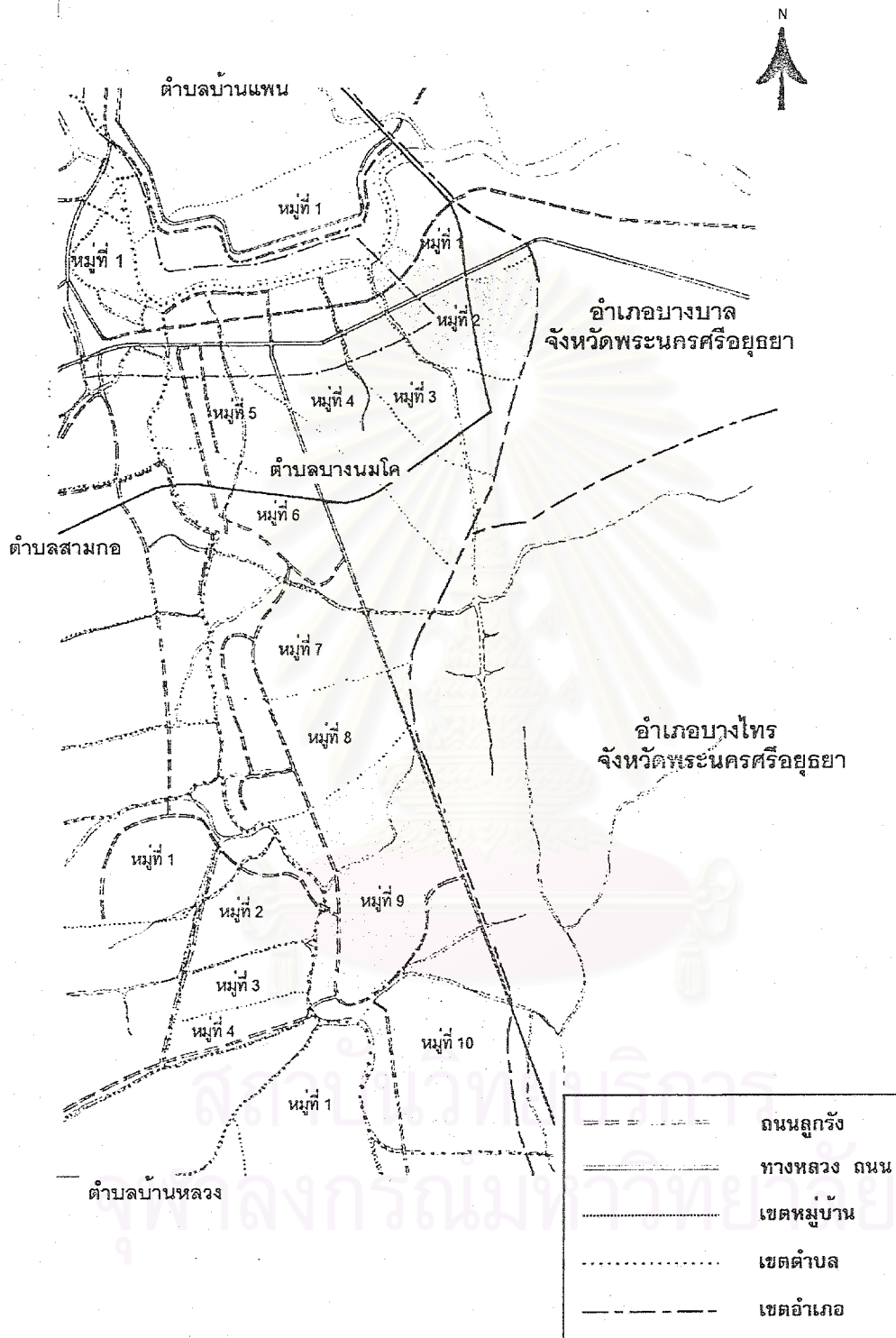
หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร	จำนวนครัวเรือน
1	บ้านสาคลี	310	76
2	บ้านโคกจุฬา	288	74
3	บ้านรางทอง	581	142
4	บ้านหน้าวัด	372	98
5	บ้านหมู่ใหญ่	818	175
6	บ้านไทรน้อย	338	87
7	บ้านไทรใหญ่	382	91
8	บ้านหลุมตารอด	492	115
9	บ้านห้วยรี	97	25
10	บ้านห้วยรี	309	70
10 หมู่บ้าน		3,987	957

1.3.3 ตำบลบางนมโค มีเนื้อที่ประมาณ 13.31 ตารางกิโลเมตร สภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมพื้นที่ทุกปี เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ไร่จ้างทั่วไป ทำนา ทำไร่สวนผสม และเลี้ยงปลา มีสถานศึกษา 5 แห่ง มีสถานีอนามัยบางนมโค 1 แห่ง โรงพยาบาลเอกชน 1 แห่ง พื้นที่ของตำบล ทิศเหนือติดต่อกับตำบลบ้านแพน อำเภอบางบาล ทิศใต้ติดต่อกับตำบลสามตุ่ม ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบางไทร ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลสามก้อ ตำบลบ้านหลวง พื้นที่ตำบลบางนมโคมีการแบ่งเขตการปกครอง ดังนี้ (ตารางที่ 4-3 รูปที่ 4-5)

ตารางที่ 4-3 แสดงจำนวนประชากรของตำบลบางนมโค

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร	จำนวนครัวเรือน
1	บ้านราง	371	55
2	บ้านเหนือวัด	408	81
3	บ้านหัวไผ่	217	54
4	บ้านคลองมอญ	373	56
5	บ้านกระทุ่ม	826	195
6	บ้านสุธาโภชน์	26	60
7	บ้านคลองขวาง	307	67
8	บ้านเก่า	204	48
9	บ้านต้นตาล	3,079	523
10	บ้านเกาะกลาง	567	124
10 หมู่บ้าน		6,617	1,263

ตำบลบางนมโค มีแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ.2540-พ.ศ. 2541 ประกอบด้วย การสร้างจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตำบล จัดกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ธรรมชาติในโอกาสสำคัญ ๆ จัดอบรมให้ความรู้เรื่องการรักษาสีน้ำเงิน

แผนที่แสดงอาณาเขต และที่ตั้งของหมู่บ้านต่างๆ
ในตำบลบางนมโค อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รูปที่ 4-5

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ผลการศึกษาภาคสนาม

การศึกษาด้านบทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดพื้นที่ศึกษา ณ ตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม ตำบลบางนมโค อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ศึกษาได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับหัวหน้าครัวเรือน และระดับผู้นำท้องถิ่น (ตารางที่ 4-4)

ตารางที่ 4-4 แสดงครัวเรือน ครัวเรือนตัวอย่าง และผู้นำท้องถิ่นที่สัมภาษณ์

ที่ตั้งหมู่บ้าน	จำนวนรวม	จำนวนครัวเรือนตัวอย่าง	จำนวนผู้นำท้องถิ่น
อำเภอสนา			
ตำบลบ้านหลวง			
หมู่ที่ 1	95	10	สัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 13 คน
2	64	10	
3	18	10	
4	27	10	
5	25	10	
6	93	10	
	322	60	13
ตำบลสามตุ่ม			
หมู่ที่ 1	76	10	สัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 19 คน
2	24	10	
	100	20	
ตำบลบางนมโค			
หมู่ที่ 9	1,517	10	สัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น จำนวน 13 คน
10	261	10	
	1,778	20	
รวมทั้งสิ้น	2,200	100	45

หมายเหตุ การสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นในแต่ละตำบลใช้วิธีการนัดประชุมกลุ่มผู้นำชุมชนแยกแต่ละตำบล แต่ในวันนัดประชุมผู้นำท้องถิ่นติดภารกิจไม่สามารถเข้าร่วมประชุมเพื่อตอบแบบสัมภาษณ์ได้ จึงทำให้ได้จำนวนตัวอย่างรวมทั้งสิ้น 45 คน

2.1 การศึกษาระดับหัวหน้าครัวเรือน ใช้วิธีสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน จำนวน 10 หมู่บ้าน ของตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม และตำบลบางนมโค จำนวน 100 ครัวเรือนตัวอย่าง

โดยจุดประสงค์ของการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างเพื่อต้องการทราบบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของผู้นำท้องถิ่นที่หัวหน้าครัวเรือนได้พบเห็นและแสดงความคิดเห็น ดังมีผลการศึกษาดังนี้

2.1.1 ลักษณะทั่วไปทางประชากร หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างที่ได้รับการสุ่ม ตัวอย่างเพื่อนำมาศึกษา จำนวน 100 ครัวเรือนตัวอย่าง หัวข้อที่ทำการศึกษา ได้แก่ เพศ อาชีพ สถานภาพสมรสของหัวหน้าครัวเรือน ระดับการศึกษา รวมไปถึงอาชีพหลัก อาชีพรอง การนับถือศาสนาของหัวหน้าครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ผลที่ได้จากประชากรตัวอย่างพบว่า หัวหน้าครัวเรือนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย คิดเป็นสัดส่วน 55.0:45.0 อายุของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ อายุตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไปเป็นกลุ่มอายุสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 58.0 และเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 90.0) จบการศึกษาภาคบังคับ สถานภาพสมรส ร้อยละ 75.0 แต่งงานแล้ว รองลงไปเป็นโสดร้อยละ 14.0 หม้ายและหย่ามีจำนวนไม่มากนัก ทุกครัวเรือนนับถือศาสนาพุทธ อาชีพหลักซึ่งถือว่ามีรายได้ประจำของครัวเรือนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 32.0 รองลงไปเป็นอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 26.0 ค้าขาย และคนงานทำงานในโรงงาน ร้อยละ 14.0 เท่ากัน ส่วนอาชีพเสริม ได้แก่รับจ้างทั่วไป เกษตรกรรม ค้าขาย เป็นต้น ลักษณะของถิ่นที่อยู่ของหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมของท้องถิ่นอยู่มานานระยะเวลา 30 ปีขึ้นไป ร้อยละ 71.0 ส่วนรายได้รวมของครัวเรือนอยู่เกณฑ์ที่ไม่มากนัก แต่รายจ่ายก็ไม่มากเช่นเดียวกัน ได้แก่ รายได้ไม่เกินเดือนละ 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 76.0 โดยแบ่งออกเป็น ไม่เกิน 5,000 บาท/เดือน ร้อยละ 37.0 และ 5001-10,000 บาท/เดือนร้อยละ 39.0 และหัวหน้าครัวเรือนมีรายจ่ายใกล้เคียงกับรายได้ (ตารางที่ 4-5 ถึง 4-8)

2.1.2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การที่ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข่าวต่าง ๆ จะมาจากความสนใจของบุคคลคนนั้นด้วยจากการสอบถามกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างในประเด็นที่ว่าได้มีการติดตามเหตุการณ์และข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเพียงใด พบว่ามีจำนวนไม่มากนัก (ร้อยละ 24.0) ที่ตอบว่าติดตามประจำ ผู้ที่ไม่สนใจไม่เคยติดตามข่าวสารสิ่งแวดล้อมเลย ร้อยละ 31.0 ส่วนที่ตอบว่าติดตามนาน ๆ ครั้ง เกือบครึ่ง (ร้อยละ 45.0) ซึ่งพอจะวิเคราะห์ในกลุ่มที่ตอบว่านาน ๆ ครั้ง ว่าเป็นผู้สนใจเกี่ยวกับข่าวสิ่งแวดล้อม แต่ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเป็นปัญหาใกล้ตัว/เรื่องที่ตนเองให้ความสนใจอยู่หรือไม่ การรับฟัง/รับทราบ ข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่จะทราบมาจากสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะจากโทรทัศน์ เพราะเป็นสื่อที่เข้าถึงบ้านได้ง่าย เป็นภาพที่น่าติดตาม รองลงไปทราบมาจากผู้นำท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ชาวบ้านมีการพบปะสร้างความคุ้นเคยกันในหมู่บ้านยังพอมีอยู่

แม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง นอกจากนั้นหน่วยงานราชการ ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ/ตำบล ได้ให้ความสนใจ เอาใจใส่ให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์/รักษาสภาพแวดล้อมให้ที่อยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่า กลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคิดเป็นร้อยละ 65.0 สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มที่สนใจและมีการปฏิบัติแล้ว ร้อยละ 24.0 กลุ่มที่สนใจแต่ยังไม่ได้ปฏิบัติ ร้อยละ 41.0 โดยให้เหตุผลว่า ยังไม่

พร้อม ถ้าตั้งใจจริงก็ปฏิบัติตามได้ เมื่อได้สอบถามถึงเรื่องนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาได้อธิบายถึงความหมายของนโยบายรัฐ ลักษณะของกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็พบว่าส่วนใหญ่ไม่ทราบว่า นโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทางราชการกำหนดขึ้นมี มีเพียง 1 ใน 3 เท่านั้นที่ตอบว่าทราบ หน่วยงานราชการ ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ/ตำบล และผู้นำท้องถิ่นของหมู่บ้าน ได้นำมาเผยแพร่ให้ประชาชนในหมู่บ้านทราบ แต่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 72.0) ตอบว่าปฏิบัติได้บ้างไม่ได้บ้าง ปฏิบัติได้อย่างเคร่งครัด ร้อยละ 7.0 ซึ่งก็นับว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดี เพราะมีผู้ที่ตอบว่าปฏิบัติไม่ได้เลยเพียงร้อยละ 21.0 ซึ่งให้เหตุผลว่าไม่ได้สนใจ (ตารางที่ 4-9 ถึง 4-14)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-5 แสดงข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครุเรือน

เพศ			อายุ					
ชาย	หญิง	รวม	20-30	31-40	41-50	51-60	61 ขึ้นไป	รวม
45 (45.0)	55 (55.0)	100 (100.0)	18 (18.0)	19 (19.0)	15 (15.0)	25 (25.0)	23 (23.0)	100 (100.0)

วุฒิการศึกษา					สถานภาพสมรส					ศาสนา	
การศึกษา ภาคบังคับ	ปวช.	ปวส./ อนุปริญญา	ปริญญาตรี	รวม	โสด	แต่งงานแล้ว	หย่า	หม้าย	รวม	พุทธ	รวม
90 (90.0)	1 (1.0)	3 (3.0)	6 (6.0)	100 (100.0)	14 (14.0)	75 (75.0)	1 (1.0)	10 (10.0)	100 (100.0)	100 (100.0)	100 (100.0)

อาชีพหลัก										อาชีพเสริม					
เกษตร	ค้าขาย	ราชการ รัฐวิสาหกิจ	พนักงาน เอกชน	คนงาน โรงงาน	รับจ้าง ทั่วไป	อาชีพ อิสระ	เจ้าของ กิจการ	อื่นๆ	รวม	เกษตร	ค้าขาย	รับจ้าง ทั่วไป	อาชีพ อิสระ	ไม่มี	รวม
26 (26.0)	14 (14.0)	8 (8.0)	1 (1.0)	14 (14.0)	32 (32.0)	1 (1.0)	1 (1.0)	3 (3.0)	100 (100.0)	11 (11.0)	7 (7.0)	29 (29.0)	6 (6.0)	46 (46.0)	100 (100.0)

ตารางที่ 4-6 แสดงระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน 10 ปี	12	12.0
11-20 ปี	8	8.0
21-30 ปี	9	9.0
31-40 ปี	15	15.0
41 ปีขึ้นไป	56	56.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-7 แสดงรายได้รวมของครัวเรือน (บาท/เดือน)

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน 5,000	37	37.0
5,001-10,000	39	39.0
10,001-20,000	20	20.0
20,001-30,000	4	4.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-8 แสดงรายจ่ายรวมของครัวเรือน (บาท/เดือน)

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เกิน 5,000	59	59.0
5,001-10,000	34	34.0
10,000-20,000	5	5.0
20,001-10,000	2	2.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-9 แสดงการติดตามเหตุการณ์และข่าวสารเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
ติดตามเป็นประจำ	24	24.0
ติดตามนาน ๆ ครั้ง	45	45.0
ไม่ได้ติดตาม	31	31.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-10 แสดงผู้เผยแพร่ข่าวสารเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้ติดตามข่าวสาร	31	29.2
ผู้นำท้องถิ่น	18	16.9
องค์กรเอกชน	2	1.9
หน่วยงานราชการ	15	14.1
ทราบจากญาติพี่น้อง	3	1.8
ทราบจากเพื่อนบ้าน/เพื่อนที่ทำงาน	1	.9
ทราบจาก วิทยุ, โทรทัศน์, หนังสือพิมพ์	36	34.2
	100	100.0

ตารางที่ 4-11 แสดงความสนใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่สนใจ	35	35.0
สนใจ แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติ	41	41.0
สนใจ และมีการปฏิบัติแล้ว	24	24.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-12 แสดงการรับทราบนโยบายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่รัฐจัดทำขึ้น

	จำนวน	ร้อยละ
ทราบ	35	35.0
ไม่ทราบ	65	65.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-13 แสดงผู้นำนโยบายของทางราชการมาเผยแพร่ให้ทราบ (N=35)

	จำนวน	ร้อยละ
ผู้นำท้องถิ่น	18	42.5
เข้าร่วมประชุมกับทางราชการ	1	2.5
หน่วยงานราชการ	20	47.5
คำบอกเล่าของเพื่อนบ้าน	2	5.0
กลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน	1	2.5
	42	100.0

ตารางที่ 4-14 แสดงความสามารถในการปฏิบัติตามนโยบาย

	จำนวน	ร้อยละ
ปฏิบัติไม่ได้	21	21.0
ปฏิบัติได้บ้าง ไม่ได้บ้าง	72	72.0
ปฏิบัติได้อย่างเคร่งครัดทุกประการ	7	7.0
	100	100.0

ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมและการทรอยหรือของทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่รัฐบาลห่วงใยให้ความสนใจ และพยายามให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความรู้กับประชาชน เพื่อขอความร่วมมือช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมการจัดฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่รัฐได้จัดทำ เพื่อให้ประชาชนมาร่วมกันดูแลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงได้จัดให้มีการฝึกอบรมขึ้นในพื้นที่อำเภอเสนา จังหวัดอยุธยา มีหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างที่ได้เข้าไปรับการอบรมจำนวนไม่มากนัก (ร้อยละ 19.0) หน่วยงานที่ไปให้ความรู้ในการอบรมเป็นหน่วยงานราชการเสียเป็นส่วนใหญ่ และผลที่ได้รับการฝึกอบรมพบว่าประชาชนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ประโยชน์มาก เกินกว่าครึ่ง คิดเป็นร้อยละ 57.8 ปานกลางร้อยละ 42.2 เมื่อได้สอบถามถึงความสามารถในการการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากผู้นำท้องถิ่นมาสู่ประชาชน ได้รับคำตอบว่า ผู้นำท้องถิ่นมีวิธีการถ่ายทอดได้ดีแต่ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ทั้งหมดในขณะนี้ ร้อยละ 52.6 ถ่ายทอดได้ดีและสามารถนำไปปฏิบัติได้ ร้อยละ 42.2 นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนมีความกระตือรือร้นที่จะจัดให้มีการพัฒนาหมู่บ้านเพื่อให้เป็นหมู่บ้านที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังจะเห็นจากการมีนโยบายเร่งด่วนของทางราชการที่ได้ขอความร่วมมือการชี้แนะจากประชาชน หัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 26.0 ตอบว่าหน่วยราชการมีนโยบายเร่งด่วนเพื่อให้ประชาชน ได้มีการทำไร่นาสวนผสม การปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกต้นไม้ การพัฒนาท้องถิ่น เช่น การปรับปรุงถนน สร้างซ่อมแซมสะพาน การบำบัดน้ำเสีย การพัฒนาลอกคูคลองเพื่อให้น้ำเข้าถึงที่ทำนา การอนุรักษ์แหล่งน้ำ การกำจัดวัชพืช การกำจัดขยะอย่างถูกวิธี การกำจัดยุงลาย ความรู้ที่หัวหน้าครัวเรือนต้องการให้ผู้นำท้องถิ่น/หน่วยราชการมีเผยแพร่ ได้แก่ การทำเกษตรแบบผสมผสาน การกำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมี การทำปุ๋ยหมักปุ๋ยคอก การปรับปรุงบำรุงดิน สิ่งที่หัวหน้าครัวเรือนต้องการนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าประชาชนในหมู่บ้านต้องการมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง (ตารางที่ 4-15 ถึง 4-20)

ตารางที่ 4-15 แสดงการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

	จำนวน	ร้อยละ
เคยอบรม	19	19.0
ไม่เคยอบรม	81	81.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-16 แสดงผู้ริเริ่มให้มีการฝึกอบรม

	จำนวน	ร้อยละ
หน่วยงานราชการ	16	84.2
องค์กรเอกชน	3	15.8
	100	100.0

ตารางที่ 4-17 แสดงความสามารถในการนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้

	จำนวน	ร้อยละ
นำความรู้ไปใช้ได้มาก	11	57.8
นำความรู้ไปใช้ได้ปานกลาง	8	42.2
	19	100.0

ตารางที่ 4-18 แสดงความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ของผู้นำท้องถิ่น

	จำนวน	ร้อยละ
ถ่ายทอดได้ดีและสามารถนำไปปฏิบัติได้	8	42.2
ถ่ายทอดได้ดีแต่ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้	10	52.6
ถ่ายทอดความรู้ได้ดี บางอย่างนำไปปฏิบัติแล้ว	1	5.2
	19	100.0

ตารางที่ 4-19 แสดงนโยบายเร่งด่วนของทางราชการเกี่ยวกับเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีให้ต่อชุมชนในปัจจุบัน

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีนโยบาย	74	74.0
มีนโยบาย	26	26.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-20 แสดงความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่หัวหน้าครัวเรือนต้องการให้ผู้นำท้องถิ่นมาเผยแพร่

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ต้องการ	25	25.0
การทำเกษตรแบบผสมผสาน	31	31.0
การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก	13	13.0
การกำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมี	25	25.0
การปรับปรุงดิน	2	2.0
การแก้ปัญหาหน้าน้ำเสีย	1	1.0
วิธีการรักษาความสะอาดหมู่บ้าน	1	1.0
ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและอาชีพเสริม	2	2.0
	100	100.0

เมื่อได้สอบถามถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษในชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาได้อธิบายถึงลักษณะของสิ่งแวดล้อมเป็นพิษแล้ว ก็ได้รับคำตอบว่าส่วนใหญ่ ร้อยละ 64.0 ตอบว่ามีปัญหาได้แก่ ปัญหาน้ำเสีย กลิ่นเหม็น ฝุ่นละออง และปัญหาขยะ แต่ยังไม่ถึงขั้นรุนแรง ถ้าได้มีการช่วยป้องกันแก้ไข ก็คิดว่าอยู่ได้อย่างสบายไม่เดือนร้อน เพราะโรงงานที่มีที่ตั้งอยู่ไกลจากหมู่บ้านมาก แต่เมื่อมีปัญหาขึ้นมาชาวบ้านจะนำเรื่องไปปรึกษากับผู้นำท้องถิ่น (ร้อยละ 29.9) รองลงไปปรึกษากันเองในหมู่เครือญาติและเพื่อนฝูง มีส่วนน้อยที่ไปปรึกษากับทางราชการ โดยให้เหตุผลว่าไม่สะดวกนัก (ตารางที่ 4-21 ถึง 4-22)

ตารางที่ 4-21 แสดงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพิษในชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
มีปัญหา	64	64.0
ไม่มีปัญหา	36	36.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-22 แสดงผู้ที่ให้คำปรึกษาเมื่อเกิดปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน (N=100)

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้ปรึกษาใคร	27	25.2
ปรึกษากันเองในครอบครัว/ญาติ	26	24.2
ปรึกษาหารือกับเพื่อนบ้าน	14	13.1
ปรึกษาผู้นำท้องถิ่น	32	29.9
ปรึกษากับทางราชการ	8	7.6
	107	100.0

2.1.3 บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันบริเวณพื้นที่ศึกษาได้มีการจัดทำโครงการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่บ้าง ส่วนใหญ่หน่วยงานราชการเป็นผู้ริเริ่มทำและชาวบ้านได้เข้าร่วมในโครงการ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์แหล่งน้ำ การกำจัดขยะ การขุดลอกคลอง การปลูกต้นไม้ การทำไร่นาสวนผสม การกำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมี การปลูกพืชผักปลอดสารพิษ การบำบัดน้ำเสีย การอนุรักษ์นก การกำจัดผักตบชวา การแยกขยะแห้งและขยะเปียก ทำความสะอาดชุมชน และการรณรงค์ให้ ชาวบ้านเข้าใจถึงการรักษา/อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะมีขึ้น และบางแห่งมีปัญหาก็ต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วน (ร้อยละ 38.0) แต่ส่วนใหญ่ยังไม่มีปัญหา/แม้มีบ้างก็ยังอยู่ในระดับที่ไม่รุนแรงนัก ขยะนับว่าเป็นปัญหาสำคัญของครัวเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนได้เห็นความสำคัญในการจัดการขยะด้วย วิธีการจัดการขยะที่ครัวเรือนตัวอย่างปฏิบัติอยู่ ได้แก่ ผึ่งและรวบรวมเผา ร้อยละ 72.0 และให้บริการเก็บขนของทางราชการมาเก็บไป ร้อยละ 17.0 ส่วนที่เหลือใช้หลาย ๆ วิธีในการจัดการขยะ (ตารางที่ 4-23 ถึง 4-26)

ตารางที่ 4-23 แสดงการจัดทำโครงการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีการจัดทำโครงการ	58	58.0
มีการจัดทำโครงการ	42	42.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-24 แสดงผู้ริเริ่มโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

	จำนวน	ร้อยละ
ผู้นำท้องถิ่น	15	35.7
หน่วยงานราชการ	25	59.5
องค์กรเอกชน	1	2.4
ชาวบ้านร่วมกลุ่มกันจัดทำโครงการ	1	2.4
	42	100.0

ตารางที่ 4-25 แสดงความจำเป็นในการรณรงค์เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

	จำนวน	ร้อยละ
เป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน	38	38.0
ปัญหายังอยู่ในระดับที่ไม่รุนแรงมากนัก	39	39.0
ไม่มีความจำเป็นต้องแก้ไข	23	23.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-26 แสดงวิธีการกำจัดขยะในครัวเรือน

	จำนวน	ร้อยละ
ฝังและรวบรวมเผา	78	78.0
ทิ้งขยะในที่ทิ้งขยะรวมของหมู่บ้าน	2	2.0
ใช้บริการเก็บขนของทางราชการ	17	17.0
มีเตาเผาขยะ/ทำปุ๋ยหมัก	1	1.0
ทิ้งลงในบ่อขยะรวมของบ้านตัวเอง	1	1.0
เผาและทิ้งขยะในที่ทิ้งรวมของหมู่บ้าน	1	1.0
	100	100.0

นโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้นำมาสู่การปฏิบัติในชุมชนอย่างไรบ้าง เมื่อผู้ศึกษาได้สอบถามหัวหน้าครัวเรือนถึงเรื่อง ผู้นำท้องถิ่นได้มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องใดบ้างก็พบว่า มีการให้ความรู้และจัดกิจกรรมเรื่องการบำรุงรักษาหน้าดิน ร้อยละ 17.0 ผลจากการทำกิจกรรม ทำให้มีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นและดินมีความสมบูรณ์ แต่ก็มีส่วนน้อยที่ตอบว่ายังไม่เข้าใจวิธีการมากนักแต่ก็จะ

พยายามทำต่อไป การจัดกิจกรรมกำจัดวัชพืชในคูคลอง คิดเป็นร้อยละ 60.0 มีผลทำให้คลองสะอาดขึ้น น้ำหายเหม็นจากหญ้าเน่า การคมนาคมสะดวกเพราะไม่มีผักตบชวา และนำผักตบชวาไปทำปุ๋ย พอใจเรื่องผักตบชวาหมดไปมากที่สุด แต่จะต้องมีการทำต่อเนื่องเพราะวัชพืชที่อื่นจะไหลมาตาม กระแสน้ำอยู่เสมอ กิจกรรมการลอกคู คลอง ท่อระบายน้ำ ร้อยละ 44.0 ผลของการจัดกิจกรรมนี้ทำให้น้ำสะอาดขึ้นหายเหม็น น้ำไหลสะดวก คลองสะอาดขึ้น ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบาย การทำกิจกรรมทำความสะอาดชุมชน มีผลทำให้ชุมชนสะอาดน่าอยู่ ทำให้มีนิสัยรักความสะอาดได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างในการรักษาความสะอาด มีผลดีมาก แต่ก็ยังมีอยู่บ้างที่ไม่ให้ความร่วมมือ กิจกรรมกำจัดขยะมูลฝอยของชุมชน คิดเป็นร้อยละ 43.0 ทำให้ชุมชนสะอาดน่าอยู่ชาวบ้านได้ทราบถึงพิษภัยความสกปรกจากขยะที่จะเป็นบ่อเกิดของเชื้อโรค นอกจากนี้ยังมี กิจกรรมเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งจะมีกระบวนการของการณรงค์ให้ปลูกผักปลอด สารพิษ การใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมี การเกษตรโดยวิธีทางธรรมชาติ กลุ่มหัวหน้า คริวเรือนตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่งที่ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมดังกล่าว พอจะสรุปผลได้ดังนี้ ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว เป็นครอบครัวที่สามารถพึ่งตัวเองได้ มีผักปลอดสารพิษรับประทาน นำไปขายมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะเป็นที่ต้องการของตลาด การใช้ปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมีจะต้องค่อยเป็นค่อยไป ผู้นำชุมชนจะต้องให้ความรู้ถึงพิษภัย การสิ้นเปลือง มีแปลงสาธิตที่ดีโดยตัดจากบ้านตัวอย่างที่ทำแล้วได้ผลดีมาเป็นตัวอย่าง เพราะยังมีบางครัวเรือนที่ตอบว่าใช้ปุ๋ยเคมีพืชมีความเจริญเติบโตรวดเร็วเห็นได้ชัด สิ่งเหล่านี้ผู้นำท้องถิ่นจะต้องใช้ระยะเวลาเพื่อความเข้าใจและร่วมมือของประชาชนต่อไป (ตารางที่ 4-27)

ตารางที่ 4-27 แสดงการณรงค์ของผู้นำท้องถิ่นให้ครัวเรือนร่วมทำกิจกรรม

กิจกรรม	เคย	ไม่เคย
รณรงค์ให้ชาวบ้านทำการบำรุงรักษาหน้าดิน	17(17.0)	83(83.0)
กำจัดวัชพืชในคูคลอง	60(60.0)	40(40.0)
ขุดลอกคู คลอง ท่อระบายน้ำ	44(44.0)	56(56.0)
ทำความสะอาดชุมชน	49(49.0)	51(51.0)
กำจัดขยะมูลฝอยของชุมชน	43(43.0)	57(57.0)
ปลูกผักปลอดสารพิษ	48(48.0)	52(52.0)
ทำการเกษตรผสมผสาน	43(43.0)	57(57.0)
ใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมี	45(45.0)	55(55.0)
ทำการเกษตรโดยวิธีทางธรรมชาติ	50(50.0)	50(50.0)

2.1.4 บทบาทด้านการมีส่วนร่วมในชุมชน หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างร้อยละ 62.0 ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการรวมตัวของชุมชนเพื่อดูแลสิ่งแวดล้อมชุมชน มีกลุ่มต่างๆ ได้แก่กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มเงินกู้เพื่อการเกษตร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มงานสหกรณ์ ทำให้ครอบครัวที่สนใจได้เข้า

มามีบทบาทในกลุ่มต่าง ๆ เช่น การรักษาแม่น้ำลำคลอง ปลูกพืชโดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี ช่วยปลูกต้นไม้ในชุมชน เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านในการรวมกลุ่มทางการเกษตร และเป็นผู้ริเริ่มโครงการต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การทิ้งขยะให้เป็นที่ ดูแลบ้านเรือนให้สะอาด สิ่งเหล่านี้นับเป็นการร่วมมือกันเพื่อปกป้องแก้ไขสิ่งแวดล้อมด้วย (ตารางที่ 4-28 ถึง 4-30) ผู้นำชุมชนจะรับนโยบายจากทางอำเภอโดยนายอำเภอ/พัฒนากรอำเภอเพื่อจัดทำแผนงาน/โครงการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อได้สอบถามผู้นำชุมชนในประเด็นคำถามที่ว่าได้เข้าไปมีส่วนร่วมหรือไม่ พบว่ามีหัวหน้าครัวเรือนเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับทราบเรื่องแผนงานฯ ในหมู่บ้านอยู่ด้วย แผนงานดังกล่าว ได้แก่ โครงการเกษตรผสมผสาน โครงการปลูกผักปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยหมัก โครงการปลูกต้นไม้ริมทางและที่ว่าง การขุดลอกคูคลอง กลุ่มแม่บ้านมะขามแก้ว น้ำพริกเผา และดอกไม้จันทร์ นอกจากนี้มีการทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน หัวหน้า ครัวเรือนที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมรับทราบโครงการมีความพึงพอใจกับโครงการต่าง ๆ แต่มีผู้ที่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนฯ ได้ให้เหตุผลว่า ไม่มีเวลา ไม่สนใจ ไม่มีความรู้ และผู้ที่รวมกลุ่มได้ดีจะเป็นกลุ่มคนที่เป็นผู้ใหญ่ กลุ่มแม่บ้านซึ่งมีกิจกรรมในชุมชนอยู่แล้ว(ตารางที่ 4-31) การมีกลุ่มต่าง ๆ ร่วมกันทำกิจกรรมในชุมชน ผู้นำชุมชนมีส่วนได้เข้าไปชักชวนแนะนำให้ชาวบ้านมา รวมกลุ่มกันหรือไม่ หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างเกือบครึ่ง (ร้อยละ 49) ที่ตอบว่า เคยได้รับการ ชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม และมีส่วนร่วมงานในชุมชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การขอให้ เสียสละกำลังแรงงานร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 51.0 การเข้าร่วมประชุม สัมมนาเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 21.0 เป็นผู้ประสานงานระหว่าง ชาวบ้านกับภาครัฐและเอกชน ร้อยละ 17.0 สนับสนุนปัจจัยเพื่อให้เป็นทุนทรัพย์ในการจัดทำโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 16.0 เป็นผู้ จัดทำสื่อในการเผยแพร่ความรู้ ช่วยเสนอแนวคิดในการจัดทำแผนงาน เป็นต้น (ตารางที่ 4-32 ถึง 4-34)

ตารางที่ 4-28 แสดงการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
เป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กร	62	62.0
ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือองค์กรใด	38	38.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-29 แสดงการรวมตัวของชุมชนเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

	จำนวน	ร้อยละ
มีการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหา	37	37.0
ไม่มีการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหา	63	63.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-30 แสดงการมีส่วนร่วมเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
(N=100)

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ค่อยมีส่วนร่วม	32	30.8
รักษาแม่น้ำลำคลอง	16	15.4
ปลูกพืชโดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี	11	10.6
ทิ้งขยะให้เป็นที่	13	12.5
ดูแลบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย	17	16.3
เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน	12	11.5
ช่วยปลูกต้นไม้ในชุมชน	2	1.9
เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน	1	1.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-31 แสดงการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในการจัดทำแผนงานหรือโครงการ
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
มีส่วนร่วมในการจัดทำแผน	11	11.0
ไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำแผน	89	89.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-32 แสดงการชักชวนของผู้นำท้องถิ่นให้ประชาชนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม
สิ่งแวดล้อมชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
เคยชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม	49	49.0
ไม่เคยชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม	51	51.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-33 แสดงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ชุมชนของหัวหน้าครัวเรือน

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีส่วนร่วม	21	21.0
มีส่วนร่วมปานกลาง	61	61.0
มีส่วนร่วมอย่างมาก	18	18.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-34 แสดงการเข้าร่วมและให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหัวหน้าครัวเรือน

	จำนวน	ร้อยละ
ประชุม สัมมนา เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา	21(21.0)	79(79.0)
เสนอความคิดเห็นในการจัดทำแผนงาน โครงการฯ	8(8.0)	92(92.0)
ทำสื่อเพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับเพื่อนบ้าน	7(7.0)	93(93.0)
เป็นผู้แทนในการเผยแพร่ความรู้ภายในท้องถิ่น	12(12.0)	88(88.0)
เสียสละกำลังแรงงาน เพื่อทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม	51(51.0)	49(49.0)
สนับสนุนปัจจัยเพื่อใช้เป็นทุนในการจัดทำโครงการต่าง ๆ	16(16.0)	84(84.0)
เป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐและเอกชน	17(17.0)	83(83.0)

2.1.5 บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เมื่อได้สอบถามหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างเรื่องในชุมชนมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้ได้ประโยชน์สูงสุดและเกิดการทำลายน้อยที่สุดเพียงใด คำตอบที่ได้รับพบว่า หัวหน้าครัวเรือนเกินกว่าครึ่ง(ร้อยละ 58.0)ตอบว่ายังใช้อย่างไม่ถูกต้องและต้องการให้มีผู้แนะนำเพื่อการปรับปรุงแก้ไข รองลงไปตอบว่าใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้วและคิดว่าไม่ต้องแก้ไขเพราะทำกันเองได้ ร้อยละ 32.0 และไม่สามารถบอกได้ว่าชุมชนใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าหรือไม่ (ร้อยละ 10.0) บางส่วนของพื้นที่ศึกษามีการทำไร่นาสวนผสม ตามแนวพระราชดำริอยู่บ้าง ผู้ศึกษาได้สอบถามถึงการรับรู้โครงการพระราชดำริเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมของหัวหน้าครัวเรือนและคนในครอบครัว พบว่าส่วนใหญ่ทราบมาจากสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ คิดเป็นร้อยละ 60.0 นอกจากนั้นได้ทราบจากหน่วยราชการ จากผู้นำท้องถิ่น คิดเป็นร้อยละ 31.4 จากการรับทราบโครงการไร่นาสวนผสมตามโครงการพระราชดำริ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 32.0 ส่วนหนึ่งมีอาชีพเกษตรกรรมมาก่อนลักษณะการทำเกษตรเป็นไร่สวนผสมอยู่แล้ว คือมีนาข้าว มีบ่อน้ำมีการเลี้ยงปลา มีพืชผักสวนครัว และมีบางส่วนของครัวเรือนที่ได้ประกอบการเกษตรตามโครงการพระราชดำริ นอกจากนั้นยังมีครัวเรือนที่ยังไม่ได้ทำขณะนี้แต่คิดว่าอนาคตจะทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างแน่นอน โดยให้เหตุผลว่าจะมีให้ครอบครัวพออยู่พอกิน ลดค่าใช้จ่ายประจำวันเรื่องอาหารไปได้มาก เมื่อได้สอบถามหัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างเกี่ยวกับผู้นำชุมชนได้มีการรณรงค์/สนับสนุน ให้เกษตรกรในชุมชนประกอบการเกษตรกรรมโดยวิธีทางธรรมชาติเพื่อเป็นการลดการใช้สารเคมีเพียงใด พบว่าผู้นำชุมชนมีการสนับสนุนให้ประชาชนในหมู่บ้านได้ลดปริมาณการใช้สารเคมีในการทำเกษตร โดยได้ให้ความรู้เรื่องพิษภัยของสารเคมีที่จะมีอันตรายต่อร่างกาย นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการอบรมทำเกษตรโดยวิธีทางธรรมชาติ เช่น การทำดิน การทำฮอร์โมนจากพืช การทำปุ๋ยหมัก ดินสำหรับปลูกต้นไม้ และขอความร่วมมือจากชาวบ้านด้วยวิธีการให้ชาวบ้านช่วยกันใช้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นเพื่อการแปรรูปทางการเกษตรจากวัตถุดิบที่มีอยู่ ซึ่งก็ได้

รับความร่วมมือจากชาวบ้านเช่นกัน แม้ว่าขณะนี้จะมีไม่มากนัก (ร้อยละ 36.0) แต่กำลังมีการขยายผลผลิต ชักชวนชาวบ้านให้มาร่วมกลุ่มกันมากขึ้น เพราะผลิตภัณฑ์ที่นำออกมาจำหน่ายเป็นที่น่าพอใจกับผู้บริโภค ผลิตผลจากกลุ่มเกษตรกรในชุมชน ได้แก่ น้ำดื่มเพื่อสุขภาพ น้ำยาล้างจาน น้ำยาสระผม ยาหม่อง และอื่น ๆ มีหลายชนิดที่ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันทำเพื่อจัดจำหน่าย เป็นทางเลือกหนึ่งของครัวเรือนที่ว่างจากการประกอบอาชีพประจำ ทำเพื่อเป็นรายได้สำหรับครอบครัว (ตารางที่ 4-35 ถึง 4-42)

ตารางที่ 4-35 แสดงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าในชุมชน

	จำนวน	ร้อยละ
ใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้วไม่ต้องแก้ไข	32	32.0
ยังใช้อย่างไม่ถูกต้องและต้องมีการปรับปรุงแก้ไข	58	58.0
ไม่สามารถบอกได้ว่าชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือไม่	10	10.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-36 แสดงการรับรู้โครงการพระราชดำริเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสม

	จำนวน	ร้อยละ
ด้วยตนเอง	8	6.8
หน่วยงานราชการ	25	21.2
ผู้นำท้องถิ่น	12	10.2
หนังสือพิมพ์ , โทรทัศน์ , วิทยุ	71	60.1
เพื่อนบ้านและคนจากหมู่บ้านอื่นคุยให้ฟัง	2	1.7
	118	100.0

ตารางที่ 4-37 แสดงการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบไร่นาสวนผสมตามโครงการพระราชดำริ

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม	68	68.0
ประกอบการเกษตรแต่ไม่ได้ทำไร่นาสวนผสม	11	11.0
ประกอบการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม	11	11.0
ปัจจุบันยังไม่ได้ทำแต่ในอนาคตคิดว่าจะทำ	10	10.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-38 แสดงการประกอบเกษตรกรรมโดยวิธีทางธรรมชาติเพื่อลดปริมาณการใช้สารเคมี

	จำนวน	ร้อยละ
ให้การสนับสนุน	59	59.0
ไม่ได้ให้การสนับสนุน	41	41.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-39 แสดงการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร

	จำนวน	ร้อยละ
มีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร	36	36.0
ไม่มีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร	64	64.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-40 แสดงผลิตผลแปรรูปที่ได้จากการเกษตรกรรม (N=36)

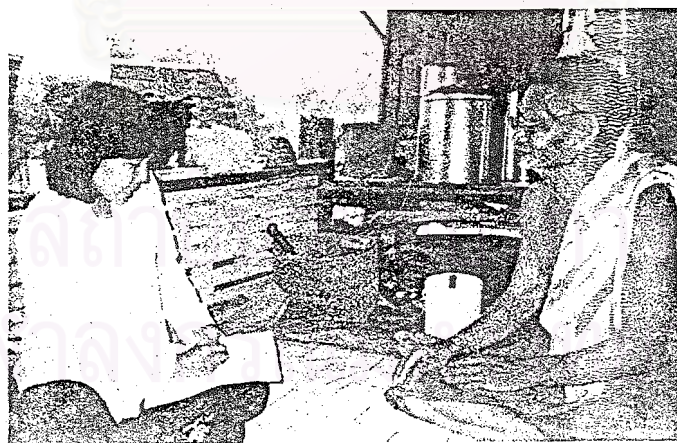
	จำนวน	ร้อยละ
น้ำยาล้างจาน	4	6.2
ยาสระผม	13	20.0
ไวน์ผลไม้	1	1.5
น้ำเพื่อสุขภาพ	12	18.5
ยาหม่อง	8	12.3
กล้วยฉาบ, กล้วยเชื่อม, กล้วยตาก	9	13.8
ผลไม้(กวน, ตอง, แห้วต้ม)	13	20.0
พริกแกง	2	3.1
หน่อไม้ต้ม	1	1.5
ชาตะไคร้, กระจับตากแห้ง	2	3.1
	65	100.0

ตารางที่ 4-41 แสดงการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ภายในครัวเรือน

	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร	79	79.0
แปรรูปผลิตผลทางการเกษตร	19	19.0
ปัจจุบันไม่มีการแปรรูปแต่ในอนาคตอาจทำ	2	2.0
	100	100.0

ตารางที่ 4-42 แสดงการเข้าร่วมอบรมการทำเกษตรโดยวิธีทางธรรมชาติ เช่น
การทำดิน การทำฮอร์โมน การทำปุ๋ย

	จำนวน	ร้อยละ
เคยไปอบรมและได้นำวิธีดังกล่าวมาใช้	13	13.0
เคยไปอบรมแต่ไม่ได้นำวิธีดังกล่าวมาใช้	9	9.0
ไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรม	75	75.0
อื่น ๆ ระบุ/ให้ลูกหลานที่บ้านไปอบรมแทน	3	3.0
	100	100.0

บทบาทของผู้นำท้องถิ่นต่อชุมชน

รูปที่ 4-6

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2 การศึกษาระดับผู้นำท้องถิ่น ผู้ศึกษาใช้วิธีสัมภาษณ์เจาะลึกผู้นำท้องถิ่น ทั้งผู้นำท้องถิ่นที่เป็นทางราชการแต่งตั้ง และผู้นำท้องถิ่นที่ไม่เป็นทางการแต่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือยกย่องในชุมชน ผู้ศึกษาได้ทำความเข้าใจกับผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ว่ามีลักษณะอย่างไร การอนุรักษ์ การฟื้นฟู เพื่อให้มีการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การทนุบำรุง การสนใจ ดูแล สิ่งแวดล้อมเพื่อลดปัญหามลพิษ และเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในชุมชนและยกตัวอย่างโครงการที่น่าสนใจนำมาพูดคุยกัน

2.2.1 พื้นที่ตำบลบ้านหลวง ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์พูดคุยกับผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นทางการ รวม 12 คน และผู้นำไม่เป็นทางการ รวม 1 คน เมื่อสอบถามถึงการ ติดตามข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นมีการติดตามอยู่เสมอ แหล่งข่าวที่สำคัญได้แก่ โทรทัศน์ การแจ้งข่าว/การประชุมผู้นำท้องถิ่น ที่ทางอำเภอจัดขึ้นแม้จะเป็นการประชุมเรื่องอื่น ๆ ก็จะมีเรื่องของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมมาแจ้งให้ทราบอยู่เสมอ

1) ปัญหาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน น้ำเน่าเสียเป็นปัญหาลำดับต้น ๆ ของปัญหา สิ่งแวดล้อม น้ำเน่าเสียมีสาเหตุสำคัญมาจากผักตบชวาที่ถูกกำจัดไปไม่หมดทำให้เกิดรากเน่า แม่น้ำทางอำเภอได้เข้ามาช่วยเหลือ และชาวบ้านใช้วิธีรวบรวมทั้งกำลังแรงงานและเงินเป็นค่าใช้จ่าย ช่วยกันกำจัดผักตบชวา แต่ก็มีบางบ้านที่ขี้เกียจกำจัดผักตบชวา ทำให้เพิ่มปัญหามากขึ้นซึ่งผู้นำท้องถิ่นก็ได้ไปให้ความรู้ทำความเข้าใจถึงพิษภัยของยาม่าหญ้าชนิดต่าง ๆ อีก ปัญหาขยะ มีอยู่บ้าง เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับชีวิตประจำวันของคนแต่ก็มีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นเพราะชาวบ้านทิ้งขยะไม่เป็นที่ ขยะเศษอาหารในครัวเรือน ผู้นำชุมชนพยายาม พูดคุยกับชาวบ้านอยู่แล้ว ส่วนแนวทางการแก้ไข ก็จะทำเตาเผาขยะที่ชาวบ้านพอจะหาทำได้ด้วยการนำถังส้วมมาดัดแปลงมีเตาเผา และแนะนำให้ชุดบ่อฝังกลบ ปัญหาเรื่องคุณภาพดินเสื่อมโทรม เกษตรตำบลได้ออกแนะนำให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยมานาโรยหน้าดิน เพื่อปรับสภาพดิน และลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาม่าแมลง/ บำรุงดินด้วยการปลูกพืชตระกูลถั่ว/ใช้ปุ๋ยหมัก และแนะนำให้ใช้สารเคมีในการเกษตรเท่าที่จำเป็น ให้พยายามใช้วิธีทางธรรมชาติ แล้วลดจำนวนสารเคมีให้น้อยลง

2) บทบาทของผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่รับนโยบายจากทางอำเภอ นำมาเป็นแผนปฏิบัติในชุมชน แต่การจะทำโครงการต่าง ๆ ในชุมชนก็ต้องขอความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นสำคัญ ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อให้โครงการต่าง ๆ สอดคล้องไปกับนโยบายของรัฐจึงเป็นเรื่องน่าสนใจไม่น้อย ดังนั้นผู้นำท้องถิ่นของตำบลบ้านหลวง ได้ใช้หลาย ๆ วิธีที่พยายามให้ชาวบ้านรับรู้ ร่วมมือ ช่วยกัน วิธีที่ผู้นำท้องถิ่นใช้อยู่เสมอ คือการหาโอกาสพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน จัดอบรมประชาชนในหมู่บ้านโดยมีระยะเวลา มีการชักชวนให้ชาวบ้านมาเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ไม่เฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม แต่ในทุกโครงการจะมีการสอดแทรกการรักษาสิ่งแวดล้อมเสมอ นอกจากนั้นได้ทำตนเป็นตัวอย่างเพื่อชาวบ้านเห็นผลดีจะได้ทำตาม และเป็นแกนนำในการรวมกลุ่มชาวบ้านให้ทำสวนผักปลอดสารพิษ และหาตลาดให้

ผู้นำท้องถิ่นได้รับทราบนโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากทางอำเภอ ได้แก่ โครงการทำไร่นาสวนผสม/ปลูกผักปลอดสารพิษ/พัฒนาแหล่งน้ำ โครงการทำปุ๋ยธรรมชาติโดยใช้ผักตบชวา การกำจัดผักตบชวา โครงการเกษตรยั่งยืน การปลูกต้นไม้ การดูแลแม่น้ำลำคลอง โรงเรียนชาวพระราชทาน

ในฐานะที่เป็นผู้นำท้องถิ่น เมื่อรณรงค์ให้ชาวบ้านดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในทางปฏิบัติกับชาวบ้านหรือไม่ พบว่า ผู้นำท้องถิ่นเกือบทั้งหมดได้เป็นผู้นำในทางปฏิบัติด้วย เช่น เป็นผู้นำในการกำจัดผักตบชวาในชุมชน เข้ากลุ่มเกษตรกรของหมู่บ้าน รณรงค์ให้มีการจัดการขยะอย่างถูกต้อง ทำไร่นาสวนผสม ช่วยพัฒนาแหล่งน้ำ แนวคิดต่าง ๆ ได้มาจากหน่วยราชการและชาวบ้านช่วยกันคิดและจัดทำโครงการ โดยเฉพาะอาจารย์อุดม กลีบมาลัย เป็นอาจารย์โรงเรียนจุฬาราชบุรีวิทยา อาจารย์อุดมและครอบครัวได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเกษตร ปลูกผักปลอดสารพิษ ทำดินผสม และได้ให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำสำหรับผู้สนใจด้วย โครงการต่าง ๆ ของชุมชนได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ อบต. และเอกชน ได้แก่ โรงงานแพน รวมทั้งบุคคลที่แสดงความหวังดีช่วยเหลือทั้งทุนทรัพย์และให้คำปรึกษาในปัญหาต่าง ๆ เช่น มีโรงเรียนพระราชทานตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านหลวง ได้มาจากงพระราชทาน ที่มีผู้ดูแลแล้วแต่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ โดยมี พันเอกมนัส คล้ายมณี เป็นผู้เข้ามาดูแลประสานงานโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวในพื้นที่ รับผิดชอบเข้าโรงเรียนเพื่อแปรรูปขาย และส่งเสริมแรงงานท้องถิ่น โครงการดังกล่าวเริ่มดำเนินการปี 2541 (ข้อมูลจาก พัฒนาการตำบลบ้านหลวง) นอกจากนี้ยังมีโครงการต่าง ๆ ที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมกันดำเนินการ ซึ่งโครงการได้นำมาซึ่งประโยชน์ของท้องถิ่น เช่น โครงการทำปุ๋ย เป็นโครงการที่ลดต้นทุนในการผลิต ปลูกผักปลอดสารพิษไว้รับประทานในครัวเรือน และถ้ามีมากก็นำไปจำหน่ายที่โรงงานแพน การนำผักตบชวามาขึ้นทำให้คลองสะอาด มีน้ำใช้ และเป็นเส้นทางคมนาคม ผักตบชวามานำมาทำปุ๋ยหมัก

เมื่อได้ขอให้ผู้นำท้องถิ่นแสดงความคิดเห็นเปรียบเทียบความเป็นอยู่ของชาวบ้านก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ กับหลังเข้าร่วมโครงการ พอจะสรุปได้ว่า ชาวบ้านเข้าใจประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการที่ตนเองเข้าไปมีส่วนร่วม เพราะสามารถนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน เกิดแนวคิดในการคิดทำงานที่เกี่ยวข้องกันมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดคือ มีการทำไร่นาสวนผสม ทำปุ๋ยหมักใช้เอง บริเวณบ้านเรือนสะอาดเป็นระเบียบขึ้น ผักตบชวาในคลองลดน้อยลง มีผู้ที่ใส่ใจในปัญหาของชุมชนมากขึ้น

นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ผู้นำท้องถิ่นได้ รับทราบมาจากหน่วยงานราชการ นำไปชี้แจงให้ชาวบ้านเพื่อร่วมมือกัน ส่วนใหญ่ตอบว่านำมาปฏิบัติในชุมชนของตนเองได้ เพราะเป็นแนวทางที่ดีจะทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังได้นำความรู้ที่ได้จากภาครัฐบาลมาเผยแพร่ให้ชาวบ้านและมีนักวิชาการที่มีความรู้เฉพาะมาช่วยกันด้วย ผู้นำท้องถิ่นได้ให้ความรู้กับชาวบ้านอยู่เสมอเมื่อมีโอกาส ไม่เฉพาะช่วงที่จัดอบรมเท่านั้น นอกจากนี้ก็ได้เคยนำชาวบ้านไปศึกษาดูงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย โดยให้เหตุผลว่าอาจจะทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดริเริ่มขึ้นเองและให้ความร่วมมือ

มากขึ้น และผลที่ได้รับคือทำให้ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นต่อความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ และนำสิ่งที่ดีมีประโยชน์มาปรับปรุงการประกอบอาชีพ หรือสามารถนำความรู้ที่ได้มาประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มพูนรายได้ของครอบครัว

การจัดทำแผนงานโครงการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน ผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่มีส่วนเข้าไปร่วมเสนอข้อคิดเห็นในการจัดทำโครงการด้วย โดยได้รับรวบรวมข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชนไปเสนอด้วย ก่อนเริ่มทำโครงการจะมีการนัดประชุมชาวบ้านเพื่อวางแผนเสนอไปอำเภอเสียก่อน เช่น การทำแผนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การทำปุ๋ยหมัก การปลูกผักปลอดสารพิษ ทำไร่นาสวนผสม กำจัดผักตบชวา เป็นต้น

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดำเนินการโดยรัฐบาล มีข้อดี ข้อเสียอย่างไร ผู้นำท้องถิ่น ได้สรุปประเด็นถึงข้อดี การทำงานของรัฐสามารถทำได้เร็วกว่า เรียบร้อยดีกว่า เนื่องจากรัฐมีเครื่องมือ มีงบประมาณมาให้ มีการพัฒนาชุมชนที่นำโดยผู้มีความรู้ตามสาขามาให้ข้อมูลได้ ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้เพื่อนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง เป็นโครงการของรัฐ ชาวบ้านมักจะให้ความสนใจดีกว่าการจัดทำกันเอง ส่วนข้อเสีย โครงการบางโครงการปฏิบัติไม่ได้ เช่น การไม่ใช้สารเคมีในนาข้าว ผลผลิตออกมาบางครั้งล้นตลาด รัฐบาลไม่สามารถจัดตลาดให้ได้ในทันที การทำโครงการไม่ต่อเนื่อง แต่ถ้าเป็นโครงการที่ชาวบ้านในหมู่บ้านได้ร่วมกันจัดทำขึ้นมาทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังผู้ที่เข้าร่วมโครงการรู้สึกว่าเป็นหน้าที่รับผิดชอบ ร่วมกันคิดร่วมกันทำ เป็นโครงการที่ชาวบ้านพอใจทำ แก้ปัญหาในหมู่บ้านได้ โดยเฉพาะปัญหาเฉพาะหน้า สำหรับข้อเสีย มีอยู่บ้างเช่น ความคิดเห็นไม่ตรงกัน มีปัญหาท้อแท้ใจ คิดแก้ไข ทำไม่สม่ำเสมอ งบประมาณไม่มี เป็นต้น ผู้นำท้องถิ่นได้ตระหนักให้ชาวบ้านจัดทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 4-43 แสดงกิจกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นได้ตระหนักให้กับชาวบ้านในชุมชน

ประเภทของกิจกรรม	ผู้นำท้องถิ่นในชุมชน	
	เคยร่วมกิจกรรม (ราย)	ไม่เคยร่วมกิจกรรม (ราย)
- ทำความสะอาดชุมชน	13	-
- กำจัดขยะมูลฝอย	11	2
- กำจัดผักตบชวาในคูคลอง	12	1
- ขุดลอก คูคลอง ท่อน้ำ	7	6
- ใช้ปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี	8	5
- ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ	9	4
- ทำไร่นาสวนผสมเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม	8	5
* บำรุงด้วยพืช ทำปุ๋ยชีวภาพ เพิ่มจุลินทรีย์ในแปลงผัก ช่วยจัดหาโอ่งน้ำ และส้วมซึมให้	*1	12

* อาจารย์อุดม กลีบมาลัย เป็นผู้นำท้องถิ่นที่ชาวบ้านให้ความนับถือได้เป็นผู้จัดกิจกรรมดังกล่าวและขยายผล/แนะนำ ให้ชาวบ้านนำไปใช้กิจกรรมของครัวเรือนต่อไป

อีกบทบาทหนึ่งของผู้นำท้องถิ่น ได้แก่การเป็นผู้นำในการแปรรูปผลผลิตเพื่อนำออกสู่ตลาด ปัจจุบันชุมชนตำบลบ้านหลวง หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 6 ได้มีกลุ่มชาวบ้านรวมตัวกันจัดทำผลผลิตจากวัสดุในท้องถิ่น เช่นทำน้ำยาสระผม ยาหม่อง สามารถนำออกจำหน่ายได้แล้ว ผู้เข้ามาช่วยเหลือแนะนำในเรื่องของการแปรรูปผลผลิต ได้แก่ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล รัตนโกสินทร์ พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอบต. อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีวี เมื่อได้สอบถามโดยสรุปเกี่ยวกับเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้องคุ้มค่าและได้ประโยชน์สูงสุดและเกิดการทำลายน้อยที่สุดนั้น ผู้นำชุมชนมีความเห็นอย่างไร ผู้ศึกษาได้รับคำตอบว่า ในความคิดและประสบการณ์ของผู้นำชุมชนแล้วคิดว่ายังใช้ไม่ค่อยถูกต้องนักคงต้องมีการให้ความรู้ปรับปรุงแก้ไขกันต่อไป และผลจากการรณรงค์ ทำให้มีการร่วมมือกันจัดทำโครงการต่าง ๆ ของชุมชน ผู้นำท้องถิ่นพอสรุปเชิงเปรียบเทียบ ตลอดจนนโยบายที่ได้รับจากหน่วยงานราชการถึงผลดี ผลเสีย ดังนี้ (ตารางที่ 4-44)

ตารางที่ 4-44 เปรียบเทียบผลดี ผลเสียของการนำนโยบายรัฐมาปฏิบัติในตำบลบ้านหลวง

ข้อดี	ข้อเสีย
<ul style="list-style-type: none"> -ทำให้ประชาชนทราบว่าปัจจัยหลักของการจัดการสิ่งแวดล้อมชาวบ้านจะต้องเข้ามาร่วมกันคิดร่วมกันทำ -การทำงานของมีระเบียบ ทำให้ทำงานได้รวดเร็ว -มีการพัฒนาชุมชน -ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ที่ถูกต้องเพราะมีการอบรม ให้ความรู้โดยนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง -เป็นโครงการของรัฐชาวบ้านจะให้ความสนใจดีกว่าการจัดกันเอง -โครงการปลูกผักปลอดสารพิษเป็นโครงการที่มีผลดี 	<ul style="list-style-type: none"> -การทำโครงการของรัฐไม่ต่อเนื่อง -บางโครงการไม่สามารถปฏิบัติได้ เช่นการไม่ให้สารเคมีในนาข้าว -ทำตามนโยบายผลผลิตมีมากไม่มีตลาดรองรับ

2.2.2 พื้นที่ตำบลสามตุ่ม ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์พูดคุยกับผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นทางการ รวม 16 คน และผู้นำไม่เป็นทางการ รวม 3 คน รวม 19 คน เมื่อสอบถามถึงการติดตามข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นทั้งหมดมีการติดตามอยู่เสมอ แหล่งข่าวที่สำคัญได้แก่ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ การแจ้งข่าว/การประชุม ผู้นำท้องถิ่น ที่ทางอำเภอจัดขึ้นแม้จะเป็นการประชุมเรื่องอื่น ๆ ก็จะมีเรื่องของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมมาแจ้งให้ทราบอยู่เสมอ

1) ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นปัญหาน้ำเสียเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ในพื้นที่ศึกษาทั้งนี้เพราะลักษณะภูมิประเทศ มีคลองต่อเนื่องกัน ได้แก่คลองขนมจีน คลองพลับพลึง เมื่อเกิดน้ำเน่าเสียก็จะไหลไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียงได้ สาเหตุสำคัญของปัญหา ผักตบชวาเน่า ขาวเน่า ปล่อยน้ำเสียจากนาลงสู่คลอง วิธีการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ขอเรือตัดผักตบชวาจากทางราชการ ห้ามเกษตรกรปล่อยน้ำจากนาลงคลอง ลดการใช้ปุ๋ยเคมี แนะนำให้ใช้วิธีทางธรรมชาติ และให้ทางราชการมาให้คำแนะนำเกษตรกร นอกจากนี้ขอให้ชลประทานเปิดประตูทางเหนือไล่เน่าเสีย

ขณะในชุมชน แม้ยังไม่ปรากฏปัญหามากนักแต่ผู้นำท้องถิ่นได้คาดการณ์ว่าควรจะมีการป้องกัน บอกกล่าวให้ชาวบ้านเข้าใจถึงวิธีการจัดการขยะอย่างถูกวิธี ไม่ทิ้งขยะลงคลอง/ลำน้ำ การคัดแยก ขยะ มีถังรองรับขยะ การกำจัดโดยการฝังกลบ เผาอย่างถูกวิธี ปัญหาคุณภาพดินเสื่อมโทรม เนื่องจากการปลูกพืชทำการเกษตรบางช่วงของการเพาะปลูกต้องมีการปรับปรุงดิน ผู้นำชุมชน ที่ได้รับความรู้จากการอบรมที่ทางราชการจัดขึ้นได้มาให้ความแนะนำโดยใช้วิธีธรรมชาติ เช่น ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก กับการทำนา/ปลูกผัก เป็นต้น ปัญหากลิ่นเหม็นจากโรงงานผลิตกระดาษที่อยู่ใน ตำบลใกล้เคียง ส่งกลิ่นเหม็นมีอยู่บ้าง ผู้นำท้องถิ่นเคยไปร้องเรียนที่อำเภอ แต่ยังไม่ได้รับการ แก้ไข ยังมีกลิ่นเหม็นอยู่ นโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อม ทางอำเภอเสนา ได้มีการจัดประชุมผู้นำ ชุมชน เพื่อชี้แจงเรื่องการดูแลสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน และมีการอบรมที่โรงเรียนสาธิตวิทยานโยบายหลักจากหน่วยงานที่ต้องการให้ผู้นำท้องถิ่น ตำบลสามตุ่ม นำไปปฏิบัติในหมู่บ้าน ได้แก่ การกำจัดผักตบชวา ช่วยกันดูแลแม่น้ำลำคลอง การทำไร่นาสวนผสม

ผู้นำท้องถิ่นของตำบลสามตุ่มทั้งหมด ที่ผู้ศึกษาได้พูดคุยสัมภาษณ์มา เป็นผู้นำ ท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมกับกลุ่มชาวบ้านในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การกำจัด ผักตบชวา รมรงค์เรื่องกำจัดขยะและการจัดการขยะอย่างถูกวิธี ช่วยกันพัฒนาแม่น้ำลำคลอง ร่วมกันจัดโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว นอกจากการเข้าร่วมกิจกรรมกับ ชาวบ้านแล้วผู้นำท้องถิ่น ยังมีการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากการอบรมของทางราชการ หน่วยงาน เอกชน การไปดูงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มาถ่ายทอดให้ชาวบ้านได้รับรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การ พูดคุย/มีสัมพันธภาพที่ดีกับชาวบ้านชวนคุยที่มีเนื้อหาสอดแทรกเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมไป เรื่อย ๆ ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ แต่ทุกโครงการจะมีเรื่องเกี่ยวข้องกับการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ ผู้นำท้องถิ่นมีการทำกิจกรรมในครอบครัว เกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อม เมื่อชาวบ้านเห็นผลก็จะทำตาม จัดอบรมในหมู่บ้านให้บ้างโดยมี ระยะเวลา 1-2 วัน

แนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ผู้นำท้องถิ่นได้มาจากหน่วยงานราชการที่ไปรับการอบรม และนำมาผนวกกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน รับฟังความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะจากชาวบ้าน และนำมา รวบรวมขยายผลนำไปใช้ต่อไป ปกติชาวบ้านได้รับความสนับสนุนค่อนข้างดีจากพัฒนากรที่ได้ ความเอาใจใส่ดูแลชาวบ้าน แม้จะมีปัญหาอยู่บ้างเพราะชาวบ้านบางส่วนไม่ยอมเสียสละเวลา ชุมชนยังมองไม่เห็นความสำคัญ ไม่มีจิตสำนึกการเสียสละเพื่อส่วนร่วม บางคนมีแนวคิดดีแต่ยัง ขาดการปฏิบัติ ซึ่งคงต้องค่อย ๆ ทำความเข้าใจและแก้ไขต่อไป กิจกรรมที่ผู้นำชุมชนได้เคย รมรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชน มีหลายกิจกรรมด้วยกัน (ตารางที่ 4-45)

ตารางที่ 4-45 แสดงกิจกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นได้รณรงค์ให้กับชาวบ้านในชุมชน

ประเภทของกิจกรรม	ผู้นำท้องถิ่นในชุมชน	
	เข้าร่วมกิจกรรม (ราย)	ไม่เข้าร่วมกิจกรรม (ราย)
ทำความสะอาดชุมชน	19	-
กำจัดขยะในชุมชน	17	1
กำจัดผักตบชวา	18	-
ขุดลอกคูคลองระบายน้ำ	15	2
ใช้ปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี	10	7
ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ	14	4
ทำไร่นาสวนผสมเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม	11	5

ผลจากการรณรงค์ ทำให้มีการร่วมมือกันจัดทำโครงการต่าง ๆ ของชุมชน ผู้นำท้องถิ่นพอสรุปได้ว่าจะได้รับประโยชน์อย่างไรบ้าง พบว่าทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ เกี่ยวกับเรื่อง การรักษาสิ่งแวดล้อมและนำมาปฏิบัติในครัวเรือนของตนเอง นำความรู้และแนวความคิด ตลอดจนนโยบายที่ได้รับจากทางอำเภอมาคุยกันถึงผลดี ผลเสีย วิธีการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ให้อบต. รับรู้ และขอความร่วมมือในการดูแลสิ่งแวดล้อมชุมชน นอกจากนี้ผลจากการปฏิบัติ เช่น การกำจัดผักตบชวา การทำให้คูคลองสะอาด ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น มีการระบายน้ำที่ดี ทำให้น้ำสะอาด น้ำเพื่อการเกษตรสมบูรณ์ขึ้น การจัดการขยะทำได้ถูกวิธีมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชน น่าอยู่อาศัย มีการดูแลสอดส่องปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่นมั่นใจว่าได้นำนโยบาย เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของรัฐมาปฏิบัติในชุมชนได้ เพราะเห็น ด้วยกับนโยบายว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องควรปฏิบัติ และเป็นหน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นด้วย ประกอบกับ อบต. ชาวบ้าน ชุมชนร่วมมือกันอย่างจริงจัง และโดยส่วนตัวแล้วผู้นำท้องถิ่นที่เข้าร่วมโครงการ เป็นผู้ดำเนินชีวิตเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมเพื่อสังคมอยู่แล้ว และขอแสดงความ คิดเห็นว่ารัฐบาลต้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง/ต่อเนื่องมีนักวิชาการให้ความรู้เสมอ จะทำให้ชาวบ้านกระตือรือร้น สนใจที่จะทำต่อ เพราะปัจจุบันชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น หน่วยราชการ เช่น พัฒนาการ ททท. กศน. มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงานโครงการเกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ช่วยดูแลเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวตาม ธรรมชาติ อบต. มีการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อวางแผนพัฒนาตำบล ผู้นำท้องถิ่นมีผลสรุปและเปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของนโยบายรัฐที่นำมาปฏิบัติในตำบลสามตุ่ม ดังนี้ (ตารางที่ 4-46)

ตารางที่ 4-46 เปรียบเทียบผลดี ผลเสียของการนำนโยบายรัฐมาปฏิบัติในตำบลสามตุ่ม

ข้อดี	ข้อเสีย
<ul style="list-style-type: none"> - ทางราชการได้ลงมาดูแลในท้องถิ่น - ทำให้ประชาชนได้รับความสะดวกมากขึ้น - รัฐได้จัดโครงการอบรมมาโดยนักวิชาที่มีความรู้ - รัฐดูแลช่วยเหลือและให้ความสำคัญกับท้องถิ่น - ประชาชนยังคิดว่าการชี้แนะจากราชการยังน่าเชื่อถือทำให้ประชาชนรู้สึกว่ามีการทำงานเพื่อท้องถิ่น มีจิตสำนึกที่ดีต่อการทำงานเพื่อส่วนรวม 	<ul style="list-style-type: none"> - การทำงานไม่ค่อยต่อเนื่อง - บางครั้งชาวบ้านมองเหมือนถูกบังคับ เสมือนว่าไม่ได้เกิดจากชุมชน

2.2.3 พื้นที่ตำบลบางนมโค พื้นที่ตำบลบางนมโค จากการสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นทางการ 12 คน และผู้นำแบบไม่เป็นทางการ 1 คน รวม 13 คน เมื่อสอบถามถึงการติดตามข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นมีการติดตามข่าวสารอยู่เสมอ โดยมีแหล่งข่าวที่สำคัญ ได้แก่ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และการแจ้งข่าวและการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่ทางราชการจัดขึ้น

1) ปัญหาสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ผู้นำท้องถิ่นคิดว่าเป็นปัญหาสำคัญ คือ น้ำเสีย ที่มีสาเหตุมาจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม และน้ำเสียจากบ้านเรือนพักอาศัยในชุมชน ซึ่งผู้นำท้องถิ่นแสดงความคิดเห็นว่าเป็นปัญหาที่แก้ไขได้โดยการรณรงค์และออกข้อบังคับไม่ให้ชาวบ้านทิ้งขยะ และปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำลำคลอง นอกจากนี้ทางราชการควรเข้าไปดูแลเข้มงวดกับโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้นกว่าเดิม สำหรับปัญหาขยะชุมชน ยังไม่มีมีมากนักควรมีการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านช่วยกันรักษาความสะอาดทั้งในบ้านเรือนและหมู่บ้าน ซึ่งปัญหานี้ทางราชการได้มีการแก้ไขโดยสร้างเตาเผาขนาด 2 ลูกบาศก์เมตรขึ้นในหมู่บ้าน และมีการจัดภาชนะรองรับขยะให้มีจำนวนมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งมีการรณรงค์ให้ชาวบ้านทิ้งขยะในที่ที่จัดเตรียมไว้ให้ ปัญหาเรื่องคุณภาพดินเสื่อมโทรม แม้จะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั่วไปในชุมชน แต่สำหรับเกษตรกรแล้ว เป็นปัญหาสำคัญ ซึ่งผู้นำท้องถิ่นก็มีได้นั่งนอนใจ พยายามที่จะแก้ไขปัญหาโดยการจัดทำโครงการต่าง ๆ ได้แก่ การปรับปรุงบำรุงดินด้วยการใส่ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยพืชคลุมดิน นอกจากนี้ยังรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพการเกษตรโดยวิธีธรรมชาติ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี หันมาใช้สะเดาผสมกับข่าและตะไคร้แทนยาปราบศัตรูพืช

2) บทบาทของผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่รับนโยบายจากทางอำเภอ เพื่อนำมาจัดทำแผนงานและโครงการเมื่อรับนโยบายมาแล้วผู้นำท้องถิ่นมีการถ่ายทอดให้กับชาวบ้านโดยวิธีการต่างๆ ได้แก่ วิธีพูดคุยกับชาวบ้านถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับชาวบ้านไปเรื่อย ๆ ชักชวนให้ชาวบ้านมาเข้าร่วมโครงการต่างๆ ไม่เฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมแต่ในทุกโครงการจะมีการสอดแทรกการรักษาสิ่งแวดล้อมเสมอ และชี้แจงให้ชาวบ้านช่วยกันรักษาสิ่ง

แวดล้อม สิ่งใดที่ทำให้เกิดมลพิษก็ไม่ควรทำ และเมื่อชาวบ้านให้ความสนใจมากขึ้น ก็มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาพัฒนาสิ่งแวดล้อม ขอคำปรึกษาจากนักวิชาการ

ผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่มีการรับทราบนโยบายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากทางอำเภอ แล้วได้มีการนำมาสู่การปฏิบัติ เช่น โครงการปลูกต้นไม้ริมทางสาธารณะ การกำจัดขยะมูลฝอย การรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน การบำรุงดิน การปลูกผักสวนครัว และรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มพัฒนาสิ่งแวดล้อม สนับสนุนให้เกิดการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งแนวคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้มาจากแนวความคิดของทางราชการและชาวบ้าน ร่วมกันคิดและจัดทำโครงการและนอกจากหน่วยราชการจะสนับสนุนแนวคิดแล้วยังให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ตามโครงการ สำหรับภาคเอกชนก็มีส่วนร่วมในการสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ บริษัทบางจากและโรงงานแพน ซึ่งจากการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ภาครัฐและเอกชน มีผลทำให้งาน สำเร็จลุล่วงไปได้เป็นส่วนใหญ่ จะมีปัญหาบ้างก็เนื่องมาจากชาวบ้านยังขาดความรู้และความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ทำให้จำนวนชาวบ้านที่เข้ามามีส่วน มีจำนวนไม่มากเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนด้านการพัฒนาแนวความคิดทำให้ทุกคนรอบคร้วมีแนวคิดและแนวทางปฏิบัติที่ดีขึ้น สำหรับด้านกายภาพมีผลทำให้สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ดีขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านในการผลิตและแปรรูปผลผลิตในท้องถิ่นก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน

เมื่อขอให้ผู้นำท้องถิ่นแสดงความคิดเห็นเปรียบเทียบความเป็นอยู่ของชาวบ้านก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ กับหลังเข้าร่วมโครงการ พอสรุปได้ว่า หลังจากเข้าร่วมโครงการแล้วชาวบ้านมีการพัฒนาความคิด คือ มีความรู้และความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นและหันมาให้ความสำคัญและสนใจที่จะร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้นจนทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น

ผู้นำท้องถิ่นสามารถนำนโยบายที่รับทราบไปขยายเป็นโครงการต่าง ๆ ไปชี้แจงและร่วมทำโครงการต่าง ๆ กับชาวบ้านได้ เนื่องจากนโยบายดังกล่าวเป็นนโยบายที่ดีและมีประโยชน์ต่อประชาชน และได้รับการสนับสนุนด้านเครื่องมือ อุปกรณ์ และงบประมาณจากภาครัฐ และผู้นำชุมชนได้ ชาวบ้านไปดูงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่การให้ความรู้โดยวิธีนี้ยังทำได้ไม่เต็มที่เนื่องจากขาดงบประมาณสนับสนุน และชาวบ้านเองยังไม่มีความพร้อมและไม่มีเวลา สำหรับชาวบ้านที่เคยไปอบรมมีเพียงส่วนน้อยและผลที่ได้รับยังไม่คุ้มค่าเนื่องจากยังไม่สามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมาใช้ได้อย่างเต็มที่

ผู้นำท้องถิ่นได้ขอให้ชาวบ้านแสดงข้อคิดเห็นต่าง ๆ และสรุปรวบรวมความคิดของชาวบ้านมาจัดทำแผนงานและโครงการ ซึ่งก่อนจัดทำแผนงานและโครงการทุกครั้งจะจัดให้มีการประชุมร่วมกันระหว่าง ผู้นำท้องถิ่น ชาวบ้าน และหน่วยราชการ เช่น โครงการพัฒนาถนน แม่น้ำ ลำคลอง แหล่งน้ำ และการปลูกต้นไม้

ผู้นำท้องถิ่นได้สรุปแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดำเนินการโดยรัฐบาลมีข้อดี และข้อเสียอย่างไร ข้อดี รูปแบบของโครงการมีความชัดเจนถูกต้องตามหลัก

วิชาการ มีงบประมาณมาสนับสนุน และเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการลงมาดูแล รับทราบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด ทำให้ชาวบ้านเกิดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานไม่รู้สึกว่าถูกทอดทิ้งมีผลทำให้โครงการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดีเกิดประโยชน์ต่อชุมชน ส่วนข้อเสียโครงการบางโครงการไม่สามารถปฏิบัติได้ เนื่องจากชาวบ้านขาดความถนัด ขาดผู้ชี้แนะให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ทำให้ความสนใจในการปฏิบัติตามน้อยลง และที่สำคัญชาวบ้านขาดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากจิตสำนึก แต่ถ้าเป็นโครงการที่ชาวบ้านร่วมกันคิดและจัดทำขึ้นมามักเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการชาวบ้าน เป็นโครงการที่ก่อให้เกิดผลสำเร็จของโครงการสูง นอกจากนั้นยังทำให้ชาวบ้านเกิดความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันเป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตาม การทำงานโดยชาวบ้านก็มีข้อเสียอยู่บ้าง เช่น การทำงานไม่เป็นไปตามขั้นตอน ไม่ถูกระเบียบ ขาดงบประมาณ และขาดประสบการณ์เชิงวิชาการ เป็นต้น

การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่นจะได้แนวคิดบางส่วนมาจากหน่วยงานราชการที่ไปรับการอบรม จากปัญหาที่เกิดจากชุมชน กิจกรรมที่ผู้นำชุมชนได้เคยรณรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชน มีหลายกิจกรรมด้วยกันซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ (ตารางที่ 4-47)

ตารางที่ 4-47 แสดงกิจกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นได้รณรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชน

ประเภทของกิจกรรม	ผู้นำท้องถิ่นในชุมชน	
	เคยร่วมกิจกรรม (ราย)	ไม่เคยร่วมกิจกรรม (ราย)
ทำความสะอาดชุมชน	13	-
กำจัดขยะมูลฝอย	13	-
กำจัดผักตบชวาในคูคลอง	13	-
ขุดลอก คูคลอง ท่อระบายน้ำ	9	4
ใช้ปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี	4	9
ปลูกผักปลอดสารพิษ	11	3
ทำไร่นาสวนผสมเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม	5	8

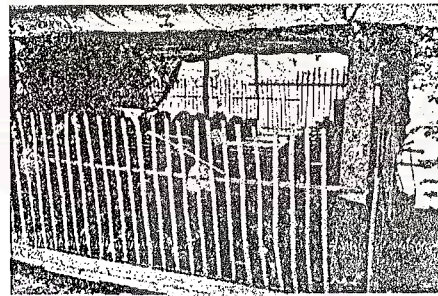
ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทที่สำคัญอีกบทบาทหนึ่ง ได้แก่ การเป็นผู้นำในการแปรรูปผลผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งปัจจุบันชุมชนตำบลบางนมโค หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 10 มีกลุ่มชาวบ้านรวมตัวกันแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น ได้แก่ การทำเป็ล ทำขนม ออกจำหน่ายหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน คือ เกษตรอำเภอ อบต. อาจารย์จากโรงเรียนสาครวิศิษยา องค์กรชาวบ้าน และเมื่อสอบถามโดยสรุปเกี่ยวกับเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้องคุ้มค่าได้ประโยชน์สูงสุดและเกิดการทำลายน้อยที่สุดนั้น ผู้นำท้องถิ่นมีความคิดว่าจากประสบการณ์ที่ผ่านมา แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ ผู้นำกลุ่มหนึ่งเห็นว่าการใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้วไม่ต้องการแก้ไข แต่ผู้นำอีกกลุ่มหนึ่งกลับเห็นว่าการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นยังเป็นไปอย่างไม่ถูกต้องและควรมีการปรับปรุงต่อไป และผลจากการที่ผู้นำท้องถิ่นมีการรณรงค์ให้ชาวบ้านเกิดการมีส่วนร่วม

ร่วมในการจัดทำโครงการต่างๆ ของชุมชน ผู้นำท้องถิ่นสามารถสรุปเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของนโยบายรัฐที่นำมาสู่การปฏิบัติในตำบลบางนมโค ดังนี้ (ตารางที่ 4-48)

ตารางที่ 4-48 เปรียบเทียบผลดี ผลเสียของการนำนโยบายรัฐมาปฏิบัติในตำบลบางนมโค

ข้อดี	ข้อเสีย
<ul style="list-style-type: none"> - โครงการชัดเจนและถูกต้องตามหลักวิชาการ - มีงบประมาณมาดำเนินการ - ทางราชการเข้ามาดูแลรับทราบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านอย่างใกล้ชิด - ชาวบ้านมีความพร้อมมีขวัญกำลังใจในการทำงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - การแก้ปัญหาอาจไม่ตรงตามความต้องการของชาวบ้าน - บางอย่างไม่สามารถปฏิบัติได้เนื่องจากชาวบ้านขาดความถนัด ขาดความรู้ และความเข้าใจ - ชาวบ้านไม่มีความสนใจเท่าที่ควร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สภาพปัจจุบันในการทำไร่นาสวนผสมของประชากรในพื้นที่ศึกษา

รูปที่ 4-7

นโยบาย : บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 โดย : สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่อง “นโยบายรัฐ : บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานโยบายของรัฐที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่น เพื่อศึกษาแนวคิดและบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วงเวลาที่กำหนดเพื่อทำการศึกษาระหว่างปี 2540-2541

ขอบเขตและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา ผู้ศึกษากำหนดพื้นที่ ตำบลบ้านหลวง ตำบลสามตุ่ม ตำบลบางนมโค อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นสองระดับ ได้แก่ ระดับผู้นำท้องถิ่น จำนวน 45 คน และระดับหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 100 คน ผู้ศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยกำหนดแนวคำถามสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ในการสรุปครั้งนี้ ได้เสนอผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นบทสรุปเนื้อหาจากการศึกษา ส่วนที่ 2 เป็นข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 1 สรุปเนื้อหาจากการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้นำท้องถิ่น จาก 10 หมู่บ้าน 3 ตำบลของอำเภอสนา รวม 45 คน และการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน จำนวน 100 ครัวเรือน เพื่อนำมาศึกษานโยบายรัฐ:บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดสมมติฐานว่า ผู้นำท้องถิ่นมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้านจากกิจกรรมเพื่อจำหน่ายจำนวนมากมาเป็นการเกษตรผสมผสานที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้นำท้องถิ่นมีความสามารถในการรับทราบนโยบายของรัฐด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้านในชุมชนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้ และผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1.1 ผลการศึกษาระดับผู้นำท้องถิ่น พอสรุปได้ดังนี้ ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทในการสนับสนุนให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเห็นได้จากผู้นำท้องถิ่นเกือบทั้งหมดได้จัดให้มีกิจกรรมในชุมชนโดยผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้รับนโยบายจากหน่วยงานอำเภอ นำมาสู่การปฏิบัติกับชุมชนด้วยวิธีให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมโครงการ และผู้นำชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นด้วย เช่น การเข้ากลุ่มเกษตรกรของหมู่บ้าน การรณรงค์ การสร้างจิตสำนึก ผู้นำท้องถิ่นมีความสนใจในข้อมูลความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวิชาการและการปฏิบัติ รวมทั้งขอความร่วมมือจากหน่วยงานเพื่อให้มีการถ่ายทอดความรู้ หาแหล่งข้อมูลให้กับ

ชุมชน และชาวบ้านในชุมชนให้การยอมรับ สามารถนำไปปฏิบัติได้ ดังจะเห็นได้ว่าชาวบ้านมีการทำเกษตรผสมผสานเพิ่มขึ้น สามารถนำแนวคิดทฤษฎีใหม่ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาดัดแปลงใช้ในพื้นที่ที่ศึกษาได้ ผลจากการทำเกษตรผสมผสานทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้น แม้การทำเกษตรเพื่อการจำหน่ายเป็นจำนวนมากเกษตรกรที่มีอาชีพเกษตรกรกรรมยังคงทำอยู่ แต่ส่วนหนึ่งของพื้นที่ทำการเกษตรได้มีการทำเกษตรผสมผสานอยู่ด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ทำการแปรรูปผลผลิตในท้องถิ่นเพื่อไว้ใช้ในครัวเรือน และขยายผลผลิตให้มากขึ้น เพื่อนำออกจำหน่ายด้วย นอกจากนี้ยังมีองค์กรชาวบ้านเป็นศูนย์รวมของชุมชน เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมไปกับกิจกรรมอื่นๆ

1.2 ผลการศึกษาระดับหัวหน้าครัวเรือน พอสรุปได้ดังนี้ หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างมีความสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว เพราะได้รับทราบปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากสื่อต่างๆ ทำให้สนใจและติดตามข่าวอยู่เสมอ หัวหน้าครัวเรือนได้แสดงความคิดเห็นว่าผู้นำชุมชนในพื้นที่มีบทบาทอย่างมาก ด้วยการให้ความสนใจมุ่งมั่นที่จะให้ช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการต่างๆ โดยน่านโยบายของอำเภอมาปรับเปลี่ยนสู่การปฏิบัติในชุมชน เช่นการจัดให้มีกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน มีการรณรงค์ให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม และในทุกกิจกรรมมีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องสัมผัสอยู่แล้ว เช่น มีโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกต้นไม้ พัฒนาคูคลอง การอนุรักษ์แหล่งน้ำ การช่วยกันกำจัดวัชพืช การใช้ปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี การทำไร่นาสวนผสม โครงการเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการรักษาสุขภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นทั้งสิ้น

ส่วนที่ 2 ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากพื้นที่ศึกษา เป็นพื้นที่ที่มีการประกอบอุตสาหกรรมน้อยมาก ลักษณะโครงสร้างสังคมยังเป็นชุมชนชนบท ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นกำลังสำคัญที่ควรจะทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งขึ้น ควรมีการให้ความรู้เชิงวิชาการกับผู้นำท้องถิ่น เพื่อนำไปผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้าน นอกจากนั้นการนำนโยบายรัฐบาลไปปฏิบัติในท้องที่ต้องทำจริงจังอย่างต่อเนื่อง ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมมากขึ้นในการช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสร้างจิตสำนึกต่อกลุ่มเยาวชน โดยการจัดกิจกรรม โครงการ ที่เหมาะสมสำหรับเด็ก เข้าไปเผยแพร่แนะนำในโรงเรียน ซึ่งจะทำได้สะดวกโดยขอความร่วมมือจากครูในพื้นที่ให้ตระหนักและเห็นความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะจะมีความสอดคล้องกับหลักสูตรในปัจจุบันด้วย

2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษา ด้วยผลจากการศึกษาที่พบว่า บทบาทของผู้นำท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชุมชน ชาวบ้านมีแนวโน้มทางบวกที่จะช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผลของการพัฒนาจะนำพาสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมกึ่งเกษตรกรรม กึ่งอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังนั้นน่าจะศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนานโยบายด้านสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนก จันทร์ทอง . สิ่งแวดล้อมศึกษา : ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย-
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2538.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย . โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. วารสารประชาชน ปีที่ 35
ฉบับที่ 973 ธันวาคม, 2540.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. ไร่นาสวนผสมตามแนวทฤษฎีใหม่. ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, 2540.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม . การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และ
สิ่งแวดล้อม, 2537.
- เกษม จันทร์แก้ว . วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2524.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง
ชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544). กรุงเทพมหานคร : ท่างหุ้นส่วนจำกัดเม็ดทรายพรินติ้ง,
ไม่ระบุปีที่พิมพ์.
- ชวาล แพร์ตันกุล. เทคนิคการวัดผล. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- ชุบ กาญจนประกร . แบบของผู้นำ. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ ฉบับพิเศษ, พระนคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517.
- ณรงค์ ขำเพชร . "ความรู้และความคิดเห็นของอาสาสมัครคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรมในการใช้วิธีการ
คุมประพฤติต่อผู้กระทำผิดที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายสิ่งแวดล้อม" . วิทยานิพนธ์ สังคมศาสตร์มหา
บัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534.
- ชนพรธณ สุนทร "แนวนโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย" จุลสารสภาวะแวดล้อม
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (มีนาคม - เมษายน 2537)
- ธรรมรส โชติบุญพร . มนุษย์สัมพันธ์ . พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2519.
- เถียรศรี วิวิธสิริ . จิตวิทยาการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2527.
- นิวัตติ เรืองพานิช . การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คู่มือสำหรับการสอน และการฝึกอบรม การ
จัดการ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. เล่มที่ 1, กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2533.
- พัทยา สายหู . ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร , 2516.
- ประภาเพ็ญ สุวรรณ. ทัศนคติการวัดการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมอนามัย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2520.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ . เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ . วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิธีใหม่แห่งการพัฒนา. กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรส-โปรดักท์, 2535.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ . สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518
- พัฒน บุญรัตพันธุ์ . การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ไพฑูรย์ โปธิสว่าง . ผู้นำท้องถิ่นในการเมือง แบบประชาธิปไตยของชาวบ้าน : การสำรวจแนวความคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้นำ และการหาหัวข้อเพื่อทำวิทยานิพนธ์, 2529.
- ไพโรจน์ บุญผูก . นิตยสารกรมการปกครอง เทศภิบาล. ปีที่ 86 ฉบับที่ 4 เมษายน, 2534.
- ราตรี ภาว . ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรภาพพัฒนาจำกัด, 2521.
- เรวดี ไชยพาน . "พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและ / หรือ ส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.
- รัชนิกร บุญหลง . การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. ภูมิศาสตร์ 9 พฤศจิกายน, 2527.
- วินัย วีระวัฒนานนท์ . สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม, 2537.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม . ชุมชนยั่งยืน. วารสารพัฒนาชุมชน กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ปีที่ 36 ฉบับที่ 10 ตุลาคม, 2540.
- ศิรัชย์ ไตรสารศรี . "การรับรู้บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอคลองหลวง อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี". วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2539.
- ลำเรียง สิงหवार . ประมุขศิลป์ . พระนคร : โรงพิมพ์พิจิตราวัดนา, 2506.
- สุพัตรา สุภาพ . สังคมวิทยา . กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช , 2522.
- ทิตยา สุวรรณะชญ และ กรมการพัฒนาชุมชน . พัฒนากร : ความคาดหวังบทบาทของพัฒนากร คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2510.
- อุทัย ทิรัญโต . สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2525.

ภาษาอังกฤษ

- Broom and Selznick . Sociology text with adapted Veadings, Harper & Row, Publishers
Maruzen Co.,LTD, 1963.
- Plano , Jack C. Greenbury, Milton, oltan, Ray and Riggs; Rebert E. Political Sciences
Dictionary . Minsdale, Illinois : The Dryden Press, 1973.
- Bell, Roderick, Edwards, David V. and Wagner, Harrison R. Political Power : A Reader
in Theory and Research, New York : The Free Press, 1969.
- Whitehead, T.N. Leadership in Free Society Cambridge : Harvard University Press, 1963.
- Pfiffner, John. and Prestus, Robert V. Public Administration. Eaglewood Cliffs, New Jersey :
Prentice-Hall Inc., 1965.
- Burby Raymond J. Fundamental of Leadership Readings, Massachusetts Addison :
Wesley Publishing Co., 1972.
- Fiedler, F. A Theory of Leadership Effectiveness. New York : McGraw-Hill Book Co.,
1967.
- Bass, Bernard M. Leadership psychology and Organization Behavior . New York : Harper
and Row, 1950.
- Tead, Ordway. The art of Leadership. New York : McGraw - Hill, Book Company, Inc.,
1936.
- Ben, Solomon. Leadership of Youth. New York : Youth Service, 1950.
- Urwick L.F. Leadership in the 20th century. London : Sir Pitmon & Sons, Ltd., 1962.
- Haskell, Patricia C. Leadership in the Office. New York : American Managment
Association, 1963.
- Good, Carter V. Dictionary of Education. Tokyo : McGraw - Hill Kogakusha, Ltd., 1973.
- Bloom, Benjamin S. (ed.) , Taxonomy of Educational Objectives Hand Book I. Cognitive
Domain. New York : David Mckay Company Inc., 1956.
- Rosenberg, Milton J. and Carl I. Hovland. Attitude Organization and Change. New
Haven : Yale University Press, 1960.

ภาคผนวก ก.
แบบสอบถามผู้นำท้องถิ่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์ผู้นำท้องถิ่น

โครงการวิจัย เรื่อง “นโยบายรัฐ : บทบาทของผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”

โดย

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อ.....นามสกุล.....
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....
ตำแหน่งผู้นำชุมชน (เป็นทางการ).....ระยะเวลา.....ปี
ตำแหน่งผู้นำชุมชน (ไม่เป็นทางการ).....ระยะเวลา.....ปี
.....

ผลการสัมภาษณ์

- () บรรลุตามวัตถุประสงค์
() ไม่ครบถ้วน (ระบุเหตุผล).....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ตรวจ.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

คำตอบของท่าน สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาในโครงการนี้ได้
ขอให้ท่านตอบคำถามให้ครบถ้วน
(ขอขอบคุณในความร่วมมือ)

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

1. หมู่บ้านท่านมีสาธารณูปโภค/สิ่งอำนวยความสะดวกในหมู่บ้าน

- 1. น้ำประปา
- 2. น้ำบาดาล
- 3. โทรศัพท์สาธารณะ
- 4. ไปรษณีย์หมู่บ้าน
- 5. สถานีอนามัย ระบุ.....
- 6. โรงพยาบาล ระบุ.....
- 7. โรงเรียนระดับประถมศึกษา ระบุ.....
- 8. โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ระบุ.....
- 9. กลุ่มแม่บ้าน.....
- 10. กลุ่ม.....
- 11. กลุ่ม.....
- 12. กลุ่ม.....

2. ลักษณะถนนในหมู่บ้าน

- 1. ถนนลูกรัง
- 2. ถนนลาดยาง
- 3. ถนนคอนกรีต
- 4. เป็นทางเดินเล็ก ๆ ที่รถไม่สามารถเข้าไปถึงได้
- 5. อื่น ๆ.....

3. น้ำเพื่อการอุปโภค (น้ำสำหรับในหมู่บ้าน)

- 1. น้ำประปา
- 2. น้ำบ่อ
- 3. น้ำบาดาล
- 4. น้ำคลอง
- 5. น้ำในแม่น้ำ
- 6. น้ำฝนที่รองไว้ใช้เอง
- 7. อื่น ๆ ระบุ.....

4. น้ำเพื่อการบริโภค (น้ำสำหรับดื่ม/ปรุงอาหาร)

- 1. น้ำประปา
- 2. น้ำบ่อ
- 3. น้ำบาดาล
- 4. น้ำคลอง
- 5. น้ำในแม่น้ำ
- 6. น้ำฝนที่รองไว้ใช้เอง
- 7. อื่น ๆ ระบุ.....

5. ไฟฟ้า/สิ่งที่ใช้แทนไฟฟ้า ที่หมู่บ้านท่านใช้

- 1. ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในชุมชน
- 2. ปั่นไฟใช้เองโดยใช้แบตเตอรี่
- 3. ใช้ตะเกียง/เทียนไข/ถ่าน แทนไฟฟ้า

6. ในหมู่บ้านท่านมีจำนวนประชากร.....คน จำนวน.....ครอบครัว

7. การประกอบอาชีพหลักของประชากรในชุมชน

7.1 อาชีพเกษตรกรรม/กสิกรรม

- ทำนา.....ครัวเรือน
- ทำสวน.....ครัวเรือน
- ทำไร่นาสวนผสม.....ครัวเรือน
- เลี้ยงสัตว์.....ครัวเรือน

7.2 อาชีพค้าขาย.....ครัวเรือน

7.3 อาชีพรับจ้างทำงานในโรงงาน.....ครัวเรือน

7.4 อาชีพรับจ้างทั่วไป.....ครัวเรือน

7.5 อาชีพอื่น ๆ ระบุ.....ครัวเรือน

8. ธรรมเนียมในที่ดินของประชาชนในหมู่บ้าน

- () 1. นส.3 ก.....ไร่
- () 2. โฉนด.....ไร่
- () 3. อื่น ๆ ระบุ.....ไร่

9. โดยปกติท่านติดตามเหตุการณ์และข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่

- () 1. สนใจติดตามเสมอ ๆ
- () 2. ไม่สนใจ เพราะ.....

10. กรณีที่ติดตามเหตุการณ์และข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท่านติดตามจากแหล่งข่าวใด

- () 1. จากวิทยุ
- () 2. จากโทรทัศน์
- () 3. จากหนังสือพิมพ์
- () 4. จากทางราชการ
- () 5. จากเพื่อนบ้าน/เพื่อนที่ทำงาน
- () 6. อื่น ๆ ระบุ.....

11. ชุมชนของท่านประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษหรือไม่

- () 1. ไม่มีปัญหา เพราะ.....
- () 2. มีปัญหา ได้แก่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

1. ปัญหาขยะ จาก.....
แก้ไขปัญหาโดย.....
2. ปัญหาน้ำเสีย จาก.....
แก้ไขปัญหาโดย.....
3. ปัญหาเรื่องคุณภาพของดินที่เสื่อมโทรม
แก้ไขปัญหาโดย.....

4. ปัญหาที่เกิดจากสารเคมีที่ใช้ในการเกษตร
แก้ไขปัญหาโดย.....
5. ปัญหาที่เกิดจากสารเคมีที่ไม่ใช่เพื่อการเกษตร
แก้ไขปัญหาโดย.....
6. อื่น ๆ ระบุ.....
แก้ไขปัญหาโดย.....

ส่วนที่ 2 บทบาทผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

12. ท่านใช้วิธีใดในการถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับคนในชุมชนของท่าน (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)
 - () 1. จัดอบรมประชาชนในหมู่บ้านโดยมีระยะเวลากำหนด
 - () 2. พูดคุยโดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมกับชาวบ้านเรื่อย ๆ
 - () 3. ชักชวนให้ชาวบ้านมาเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมแต่ในทุกโครงการจะมีการสอดแทรกการรักษาสิ่งแวดล้อมเสมอ
 - () 4. ทำเป็นตัวอย่างให้ดูไม่ได้บังคับเมื่อชาวบ้านเห็นผลดีก็จะทำตาม
 - () 5. อื่น ๆ ระบุวิธีการ.....
13. ท่านเคยได้รับทราบนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดหรือไม่
 - () 1. ไม่เคยทราบ
 - () 2. ทราบ ได้แก่.....
14. ท่านในฐานะผู้นำท้องถิ่น ท่านเคยมีส่วนในการรวมกลุ่มกับประชาชนในหมู่บ้านท่าน ดำเนินงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพื่อชุมชนหรือไม่
 - () 1. ไม่เคย
 - () 2. เคย ได้แก่.....
15. การจัดทำโครงการดังกล่าวท่านได้แนวคิด/แนวทางมาจาก.....
16. ท่านได้รับความร่วมมือในการทำโครงการดังกล่าว
 - () 1. จากหน่วยราชการ ได้แก่.....
 - () 2. จากหน่วยเอกชน ได้แก่.....
 - () 3. อื่น ๆ ระบุ.....
17. การรวมกลุ่มเพื่อจัดทำโครงการดังกล่าว มีปัญหาอย่างไร
 - () 1. ไม่มีปัญหา
 - () 2. มีปัญหา ได้แก่.....

18. ท่านและประชาชนในชุมชนที่ได้ร่วมโครงการ ได้รับประโยชน์ที่จะนำมาใช้ในชุมชน/ครอบครัว
เพียงใด (ขอให้อธิบายอย่างชัดเจน).....

19. ขอให้ท่านแสดงความคิดเห็นเปรียบเทียบความเป็นอยู่ของประชาชน
ก่อนที่จะร่วมโครงการ.....

เข้าร่วมมือในโครงการแล้ว.....

20. ท่านสามารถนำนโยบายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของรัฐมาปฏิบัติในชุมชนที่ท่านรับผิดชอบได้หรือไม่

() 1. ปฏิบัติได้ เพราะ.....

() 2. ปฏิบัติไม่ได้ เพราะ.....

21. ท่านเคยให้ความรู้กับชาวบ้านในชุมชนของท่านด้วยการพาไปศึกษาและดูงานด้านการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนของท่านหรือไม่

() 1. ไม่เคย เพราะ.....

() 2. เคย พาไปที่.....อำเภอ.....จังหวัด.....

ขอให้ท่านประเมินผลที่ได้จากการพาไป.....

22. ท่านมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงานและโครงการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่ง
แวดล้อมในชุมชนกับหน่วยงานราชการโดยใช้ข้อเสนอที่ได้รับรวบรวมจากประชาชนในหมู่บ้านของ
ท่านเพียงใด

() 1. มีส่วน ได้แก่.....

() 2. ไม่มีส่วนร่วม เพราะ.....

23. ขอให้ท่านเปรียบเทียบแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมตามนโยบายรัฐ ที่มีต่อท้องถิ่น กับการจัดการดูแลสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านที่ชาวบ้านเป็นผู้คิดทำกันเอง

23.1 นโยบายของรัฐที่จะต้องปฏิบัติตาม

ข้อดี.....

ข้อเสีย.....

23.2 ประชาชนในหมู่บ้านร่วมกันคิดทำขึ้น

ข้อดี.....

ข้อเสีย.....

24. ท่านสนับสนุนให้เกษตรกรในชุมชนของท่านประกอบการเกษตรกรรมโดยวิธีทางธรรมชาติเพื่อเป็นการลดมลภาวะที่เกิดจากสารเคมีใช่หรือไม่

() 1. ใช่ () 2. ไม่ใช่

25. ท่านเคยเป็นผู้นำในการให้ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสานตามโครงการพระราชดำริให้กับชาวบ้านในชุมชนของท่านหรือไม่

() 1. เคย () 2. ไม่เคย

26. ปัจจุบันชาวบ้านในหมู่บ้านท่านมีการทำไร่นาสวนผสมตามแนวพระราชดำริหรือไม่

() 1. ทำ จำนวน.....ครัวเรือน ตั้งแต่ปี พ.ศ.

() 2. ไม่ได้ทำ เพราะ.....

27. ในกรณีที่ท่านเคยให้ความรู้ด้านการเกษตรผสมผสานแก่ชาวบ้านท่านคิดว่าชาวบ้านมีความสนใจเรื่องนี้ในระดับใด

() 1. ไม่สนใจ

() 2. สนใจและนำไปปฏิบัติ

() 3. สนใจแต่ยังไม่ได้นำไปปฏิบัติ

() 4. อื่น ๆ ระบุ.....

28. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมกับการทำเกษตรเพื่อจำหน่ายเป็นจำนวนมาก

- การทำไร่นาสวนผสม

ข้อดี.....

- การทำเกษตรเพื่อจำหน่ายเป็นจำนวนมาก

ข้อดี.....

29. ท่านเคยรณรงค์ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นของท่านทำกิจกรรมดังต่อไปนี้หรือไม่

กิจกรรม	เคย	ไม่เคย	ผลที่ได้รับจากการเคยทำ
1. ทำความสะอาดชุมชน			
2. กำจัดขยะมูลฝอย			
3. กำจัดผักตบชวาในคูคลอง			
4. ขุดลอก คู คลอง ท่อระบายน้ำ			
5. ใช้ปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี			
6. ปลูกพืชผักปลอดสารพิษ			
7. ทำไร่นาสวนผสมเพื่อรักษาสภาพแวดล้อม			
8. อื่น ๆ ระบุ			
9. อื่น ๆ ระบุ			
10. อื่น ๆ ระบุ			

ส่วนที่ 3 การใช้ประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

30. ท่านคิดว่าในชุมชนของท่านมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ คือได้ประโยชน์สูงสุดและเกิดการทำลายน้อยที่สุด หรือไม่

- () 1. ใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ไม่ต้องแก้ไข
- () 2. ยังใช้อย่างไม่ถูกต้องและต้องมีการปรับปรุงแก้ไข
- () 3. อื่น ๆ ระบุ.....

31. ในชุมชนของท่านมีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรออกจำหน่ายหรือไม่

- () 1. มีการทำอย่างแพร่หลาย
- () 2. มีการทำกันบ้างเป็นบางครั้งคราว
- () 3. ยังไม่มีการแปรรูปผลิตผล
- () 4. อื่น ๆ ระบุ.....

32. ในกรณีที่มีการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรออกจำหน่าย มีหน่วยงานใดเข้ามาช่วยเหลือ

() 1.

() 2.

() 3.

33. ท่านเคยเป็นตัวแทนของชุมชนไปฝึกอบรมการทำเกษตรโดยวิธีทางธรรมชาติ เช่น การทำดิน การทำฮอร์โมน การทำปุ๋ย หรือไม่

() 1. เคยไปอบรม หลักสูตร.....

() 2. ไม่เคยเข้ารับการอบรม

34. กรณีที่ท่านเคยอบรมหลักสูตรดังกล่าว ท่านนำมาเผยแพร่ให้กับคนในชุมชนของท่านหรือไม่

() 1. นำมาเผยแพร่

() 2. ไม่เคยนำมาเผยแพร่

() 3. อื่นๆ ระบุ.....

****ขอขอบคุณที่ได้ให้ความร่วมมือ****

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-5 แสดงข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครัวเรือน

เพศ			อายุ					
ชาย	หญิง	รวม	20-30	31-40	41-50	51-60	61 ขึ้นไป	รวม
45	55	100	18	19	15	25	23	100
(45.0)	(55.0)	(100.0)	(18.0)	(19.0)	(15.0)	(25.0)	(23.0)	(100.0)

วุฒิการศึกษา					สถานภาพสมรส					ศาสนา	
การศึกษาภาคบังคับ	ปวช.	ปวส./อนุปริญญา	ปริญญาตรี	รวม	โสด	แต่งงานแล้ว	หย่า	หม้าย	รวม	พุทธ	รวม
90	1	3	6	100	14	75	1	10	100	100	100
(90.0)	(1.0)	(3.0)	(6.0)	(100.0)	(14.0)	(75.0)	(1.0)	(10.0)	(100.0)	(100.0)	(100.0)

อาชีพหลัก										อาชีพเสริม					
เกษตรกร	ค้าขาย	ราชการรัฐวิสาหกิจ	พนักงานเอกชน	คนงานโรงงาน	รับจ้างทั่วไป	อาชีพอิสระ	เจ้าของกิจการ	อื่นๆ	รวม	เกษตรกร	ค้าขาย	รับจ้างทั่วไป	อาชีพอิสระ	ไม่มี	รวม
26	14	8	1	14	32	1	1	3	100	11	7	29	6	46	100
(26.0)	(14.0)	(8.0)	(1.0)	(14.0)	(32.0)	(1.0)	(1.0)	(3.0)	(100.0)	(11.0)	(7.0)	(29.0)	(6.0)	(46.0)	(100.0)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสังคมแวดล้อม

12. โดยปกติท่านมีการติดตาม เหตุการณ์ และข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของท่านหรือไม่
- () 1. ติดตามเป็นประจำ () 2. ติดตามนาน ๆ ครั้ง
() 3. ไม่ได้ติดตาม () 4. อื่น ๆ ระบุ.....
13. โดยส่วนใหญ่ใครเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ท่านทราบ
- () 1. หน่วยงานราชการ () 2. ผู้นำท้องถิ่น
() 3. ทราบจากสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์
() 4. ทราบจากเพื่อนบ้าน/เพื่อนที่ทำงาน
() 5. ทราบจากญาติพี่น้อง
() 6. องค์กรเอกชน () 7. อื่น ๆ ระบุ.....
14. ปัจจุบันท่านและครอบครัวของท่านมีความสนใจเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพียงใด
- () 1. สนใจ และมีการปฏิบัติงานด้านนี้แล้ว
() 2. สนใจ แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติงานด้านนี้
() 3. ไม่สนใจ
() 4. อื่น ๆ ระบุ.....
15. ท่านทราบถึงนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทางราชการกำหนดขึ้นหรือไม่
- () 1. ทราบ () 2. ไม่ทราบ
16. ในกรณีที่ตอบว่าทราบ ใครเป็นผู้นำนโยบายของทางราชการมาเผยแพร่ให้ท่านทราบ
- () 1. ทราบจากผู้นำท้องถิ่น () 2. ทราบเพราะเข้าร่วมประชุมกับทางราชการ
() 3. ทราบจากหน่วยงานราชการ () 4. ทราบจากคำบอกเล่าของเพื่อนบ้าน
() 5. ไม่ทราบว่ามึนโยบายด้านนี้ () 6. อื่น ๆ ระบุ.....
17. ท่านสามารถปฏิบัติตามนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทางราชการกำหนดขึ้นได้มากน้อยเพียงใด
- () 1. ปฏิบัติได้อย่างเคร่งครัดทุกประการ
() 2. ปฏิบัติได้บ้างไม่ได้บ้าง
() 3. ปฏิบัติไม่ได้
() 4. ไม่ทราบว่ามึนโยบายด้านนี้
() 5. อื่น ๆ ระบุ.....

ภาคผนวก ข.
แบบสอบถามสอบถามหัวหน้าครัวเรือน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสอบถามหัวหน้าครัวเรือน

โครงการวิจัย เรื่อง “นโยบายรัฐ : บทบาทผู้นำท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม ตึกษากรณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”

โดย

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อ.....นามสกุล.....
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....

เวลาที่เริ่มสัมภาษณ์.....เวลาที่สัมภาษณ์เสร็จ.....
วันที่ทำการสัมภาษณ์.....

ผลการสัมภาษณ์

() บรรลุตามวัตถุประสงค์

() ไม่ครบถ้วน

(ระบุเหตุผล).....
.....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ตรวจ.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

คำอธิบาย

1. แบบสอบถามหัวหน้าครัวเรือน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 รายละเอียดข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ 3 บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ 4 บทบาทการมีส่วนร่วมในชุมชน

ส่วนที่ 5 บทบาทการใช้ประโยชน์

2. ข้อกำหนดของผู้ให้สัมภาษณ์ จะต้องเป็นหัวหน้าครัวเรือน หรือ อายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี เป็นผู้รู้เรื่องในครอบครัว

คำตอบของท่าน สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาในโครงการนี้ได้

ขอให้ท่านตอบคำถามให้ครบถ้วน

(ขอขอบคุณในความร่วมมือ)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศ

1. หญิง 2. ชาย

2. อายุ.....ปี

3. ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน

1. หัวหน้าครัวเรือน 2. คู่สมรส
 3. บิดา/มารดา 4. บุตร/เชย/สะใภ้
 5. ญาติ 5. คนอาศัยไม่ใช่ญาติ

4. สถานภาพสมรส

1. โสด 2. แต่งงานแล้ว
 3. หย่า 4. หม้าย

5. ระดับการศึกษาสูงสุด

1. ประถม 2. มัธยม
 3. ปวช. 4. ปวส./อนุปริญญา
 5.ปริญญาตรี 6. สูงกว่าปริญญาตรีขึ้นไป
 7. กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้น.....
 8. อื่น ๆ ระบุ.....

6. อาชีพหลักของครัวเรือน

1. เกษตรกรรม 2. ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ
 3. ค้าขาย 4. พนักงานเอกชน
 5. คนงานโรงงาน 6. รับจ้างทั่วไป
 7. เจ้าของกิจการ (ร้านเสริมสวย ซ่อมรถ ตัดเสื้อผ้า ฯลฯ)
 8. อาชีพอิสระ (แพทย์ ทนายความ ฯลฯ)
 9. อื่น ๆ ระบุ.....

7. อาชีพเสริมของครัวเรือน

1. เกษตรกรรม 2. ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ
 3. ค้าขาย 4. พนักงานเอกชน
 5. คนงานโรงงาน 6. รับจ้างทั่วไป
 7. เจ้าของกิจการ 8. อาชีพอิสระ
 9. อื่น ๆ ระบุ.....

8. รายได้รวมของครัวเรือน ประมาณเดือนละ.....บาท

9. รายจ่ายรวมของครัวเรือน ประมาณเดือนละ.....บาท

10. ท่านและครอบครัวของท่านนับถือศาสนา

1. พุทธ 2. คริสต์ 3. อิสลาม

11. ท่านและครอบครัวของท่านอาศัยอยู่ในชุมชนนี้มานาน.....ปี

ส่วนที่ 2 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสังคมแวดล้อม

12. โดยปกติท่านมีการติดตาม เหตุการณ์ และข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของท่านหรือไม่

- () 1. ติดตามเป็นประจำ () 2. ติดตามนาน ๆ ครั้ง
() 3. ไม่ได้ติดตาม () 4. อื่น ๆ ระบุ.....

13. โดยส่วนใหญ่ใครเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ท่านทราบ

- () 1. หน่วยงานราชการ () 2. ผู้นำท้องถิ่น
() 3. ทราบจากสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์
() 4. ทราบจากเพื่อนบ้าน/เพื่อนที่ทำงาน
() 5. ทราบจากญาติพี่น้อง
() 6. องค์กรเอกชน () 7. อื่น ๆ ระบุ.....

14. ปัจจุบันท่านและครอบครัวของท่านมีความสนใจเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพียงใด

- () 1. สนใจ และมีการปฏิบัติงานด้านนี้แล้ว
() 2. สนใจ แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติงานด้านนี้
() 3. ไม่สนใจ
() 4. อื่น ๆ ระบุ.....

15. ท่านทราบถึงนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทางราชการกำหนดขึ้นหรือไม่

- () 1. ทราบ () 2. ไม่ทราบ

16. ในกรณีที่ตอบว่าทราบ ใครเป็นผู้นำนโยบายของทางราชการมาเผยแพร่ให้ท่านทราบ

- () 1. ทราบจากผู้นำท้องถิ่น () 2. ทราบเพราะเข้าร่วมประชุมกับทางราชการ
() 3. ทราบจากหน่วยงานราชการ () 4. ทราบจากคำบอกเล่าของเพื่อนบ้าน
() 5. ไม่ทราบว่ามียุทธศาสตร์ด้านนี้ () 6. อื่น ๆ ระบุ.....

17. ท่านสามารถปฏิบัติตามนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทางราชการกำหนดขึ้นได้มากน้อยเพียงใด

- () 1. ปฏิบัติได้อย่างเคร่งครัดทุกประการ
() 2. ปฏิบัติได้บ้างไม่ได้บ้าง
() 3. ปฏิบัติไม่ได้
() 4. ไม่ทราบว่ามียุทธศาสตร์ด้านนี้
() 5. อื่น ๆ ระบุ.....

18. ท่านเคยผ่านการฝึกอบรมความรู้ เกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือ
หลักสูตรอื่นที่มีการกล่าวถึงเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่
() 1. เคย () 2. ไม่เคย
19. กรณีที่ท่านเคยได้รับการฝึกอบรม ความรู้เกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ใครเป็นผู้ริเริ่มให้มีการจัดการฝึกอบรม
() 1. ผู้นำท้องถิ่น () 2. หน่วยงานราชการ
() 3. องค์กรเอกชน () 4. เกิดจากความคิดริเริ่มของท่านและเพื่อนบ้าน
() 5. ไม่เคยมีการฝึกอบรม () 6. อื่น ๆ ระบุ.....
20. ในปัจจุบันทางราชการมีนโยบายเร่งด่วนที่สำคัญที่สุดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนของท่านหรือไม่
() 1. มี ได้แก่ นโยบาย.....
() 2. ไม่มี
() 3. ไม่แน่ใจ
21. ท่านสามารถนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้ได้มากน้อยเพียงใด
() 1. มาก () 2. ปานกลาง
() 3. น้อย () 4. นำไปใช้ประโยชน์ไม่ได้เลย
22. ในชุมชนของท่านมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือไม่
() 1. มีปัญหา ได้แก่.....
() 2. ไม่มีปัญหา เพราะ.....
23. ชุมชนของท่านมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพิษหรือไม่
() 1. มีปัญหา ได้แก่.....
() 2. ไม่มีปัญหา เพราะ.....
24. หากท่านประสบกับปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ท่านปรึกษาใคร
() 1. ปรึกษากันเองในครอบครัว/ญาติ
() 2. ปรึกษาหารือกับเพื่อนบ้าน
() 3. ปรึกษาผู้นำท้องถิ่น
() 4. ปรึกษากับทางราชการ
() 5. อื่น ๆ ระบุ.....
25. ท่านคิดว่าผู้นำท้องถิ่นของท่านมีการถ่ายทอดความรู้ และนโยบายเกี่ยวกับเรื่อง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ในระดับใด
() 1. ถ่ายทอดได้ดี และสามารถนำไปปฏิบัติได้
() 2. ถ่ายทอดได้ดีแต่ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้
() 3. ไม่มีการถ่ายทอดความรู้
() 4. อื่น ๆ ระบุ.....

ภาคผนวก ค.
รายชื่อผู้นำท้องถิ่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
ค. บ้านหลวง		
หมู่ที่ 1	นายอุดม กลีบมาลัย	อาจารย์ใหญ่โรงเรียนจุฬาราชบุรีวิทยา
2	กำนันสนาม กิจเจตน์	ประธานฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล
2	นายไพฑูรย์ พูลประเสริฐ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
2	ผู้ใหญ่สมพร โกมลวานิช	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
3	ผู้ใหญ่มังกร เกตุจำปา	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
4	นายบัณฑิต กิจนธิ์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
4	นายสำเร็จ หอมจันทร์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
5	นายสมชาย กลิ่นบัวขาว	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
5	ผู้ใหญ่ประจวบ หอมระรื่น	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
6	ผู้ใหญ่มนุญรัตน์ กรุดเนียม	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
6	นายสมศักดิ์ กลีบมาลัย	คณะกรรมการกลุ่ม โรงเรียน กลุ่มนุ้ย และเลขฯ กลุ่มเกษตรยั่งยืน
6	นายบุญธรรม กรุดเนียม	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
	นายปราโมทย์ ฉายศรี	พัฒนากรประจำตำบลบ้านหลวง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พื้นที่ศึกษา	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
ค. สามคุ่ม		
หมู่ที่ 1	ผู้ใหญ่แสวง พันธุ์เพ็ง	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
2	นางมณฑา สัญญาจิตต์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
3	นายสม กิจเพ็ชรณี	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
3	ผู้ช่วยผู้ใหญ่สงเวียน ตรีพัฒน์	กรรมการหมู่บ้าน
3	ผู้ใหญ่จำเนียร จันทร์กระจ่าง	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
4	ผู้ใหญ่สิน กิจนิธิ์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
5	นายไพรัช รุณเจริญ	เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบล
6	นายทรงวุฒิ อินทรมงคล	กรรมการหมู่บ้าน
6	กำนันวิเวก จันทรเทโว	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
6	นายขวัญชัย มหาชื่นใจ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
7	นายไสว เกร่งครัด	อดีตผู้ใหญ่บ้าน
7	ผู้ใหญ่สังวาลย์ ตรีวิสูตร	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
7	นายสมยศ เรือนทอง	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
8	นายสำเร็จ แก้วมณี	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
8	ผู้ใหญ่บุญช่วย ผ่อนผัน	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
8	ผู้ช่วยผู้ใหญ่สมศักดิ์ เจียมตน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
8	นายสมชัย แสงคารา	กรรมการผู้ใหญ่บ้าน
9	นายบุญส่ง หาเรือนจักรี	ประธานสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
10	นายเฉลียว นิลประเสริฐ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พื้นที่ศึกษา	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
ต. บางนมโค		
หมู่ที่ 1	ผู้ใหญ่สุเทพ เกตุบพ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
3	ผู้ใหญ่มั่นส อุตศิร	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
4	ผู้ใหญ่นุ เรืองเดช	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
5	นายธงชัย แดลงกิจ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
5	ผู้ใหญ่มยศ เรืองเดช	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
6	ผู้ใหญ่อยรรยง ทรง บานชื่น	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
7	ผู้ใหญ่สุชิน เทียนบุชา	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
7	นายปลด สัญญากร	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
8	ผู้ใหญ่สุชิน แสงฉาน	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
9	นายถวัลย์ ชนะสนธิ์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
9	นายสินชัย ขวัญเขียว	หัวหน้าสำนักงานองค์การบริหารส่วน ตำบล
9	กำนันวิทยา กิจดำมี	ประธานสภาตำบล
10	นายปรีชา คัสคุลย์	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย